

Atlas rómskych komunít

2019

VEDA

Ábel Ravasz
Ľuboš Kovács
Filip Markovič

Recenzenti

Mgr. Alexander Mušíinka, PhD.

Prof. PhDr. Iveta Radičová, PhD.

Jazyková redakcia: **Pavol Kršák**
Obálka a zalomenie: **Zuzana Liptáková**

Vydala a vytlačila **VEDA**,
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV,
Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2020 ako svoju 4 556. publikáciu.

www.veda.sav.sk

Všetky práva vyhradené.

© **Ábel Ravasz, Ľuboš Kovács, Filip Markovič**, 2020
© **VEDA, vydavateľstvo SAV**, 2020

ISBN 978-80-224-1874-4

Obsah

Úvod	6
Niekoľko osobných poznámok k najnovšiemu Atlasu rómskych komunít na Slovensku	8
Cesta od segregácie k integrácii rómskych komunít	12
Atlas rómskych komunít 2019 v kocke	17
Metodika zberu dát	19
Definícia kategórií	20
Typy koncentrácií	21
Etnická identifikácia	22
Zber prvotných dát	23
Hlavný zber dát a overovanie údajov v teréne	24
Overenie dát	25
Publikácia výstupov	26
Rómske komunity na Slovensku	27
Priestorové rozloženie	28
Typy koncentrácií	33
Jazyk	36
Základná infraštruktúra	38
Bývanie	39
Pozemky	46
Pitná voda	49
Kanalizácia	54

Elektrina a verejné osvetlenie	57
Plynofikácia	61
Vykurovanie	64
Odpadové hospodárstvo	67
Environmentálne zaťaženie	69
Cesty a komunikácie	70
Dostupnosť služieb	72
Dopravné spojenie	73
Zdravotná starostlivosť	75
Školstvo	76
Práca s rómskymi komunitami	79
Sociálne služby	80
Pomáhajúce profesie	82
Politická participácia	86
Pastoračná činnosť	88
Lokálna zamestnanosť	89
Záver	90
Použitá literatúra a zdroje	91

Úvod

Atlas rómskych komunít, prehľadová publikácia popisujúca polohu, veľkosti a infraštruktúru rómskych komunít na území Slovenskej republiky je už treťou v poradí, po vydaniach z rokov 2004 a 2013.

Prečo potrebujeme takúto publikáciu, vychádzajúcu z aktuálnych údajov? Rómske komunity na Slovensku sú jednoznačne medzi skupinami, ktoré sú najviac ohrozené chudobou.¹ Čelia viacnásobnému znevýhodneniu, ktoré definuje nízky sociálny status, sociálna a fyzická vylúčenosť, kultúrne a jazykové bariéry, úroveň vzdelania a diskriminácia. Mapovanie ich situácie, spoznanie skutkového stavu a získanie presných a spoľahlivých dát je preto kľúčové pre tvorbu štátnych politík, realizáciu intervencií na úrovni samospráv, ako aj pre výskum v akademickej sfére.

Potrebu byť informovaný a robiť informované rozhodnutia aj o rómskych komunitách napĺňa už vyše 15 rokov databáza a zdrojová publikácia Atlas rómskych komunít. Ide o mapovanie sídiel, kde je prítomný vysoký podiel rómskej populácie vzhľadom na ostatné obyvateľstvo. Mapovanie sa zameriava najmä na ich životné podmienky, infraštruktúrnú vybavenosť, dostupnosť služieb a priestorovú vzdialenosť od ostatných skupín obyvateľstva. Prvý Atlas vznikol v roku 2004², nasledovaný bol Atlasom v roku 2013³. Nový Atlas rómskych komunít 2019 buduje na metodike týchto predošlých výskumov a zhromažďuje dáta aplikáciou metódy sociografického teritoriálneho mapovania rómskych osídlení.

Atlas je primárne zameraný na mapovanie sídiel rómskych komunít. Nie je teda sčítaním rómskej menšiny na Slovensku, ani správou o jej postavení.⁴ Rómske obyvateľstvo, ktoré žije integrované medzi majoritou, je predmetom Atlasu iba v prípadoch, ak tvorí výrazný podiel obyvateľstva v celej obci.

Atlas má niekoľko praktických využití. Okrem akademických a výskumných účelov je zároveň aj nástrojom pre tvorbu verejných politík, najmä v súvislosti s čerpaním fondov EÚ. Európska komisia, ako aj tvorcovia politík na Slovensku, považujú práve údaje o rómskych komunitách z Atlasu za užitočnú informáciu

1 HELLEBRANDT et al. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením: Záverečná správa. 2020.

2 RADÍČOVÁ et al. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004. 2004.

3 MUŠINKA et al. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013. 2014.

4 Takýmto materiálom je napríklad VAŠEČKA, M. (ed.). Čačipen pal o roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. 2002.

pre programovanie a ciele politik a opatrení.⁵ Na báze dát z Atlasu bola na-programovaná napríklad implementácia pro-integračných cieľov Operačného programu Ľudské zdroje.⁶

Rozsah všetkých troch Atlasov je, v zmysle počtu obcí, rozdielny. Atlas z roku 2004 obsahoval 1 086 obcí, Atlas 2013 obsahoval 1 073 obcí (niektoré vypadli, iné sa pridali). Atlas 2019 sa tvoril aj na základe poznatkov z predošlých dvoch vydaní tejto publikácie. Prvotný skrining sa robil vo všetkých obciach na Slovensku, zoznam obcí sme sa snažili štandardizovať na základe metodiky, popísanej v ďalších kapitolách. Výsledný zoznam v roku 2019 tvorí 825 obcí.

Časové trendy na hodnotenie dopadov štátnych politik na rómske komunity ukazujeme na 639 obciach, ktoré sa nachádzajú v každom z troch Atlasov, aj keď metodické zmeny troch vydaní znamenajú potrebu uplatniť si príslušné metodické postupy pri porovnávaní údajov.

Zistenia Atlasu 2019 prezentujeme tematicky, podľa jednotlivých veľkých okruhov výskumu. Najčastejšie sa zameriavame na popis situácie v rómskych komunitách, ale aj na rozdiely v rámci týchto komunit, ako aj medzi rómskymi komunitami a ostatnými obyvateľmi v našich obciach. Popri tejto publikácii vznikla aj verejne dostupná databáza, ktorá má slúžiť odborníkom, výskumníkom, úradníkom a tvorcom verejných politik.

Poďakovanie patrí všetkým spolupracovníckam a spolupracovníkom podieľajúcim sa na zbere a spracovaní dát pre databázu Atlas rómskych komunit. Patria sem: za IVPR MPSVaR Zuzana Polačková, Daniel Škobla, František Jeleň, Jurina Rusnáková a terénne spolupracovníčky a spolupracovníci; za Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity Peter Jendrál a pracovníčky a pracovníci regionálnych kancelárií Albert Kováč, Ivana Šusterová, Kvetoslava Kucharovičová, Ladislav Chynoradský, Marián Balog, Marián Fečo, Martina Juráková, Zlatica Azimiová; tím NP MaH Tibor Škrabský, Ľudmila Plachá, Lýdia Kurinová; stážistky Anna Vilchová, Martina Chalupková, Nina Holičková, Taylor McPheeters, Viktória Adamová. Osobitne ďakujeme Táni Grauzelovej a Kataríne Smatanovej za podporu počas celého procesu prípravy Atlasu.

Odborné konzultácie a cenné rady poskytli autorom Alexander Mušínska, Prešovská univerzita v Prešove a Iveta Radičová, Paneurópska vysoká škola. Dátové podklady do GIS spracovala Andrea Šeligová.

5 World Bank. Diagnostics and policy advice on the integration of Roma in the Slovak Republic. 2012. Rada Európskej Únie. Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 : Závery rady. 2011.

6 Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR. Operačný program Ľudské zdroje 2014-2020. 2014.

Niekoľko osobných poznámok k najnovšiemu Atlasu rómskych komunít na Slovensku

Mgr. Alexander Mušinka, PhD.

Bol som autormi požiadaný, aby som napísal krátky úvod do najnovšieho Atlasu rómskych komunít. Aj keď som si to až doteraz veľmi neuvedomoval, som pravdepodobne jediným výskumníkom, ktorý sa zúčastnil na realizácii nielen všetkých troch Atlasov, ale aj na väčšine pokusov, ktoré sa uskutočnili pred ich vydaním. Rád by som preto urobil drobný prehľad (bez nároku na úplnosť) toho, čo tejto publikácii predchádzalo.

V roku 1993 sa skupina kanadských a amerických vysokoškolských študentov zúčastnila prvého študijného pobytu v strednej Európe, a súčasťou pobytu bola aj téma Rómovia na Slovensku. V rámci prípravy študijného pobytu som bol požiadaný, aby som zistil, kde všade na Slovensku žijú Rómovia. V tom čase som sa touto problematikou ešte nezaoberal, a preto som na prosbu naivne zareagoval – „to nebude problém“. Moja predstava, že prídem na nejaký „úrad“ alebo do knižnice, kde tieto informácie budú mať, sa veľmi rýchlo ukázala ako úplne scestná. V tom čase nebol nikto, kto by takéto údaje mal – nielen na celoštátnej, ale ani na regionálnej úrovni. Časť „úradníkov“ si síce ešte spomínala, že niečo také „svojho času“, t. j. pred rokom 1989, možno mala Komisia na riešenie cigánskej problematiky, ale tá už bola v tom čase zrušená.

O päť rokov neskôr, v roku 1998, sa začal v obci Svinia realizovať prvý komplexný medzinárodný (kanadsko-slovenský) rozvojový projekt v rómskej komunite. V jeho rámci sme sa začali orientovať aj na prácu s okolitými komunitami. Jednou z nich bolo vytvorenie neformálnej „sieťovej štruktúry“, ktorá mala slúžiť na stretávanie sa a výmenu informácií medzi rómskych komunitami. Nazvali sme ju Asociácia rómskych osád – ARO. Potreba systematického prehľadu o lokalitách, kde Rómovia žijú, ako aj o ich počtoch a životných podmienkach, bola stále väčšia.

Do projektových aktivít sa zapojila okrem iného aj Nadácia InfoRoma, ktorej riaditeľkou bola Klára Orgovánová. Súčasťou aktivít bola aj práca so študentami kultúrnej a sociálnej antropológie, prevažne z Čiech, ktorí realizovali rôzne študijné pobyty vo Svinnej, ale aj v iných rómskych komunitách. Pre študentov odboru antropológie, ktorý sa po roku 1989 začal (znovu)budovať v rámci česko-slovenského akademického prostredia, boli rómske osady veľmi zaujímavým (možno až exotickým) terénom, ktorý bol „blízko“, bol „dosiahnuteľný“

a „bezpečný“. Práve v tomto pomyselnom trojuholníku (Projekt Svinia – Nadácia InfoRoma – sociálni a kultúrni antropológovia) sa začala rodiť myšlienka systematického mapovania rómskych osád.

Prvým pokusom o mapovanie bola aktivita, ktorú zastrešila práve nadácia InfoRoma, nazvaná Monitoring rómskych osád. Oficiálne sa monitoring realizoval v rokoch 1999 – 2003. V rámci prípravných diskusií sa začal pripravovať komplexný dotazník, ktorý mal poskytnúť detailne obraz o jednotlivých rómskych komunitách, životných podmienkach v nich, ale aj o vzájomných vzťahoch medzi týmito komunitami a okolitou nerómskou majoritou. Po niekoľkých diskusiách, keď sa dotazník neustále rozrastal až do megalomanských (a preto aj nerealizovateľných) rozmerov, sa tento smer aktivít ukázal ako neefektívny. Nemalú rolu v diskusiách zohrala naša „mladistvá akademická naivita“ a „akademická bohorovnosť“ niektorých participantov. (Jedna veľmi osobná poznámka: Debaty boli veľmi dlhé a emotívne, a dodnes obdivujem Kláru Orgovánovú, že ich všetky absolvovala a „neposlala nás kade ľahšie“). Výsledkom tohto prvého pokusu bola nakoniec dohoda na „kostre“ alebo „štruktúre“ záverečnej správy, ktorú na základe niekoľkotýždňového pobytu v príslušnej obci, mal vypracovať študent-výskumník. InfoRoma výskumy financovala s tým, že postupne sa urobí prvotný výskum, ak nie vo všetkých, tak v relevantnom počte rómskych komunít na Slovensku.

Výskum však nikdy dokončený nebol, aj keď priniesol nemálo veľmi pozitívnych výsledkov. V rámci výskumu sa o problematiku začala zaujímať akademická obec a zo študentov, ktorí sa ho zúčastnili, vzišla skupina romistov, ktorá je aktívna ešte aj dnes. Časť záverečných správ podstatne neskôr vydala Nadácia otvorenej spoločnosti v samostatnej publikácii.

V roku 2001 sa Klára Orgovánová stal splnomocnenkyňou vlády SR pre rómske komunity. Úrad splnomocnenkyne (ÚSVRK) sa vrátil k pôvodnej idei dotazníkového systematického a celoplošného mapovania rómskych osád. Bol vypracovaný tzv. ročný výkaz o rómskych osídleniach, ktoré mali raz ročne vyplňať obecné samosprávy. Takéto vykazovanie trvalo iba niekoľko rokov a nikdy sa ho nepodarilo uskutočniť na území celého Slovenska. No jednoznačne išlo o prvý oficiálny pokus, ktorý priniesol aspoň čiastočne relevantné údaje. Z dnešného pohľadu môžem skonštatovať, že tento počin tak trochu „predbehol dobu“. Myslím, si, že slovenské samosprávy, ešte neboli pripravené na takýto druh „výskumov“ alebo „výkazov“. V tom čase ešte nebola ujasnená terminológia a chýbala aj širšia diskusia k zmyslu a potrebe podobných zisťovaní.

Posledným pokusom pred prvým Atlasom rómskych komunít bolo mapovanie, ktoré sa uskutočnilo v rámci spomínaného Projektu Svinia. Mapovanie sa realizovalo v rokoch 2000 – 2001 iba v rámci Prešovského kraja a na rozdiel od ročného výkazu, ktorý robil ÚSVRK, tu sme použili prístup veľmi podobný budúcim Atlasom. V rámci mapovania sa najskôr obvolali všetky obce v Prešovskom kraji a následne sa do každej obce, v ktorej nám potvrdili prítomnosť rómskeho osídlenia, osobne vycestovalo a na mieste sa vyplnila jednoduchá tabuľka zo základnými údajmi (odhadovaná početnosť rómskej komunity, odhadovaný počet domov a ich kvalita, dostupnosť niektorých služieb a infraštruktúry a pod.).

Úplný prelom v systematickom mapovaní rómskych komunít po roku 1989 nastal až realizovaním prvého Atlasu v roku 2004. Bola to práve Iveta Radičová a jej spolupracovníci, ktorí sa ako prví podujali systematicky zmapovať situáciu na celom Slovensku. Využili skúsenosti zo všetkých predošlých pokusov, excelentnú sociologickú prípravu, praktické skúsenosti z terénnych výskumov a manažérsku kreativitu, aby vďaka nim vznikol sociografický výskum Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004. Realizovali ho Nadácia S.P.A.C.E., Inštitút pre verejné otázky a Krajské centrum pre rómske otázky.¹

Myslím, že o tomto Atlase už bolo napísaného veľmi veľa, ale rád by som zdôraznil niekoľko bodov, ktoré sa aj do budúcnosti ukázali ako veľmi dôležité. Prvým je zadanie – t. j. načo majú tieto údaje slúžiť. Už od začiatku bolo jasne deklarované, že ich účelom je plánovanie vládnych politík vo vzťahu k Rómom. Z tohto dôvodu sa ukázal ako najvhodnejším prístupom model tzv. kvalifikovaného odhadu od ľudí priamo z jednotlivých obcí a komunít. Tak sa na jednej strane dosiahla dostatočná presnosť získaných dát, ale zároveň nedošlo k ich prípadnému osobnému zneužitiu – nezbiehali sa žiadne osobné údaje.

Primárne sa zbierali údaje, ktoré boli relevantné práve pre plánovanie vládnych politík, tzn. údaje z oblastí, do ktorých štát mal (alebo sa to od neho očakávalo, že bude) zasahovať – infraštruktúra, bývanie, dostupnosť služieb a pod. Zároveň sa ukázalo ako veľmi relevantné fyzicky navštevovať konkrétne obce s rómskymi komunitami vyškolenými anketármi, ktorí boli presne inštruovaní, ako interpretovať a zaznamenať reálny stav tak, aby sa údaje dali vzájomne porovnávať.

Atlas 2004 bol dlho jediný zdroj komplexných informácií k rómskej téme.² Bol základom, impulzom pre umožnenie prístupu k eurofondom, ako aj na vytvorenie špeciálnej horizontálnej štruktúry, ktorú získala len Slovenská republika.

1 Výskum bol realizovaný s podporou Úradu vlády, ÚSVRK, Svetovej banky a Kanadskej medzinárodnej rozvojovej agentúry.

2 Po roku 2005, keď bola Iveta Radičová ministerkou práce sociálnych vecí a rodiny, sa realizoval ešte tzv. Mikro Atlas – zber dát vo vybraných najkritickejších segregovaných osadách s cieľom verifikovať efekty realizovaných vládnych politík. Zber údajov koordinoval Michal Šebesta.

Intenzívne s ním pracoval práve ÚSVRK, ale aj akademická sféra, média a v neposlednom rade aj širšia spoločnosť. V roku 2012 na ÚSVRK, v čase, keď splnomocnencom bol Miroslav Pollák, nastala vhodná situácia, keď bolo možné uvažovať o (a aj realizovať) aktualizácii Atlasu. Vhodná situácia bola okrem pozitívneho prístupu zo strany ÚSVRK aj v tom, že premiérkou v tom čase bola práve Iveta Radičová a pracovníkom Rozvojového programu Organizácie spojených národov (UNDP) v Bratislave bol Daniel Škobla. UNDP zastúpená Danielom Škoblom bola inštitúciou, ktorá bola ochotná celú aktualizáciu financovať a Daniel Škobla odborne koordinovať. V rámci tejto aktualizácie som pôsobil ako koordinátor.

Výhodou aktualizácie Atlasu bol jednoznačne fakt, že už bolo „na čom stavať“. Práve existencia Atlasu 2004, jeho doplňovanie zo strany ÚSVRK, ako aj výrazná obecná zmena vnímania tejto témy spôsobili, že Atlas už mal „výrazne jednoduchšiu cestu“. V obciach už v tom čase pôsobil celý rad tzv. pomáhajúcich profesií, realizovalo sa množstvo projektov, čo okrem iného znamenalo, že samosprávy vedeli o tejto téme a o rómskych komunitách výrazne viac, ako to bolo v roku 2004. Určitou zvláštnosťou Atlasu 2013 bola skutočnosť, že som ako výskumník v podstate nemal žiadne reálne obmedzenia a „brzdy“ pri tvorbe dotazníka, ktorý sa tak rozrástol na viac ako 500 otázok. Už počas zberu údajov sa jasne ukázalo, že takýto rozsah nie je efektívny a do budúcnosti bude nevyhnutné celý proces výrazne zjednodušiť.

To sa nakoniec aj ukázalo pri tvorbe tohto Atlasu 2019, keď sa zmenila jednak metodika zberu dát – došlo k určitému návratu smerom k predošlým aktivitám, keď údaje vyplňali samotné samosprávy a výrazne sa zmenil objem sledovaných údajov.

Všetky tri Atlasy majú mnohé prístupy spoločné, ale pri každom Atlase sa vždy trochu menili definície pojmov, ako aj metodiky zberu údajov. Preto sú si všetky tieto tri Atlasy veľmi podobné, ale zároveň každý je v niečom odlišný. Zdôrazňujem to, aby som opäť poukázal na fakt, že ich vzájomné porovnanie potrebuje opatrnú analytickú prácu, nie iba jednoduché mechanické čítanie dát.

Autor je kultúrny antropológ a výskumný pracovník Ústavu rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove.

Cesta od segregácie k integrácii rómskych komunít

Prof. PhDr. Iveta Radičová, PhD.

V roku 1996 známy politológ Samuel P. Huntington napísal vo svojej známej knižke „Stret civilizácií“, že príde k vážnemu konfliktu medzi tým, čo na jednej strane nazývame moderná západná civilizácia, a tými civilizáciami, ktoré my, neviem z akého dôvodu, sme začali označovať ako menej rozvinuté, nižšie, v lepšom prípade inakšie. Je ich minimálne sedem, ak nie dvadsaťtri, nehovoriac o ďalších kultúrach a subkultúrach. Zdá sa, že nevieme žiť vedľa, spolu, aktívne, vis-à-vis s inou kultúrou a s inou civilizáciou.

Nezastierajme si stále pretrvávajúce napätia, tenzie. Na jednej strane tensia u tých, ktorí majú pocit, že majú čosi dávať, majú byť k dispozícii, majú byť solidárni, a na druhej strane tých, ktorí sú nejakým spôsobom na túto solidaritu odkázaní, ktorých označujeme ako sociálne znevýhodnených. Nemám rada toto slovo, pretože je veľmi, veľmi nepresné. Pokúsim sa ilustrovať, v čom vidím túto nepresnosť.

Rómovia nie sú homogénna skupina, ale štruktúrovaná, s rozdielnou sociálnou situáciou. Pre integráciu sú podstatné úlohy späté s kultúrnymi, občianskymi, politickými právami a povinnosťami, pre sociálnu inklúziu sociálne a ekonomické práva, a riešenie chudoby. Situácia je minimálne dvojpilierová, spojená s úplne rôznymi procesmi, procesom integrácie a inklúzie, ktoré ak nebudú prebiehať súbežne, synergicky, hrozí riziko ešte hlbšej segregácie a integrácia nemôže byť výsledkom.

Integrácia je predovšetkým o identite. A identita má minimálne tri vrstvy. Prvá vrstva je identita prostredníctvom symbolu správania sa, t.j. mať svoj jazyk, mať svoje gestá, mať svoje správanie sa, mať svoje zvyky pre každodenný život, mať svoje symboly komunitné a kolektívne od komunitných piesní, po hymny, vlajky a podobne. Rešpektovanie spoločne uznaných symbolov správania sa je predpokladom vytvárania identity spoločenstva. Druhá vrstva je identita definovaná oveľa komplikovanejšie, a to cez zdieľanie spoločných univerzálnych hodnôt, hodnôt vlastnej civilizácie, vlastnej kultúry. Tretia vrstva, najťažšia, tkvie v rešpektovaní prvých dvoch identít ostatnými (proces uvedomenia) a v rozpoznaní vlastnej identity sebou samým (sebauvedomenie).

Ani jedna z troch sfér identity Rómov nie je na Slovensku rozvinutá. A preto sústredenie pozornosti „len“ na sociálno-ekonomickú situáciu nemôže vyústiť v plnohodnotné rozvinutie Rómov ako spoločenstva, rešpektovaného majoritou. Nerieši sa ani problém solidarity v rámci (vo vnútri) rómskej komunity.

Segregácia znamená v dôsledku zdvojenú kultúru závislosti a prejavuje sa najmä ako fenomén sociálny. Znamená zdvojený efekt marginalizácie, pretože sú marginalizovaní občania v marginalizovaných regiónoch. Znamená zdvojený efekt absolútnej chudoby, pretože bežná definícia chudoby je posunutá pod dno, pod prah existujúcej majoritnej sociálnej štruktúry (tzv. underclass), keď je základným indikátorom chudoby počet ľudí na jednu posteľ a podobne. Absolútna chudoba a kultúra závislosti je spojená so správaním apatickým až agresívnym a s efektom naučenej bezmocnosti.

Druhá strana mince – integrácia – sa spája s prejavmi straty identity, dištancovania sa od vlastných, utvárania uzavretej kasty, a teda nevytvárania mobilných dráh pre možnosti stúpania z nižšej triedy do vyššej. Klasické kritériá, ktoré fungujú v spoločnosti ako nástroje mobility, v rámci rómskej komunity nemôžu fungovať. Špecifická sociálna stratifikácia vytvára tlak na špecifikáciu princípov sociálnej spravodlivosti a typu solidarity.

Napätie v spoločnosti znamená krízu étosu solidarity, ktorý, asi, potrebujeme redefinovať, či rekonštruovať. Pokúsim sa o istý návrh rekonštrukcie. Zdôrazňujem, že kríza étosu solidarity má multiplikovaný charakter: chabosť solidarity v rámci rómskej komunity je znásobená ohrozenou solidaritou voči tejto komunite ako celku zvonka.

Je všeobecne známe, že sociálna spravodlivosť nie je primárne o zákonoch. Existujúce regulatívy vytvárajú istý druh spravodlivosti, resp. právneho štátu. Sociálna spravodlivosť je o pravidlách hry, o kombinácii piatich princípov pre-rozdeľovania: rozdeľovanie na základe rovnosti, rozdeľovanie na základe princípu rovnakých príležitostí, rozdeľovanie na základe zásluhovosti, rozdeľovanie na základe vkladu a ziskov a rozdeľovanie na základe sociálnej potrebnosti. Žiaden sociálny systém reálne nemôže fungovať len na základe jedného princípu, ale iba na základe rôznych kombinácií spôsobov prerozdeľovania.

Pre proces od segregácie k inklúzii je, samozrejme, prioritný princíp sociálnej spravodlivosti na základe sociálnej potrebnosti. Nevyhnutná je predovšetkým garancia základných sociálnych a ekonomických práv. Ale pre dosiahnutie skutočnej integrácie akceptovanej majoritnou spoločnosťou, s garantovanými sociálnymi a ekonomickými základnými právami, je priechodný a funkčný

predovšetkým princíp prerozdelenia na základe zásluh, vkladov a ziskov, pretože, z hľadiska zabezpečenia solidarity je potrebné vytvoriť mechanizmy a podmienky na motiváciu participovať na tvorbe zdrojov.

Ilúzia, že použitie jedného všadeprítomného princípu bude ústiť do sociálne spravodlivého riešenia, je naozaj základný omyl.

Keď teda riešime situáciu rôznych sociálnych, individualizovaných rizík, prioritný princíp sociálnej spravodlivosti je zásluhovosť. Ak však riešime situáciu postavenia rodiny s nezaopatrenými deťmi, tak je to rovnosť príležitostí. Keď riešime segregáciu, marginalizáciu a teda odkázanosť, sociálnu znevýhodnenosť, je to princíp sociálnej potrebnosti – silný princíp solidarity. Čo to znamená konkrétne? Prvý krok konkretizácie je nájsť spôsoby, ako motivovať ku zvyšovaniu vzdelania a kvalifikácie (zabezpečenie tvorby identity s vnútrokupinovou solidaritou). Dnes to znamená, že nebudeme podporovať rodinu, ktorá zanedbáva starostlivosť o dieťa, ale dieťa, ktoré chodí do školy a študuje.

Druhý princíp – motivovať k účasti na trhu práce, chcieť pracovať. Predpokladom takejto konkretizácie je môcť pracovať, mať kde pracovať. Cestou je vytváranie tzv. kvarteru, alebo ako hovoríme, „medzitru práce“, formou kombinácie sociálneho systému a príjmov z práce. Vytváranie medzitru práce sa javí ako hlavný nástroj riešenia možnosti inklúzie a následnej integrácie segregovaných Rómov. Rovnako môže byť medzitrh práce spôsobom začleňovania Rómov práve na také posty, funkcie, ktoré sú podmienkou budovania vlastnej identity – zamestnanie v školstve, v zdravotníctve, účasť na moci, participácia na veciach verejných a pod.

Tretí princíp, spôsob konkretizácie, je jasné rozlíšenie medzi individuálnou a kolektívnou ochranou. Pôdorys celej mojej úvahy je vzťah a premeny individuálnej pozície a individuálnych práv na jednej strane a situáciou, kedy sa individuálne právo stáva istým kolektívnym právom a má byť istej komunite garantované. Prechod od individuálneho ku kolektívnemu pracovne nazývam modelom sociálnej spravodlivosti pevného dna a otvoreného stropu. Pevné dno znamená, že nikto nepadne do situácie naučenej bezmocnosti a tých, ktorí sa v takejto situácii ocitli, sa snažím z nej vymaniť, pretože oni sami, ako indivíduá, to nemôžu dokázať. Otvorený strop zároveň znamená, že vytvárame nástroje a podmienky na individuálne motivačné aktivity rozmanitého druhu: dobrovoľnícke, prácu v rodine, aktivity či prácu pre komunitu, obec, mimovládnu organizáciu, školu, cirkev, atď. Princíp môže byť efektívny iba vtedy, ak sa rozmanité aktivity presahujúce rámec individualizmu spájajú s ocenením, ohodnotením.

Nielen práca, ale akákoľvek aktivita, ktorá nemusí mať charakter práce, je súčasťou medzitrhu práce. Inklúzia totiž neznamená len začlenenie sa do trhu práce a zdokonaľovanie či opakovanie štandardných nástrojov umiestňovania na trh práce, ako napr., čiastkové pracovné úväzky, krátkodobé úväzky, brigády a pod. Je preukázané, že rozdeľovanie plných pracovných úväzkov na drobnejšie (čiasťočné) nezvyšuje mieru zamestnanosti (analogicky ako stokorunáčka rozmenená na drobné má stále len hodnotu sto korún). Aktivita pre komunitu, od nosenia pitnej vody cez starostlivosť o voľný čas detí, starých ľudí, osamelých ľudí, chorých a pod., všetky tieto „human being“ aktivity sú súčasťou komunitnej a sociálnej práce, typom verejných a sociálnych služieb. Inými slovami, typom sociálneho štátu.

Problém dvoch procesov, od segregácie k inklúzii a k integrácii, pokiaľ nebudú prebiehať súbežne, by som symbolicky označila ako „človek a číslo“. Prejavuje sa v reči čísiel tým, že pri oficiálnych sčítaniach ľudu sa ku Rómom na Slovensku prihlási iba niečo vyše 100 tisíc občanov. Oficiálna štatistika Rómov totiž sama o sebe hovorí, že subjektívne sa k tomuto etniku hlási istý počet občanov, ktorí sami seba nejako zadefinovali. Odhady počtu Rómov (t. j. subjektívne vnímanie iných o príslušnosti k rómskemu etniku) sú podstatne vyššie. Vnímanie istého etnika, komunity či jednotlivca ako Róma sa však označuje za diskrimináciu. Preto sa s odhadmi o počte Rómov narába opatrne, šušká sa o nich. Následok? Nevieme presne kto, kde, ako žije, pre istotu nehovoríme konkrétne, zahmlievame situáciu, hľadáme slová ako znevýhodnení, odkázaní, sociálne zaostalí, namiesto toho, aby sme povedali priamo: sú to Rómovia žijúci v absolútnej chudobe.

Zastierame realitu. Mizne človek s jeho konkrétnym osudom, kultúrnym a hodnotovým dedičstvom, spôsobom správania sa a nahrádzame ho neosobnou kategóriou, buď v rámci oficiálne uznanej štatistiky, alebo nami vytvorenej hranice hmotnej a sociálnej núdze.

Atlas rómskych komunít je sociografické mapovanie v rómskych osídleniach, ktoré zaplňa medzery v dostupných informáciách a vytvára komplexný obraz o životných podmienkach a postavení Rómov v jednotlivých obciach a mestách Slovenska, o ich potrebách, prístupe miestnych autorít k riešeniu ich problémov. Rómovia, tak ako každá iná národnostná, etnická alebo sociálna skupina, netvorí jeden celok. Rómovia sú výrazne sociálne diferencovaní a táto diferenciácia nie je založená na kritériách diferenciácie majoritnej spoločnosti. Základné diferencie medzi rómskou populáciou sú podmienené faktormi: stavu regiónu, typu integrácie resp. segregácie, miery koncentrácie a početnosti, proporciou rómskej populácie vo vzťahu k majoritnej spoločnosti.

Žiadna vláda či lokálna politika nemôže byť úspešná bez základnej vedomosti o štruktúre, charaktere, životnom štýle a participácii občanov v rómskych osídleniach. Mnohé projekty orientované na regulovanie sociálnej situácie v segregovaných rómskych komunitách nemohli byť efektívne, nakoľko nezodpovedali skutočným potrebám a záujmom v rozdielnych komunitách. Poznanie celkového rozloženia rómskych komunít na Slovensku spolu s identifikáciou základných problémov jednotlivých komunít a ich vzťahov s majoritou je predpokladom pre prijatie konkrétnych rozhodnutí vlády SR, regionálnych a miestnych správ, mimovládnych organizácií. Poznanie trendu v Atlasoch 2004, 2013 a 2019 umožňuje identifikovať silu intervencií, aj ich zlyhania. Poznanie je jediným spôsobom odpovede na napätie v spoločnosti a nájdenie riešení na znižovanie vylúčenia majoritnou populáciou, ale aj samovylúčovania sa, uzatvárania sa, ukrivdenosti a nepochopenia samotných Rómov. Pretože spojenie týchto efektov reprodukuje a znásobuje napätie v spoločnosti a je hlavnou bariérou akéhokoľvek úspechu sociálnej inklúzie a integrácie.

Autorka je sociologička, bývalá predsedníčka vlády SR a profesorka Ústavu masmediálnej a marketingovej komunikácie Paneurópskej vysokej školy.

Atlas rómskych komunít 2019 v kocke

Do Atlasu rómskych komunít 2019 bolo zaradených 825 obcí.

V týchto obciach žije **417 tisíc rómskych obyvateľov**. To predstavuje zhruba 7,6 % celkového obyvateľstva Slovenska. Korešponduje to so všeobecným odhadom 450 tisíc obyvateľov rómskeho pôvodu na Slovensku (keďže nie všetci Rómovia žijú v obciach Atlasu). V porovnaní s údajmi z roku 2013 je to rast o niečo menej ako 13 %.

Samosprávou s **najvyšším počtom** rómskych obyvateľov je košická mestská časť **Luník IX** (približne 6 900 obyvateľov). V počte obyvateľov nasleduje koncentrácia na okraji mesta **Trebišov** (6 700) a obec **Jarovnice** (6 000).

V obciach Atlasu rómskych komunít evidujeme **1 102 tzv. koncentrácií**. Žije v nich **300 tisíc Rómov**. 56 tisíc Rómov býva v koncentráciách mimo obce, 151 tisíc na okraji obce a 92 tisíc vo vnútri obce. Zvyšných 117 tisíc Rómov z Atlasu býva integrované spolu s majoritnou populáciou. S pripočítaním cca. 33 tisíc odhadovaných Rómov mimo Atlasu rómskych komunít môžeme povedať, že **dve tretiny Rómov na Slovensku bývajú koncentrovane a zvyšná tretina býva integrované** medzi majoritnými obyvateľmi. Bolo by však omylom myslieť si, že všetky koncentrácie sú tzv. osady – do tejto kategórie patria aj obce s rómskou majoritou, „rómske susedstvá“ či „rómske ulice“.

Najviac preferovaným komunikačným jazykom v takmer polovici (47 %) rómskych komunít je rómčina, a to prevažne v komunitách na strednom a východnom Slovensku. V 35 % komunít je to slovenčina a v 18 % maďarčina, prevažne na juhu krajiny.

Okrem **výrazne horších životných podmienok v porovnaní s majoritnou populáciou** sa jednotlivé koncentrácie v tomto ohľade líšia aj medzi sebou navzájom. Vo všeobecnosti sa potvrdzuje, že **s rastúcou vzdialenosťou osídlenia od jadra obce klesá kvalita bývania, pokrytie inžinierskymi sieťami, dostupnosť služieb, či úroveň infraštruktúry**. Tieto faktory zásadným spôsobom negatívne ovplyvňujú všetky aspekty života rómskych komunít a prispievajú k udržiavaniu a prehľbovaniu generačnej chudoby.

Dve tretiny obyvateľov z rómskych komunít bývajú legálne, t.j. v bytoch alebo skolaudovaných rodinných domoch na vysporiadaných pozemkoch. Čím je koncentrácia od obce vzdialenejšia, tým častejší je aj výskyt neštandardných obydľí s horším vybavením a značne zníženou kvalitou bývania.

Podmienky bývania sa líšia vzhľadom na polohu osídlenia, avšak vo všetkých typoch koncentrácií vidíme **preľudnenosť**, ktorá má negatívny dopad na kvalitu bývania. Kým v celoslovenskom priemere pritom pripadajú na jedno obydlie menej ako traja ľudia, v koncentráciách je to takmer sedem ľudí na jedno obydlie, čo je **viac ako dvojnásobná hustota ako v prípade majority**. Vyše pätina ľudí z rómskych komunít žije v nájomných bytoch, kde je priemerná hustota vyše šesť ľudí na jedno obydlie.

Infraštruktúrne vybavenie obydľí v rómskych komunitách je výrazne horšie v porovnaní s obydliami majoritnej populácie. **Verejný vodovod využíva 64 % obyvateľov z rómskych komunít**, kým v prípade majority to je 93 %. Z neštandardného, nezabezpečeného zdroja čerpá vodu približne 33 tisíc ľudí – ide o najzávažnejšiu formu materiálnej deprivácie. **Kanalizáciu využíva 40 % obyvateľov z rómskych komunít**, kým majorita v rovnakých obciach ju využíva na 83 %.

Alarmujúce sú aj **rozdiely v pokrytí a využívaní inžinierskych sietí medzi obcami a k nim prislúchajúcimi koncentráciami**. V 191 obciach je rozdiel vyše 50 percentuálnych bodov v pomere využívania vodovodu medzi majoritou a rómskou komunitou. Podobne to je s kanalizáciou v 180 obciach, s elektrickou sieťou v 105 obciach a s pripojením na rozvody plynu v 423 obciach.

Situácia sa však v porovnaní so zisteniami predošlých Atlasov zlepšuje. Keď porovnáme obce, ktoré boli prítomné vo všetkých troch Atlasoch, v roku 2004 v nich využívalo verejný vodovod 49 % obyvateľov, v roku 2013 to bolo 57 % a v roku 2019 je to 64 % ľudí. Vo využívaní verejnej kanalizácie je možné badať podobný trend – 20 % v roku 2004, 30 % v roku 2013 a 37 % v roku 2019.

Metodika zberu dát

Definícia kategórií

Zber a spracovanie dát Atlasu 2019 boli realizované od júla 2018 do septembra 2019. V procese formovania metodiky Atlasu rómskych komunít 2019 sme sa sústredili na niekoľko dôležitých momentov. Atlas 2019, ako tretie vydanie série, mal mať ambíciu upevniť a štandardizovať metodiku zberu pre ľahšiu pravidelnú reprodukciu tohto prieskumu. V porovnaní s Atlasom 2013 obsahuje menej premenných, ale zároveň zvyšuje spoľahlivosť nazbieraných údajov k týmto premenným. Jednoducho povedané, v databáze sme chceli mať iba údaje, za ktorými si stojíme. Je dôležité na tomto mieste transparentne uviesť jednotlivé metodické kroky, ktoré viedli k súčasnemu výberu obcí a súčasnému zberu údajov, aby tieto procesy mohli byť v budúcnosti ľahko revidované, opravené a reprodukované.

Pri výbere obcí sme určili dve zásadné kritériá:

1. prítomnosť tzv. **koncentrácie minimálne 30 obyvateľov** z rómskej komunity, alebo
2. minimálne **30 % podiel** rómskeho obyvateľstva na celkovej populácii danej obce.

Pre potreby takejto kategorizácie bola nevyhnutná špecifikácia a operacionalizácia pojmu koncentrácia. Táto operacionalizácia je dostupná v podobe dokumentu „Metodický výklad k používaniu etnických kategórií pri nastavení štátnych integračných politík“, ktorý bol v rámci prípravy Atlasu vytvorený Úradom splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ÚSVRK). Koncentrácie sú v tomto dokumente definované ako „územné oblasti, kde v bezprostrednej blízkosti býva značný počet osôb, resp. rodín z rómskych komunít. Ide o osídlenia mimo obce, na okraji obce, v rámci obce (t.j. osady, rómske ulice, rómske bytovky) a obce s rómskou majoritou“.⁷ Zároveň sme všetky časti obcí, ktoré netvoria súčasť koncentrácie, operatívne definovali ako „jadro obce“.

Ako náročný metodologický problém zostala, podobne ako v prípade predošlých Atlasov, klasifikácia obcí s vysokým podielom Rómov bývajúcich priestorovo integrované. V konečnom dôsledku, v súlade s metodickým výkladom ÚSVRK, evidujeme **celé** obce, ktoré majú vyše 60 percentný podiel Rómov v ich „jadre“, ako rómsku komunitu koncentrovanú v rámci obce. Z praktického hľadiska to

⁷ ÚSVRK, Metodický výklad k používaniu etnických kategórií pri nastavení štátnych integračných politík. 2018, str. 7.

znamená, že pre účely zberu dát bola celá obec koncipovaná ako koncentrácia.⁸ Zároveň evidujeme aj údaje o obciach, kde rómske obyvateľstvo jadra obce tvorí 30 až 60 percent; v takýchto prípadoch je táto komunita vedená ako obyvateľstvo bývajúce integrovane.

Táto klasifikácia predstavuje zmenu v porovnaní s rokom 2013, kde bolo rómske obyvateľstvo v týchto obciach označené ako „rozptýlené (medzi majoritou)“. Okrem nerealistického termínu „rozptýl“ v prípade obcí, v ktorých tvorí rómske obyvateľstvo majoritu, spôsobilo toto označenie aj koncepčné problémy v prípade tvorby štátnych politík, v ktorých sa takto označené obce dostávali do nevýhodnej pozície v porovnaní s tými, ktoré vykázali priestorovú koncentráciu rómskeho obyvateľstva (na okraji, vo vnútri a segregované). Takéto členenie, aj so svojimi nedostatkami, dáva dobrý základ na inkluzívne mapovanie všetkých sídelných situácií rómskych komunít na Slovensku.

Typy koncentrácií

Pre účely lepšej kategorizácie rómskych komunít citovaný Metodický výklad redefinoval a zjednotil aj typy priestorovej lokalizácie. V novom Atlase máme **koncentrácie mimo obce** (predtým segregované osídlenia), **koncentrácie na okraji**, **koncentrácie v rámci obce** a **priestorovo integrované bývanie** (predtým rozptýl). Tieto typy definujú komunity výhradne na báze geografického aspektu.

Ako **koncentrácie vo vnútri obce** označujeme napríklad rómske ulice, rómske bytovky, rómske dvory, ktoré sústreďujú na svojom území viac ako 30 obyvateľov vnímaných prostredníctvom rómskej etnicity, ale stále sú ústrednou súčasťou zástavby obce.

Pokiaľ domy v hlavnej časti obce plynulo nadväzujú na okrajovú časť obce, ktorá je rómskou koncentráciou (teda spolu bezprostredne susedia), koncentrácia bola v inštrukciách definovaná ako **koncentrácia na okraji**.

Koncentrácia mimo obce bola definovaná ako lokalita v určitej vzdialenosti od súvislej zástavby príslušnej obce, zväčša oddelená nezastavanými pozemkami, železničnou traťou, riekou/potokom, cestou a pod. Vzdialenosti koncentrácií od svojich domovských obcí boli zaznamenávané ako najkratšia približná vzdialenosť medzi poslednou budovou zástavby obce a prvou budovou koncentrácie.

8 V obciach, ktorých jadro bolo kategorizované ako koncentrácia, bola využívaná špeciálne upravená verzia dotazníka bez otázok o typoch obydľí, vysporiadanosť pozemkov a otázok o pokrytí infraštruktúrou týkajúcich sa špecificky jednotlivých koncentrácií rómskych obydľí. Je to aj v súlade s rozsahom dát, ktorý sa o týchto obciach zbieral v rokoch 2004 a 2013, kde takéto obce figurovali ako obce s rómskou komunitou žijúcou v rozptyle.

Ako **priestorovo integrované bývanie** chápeme obydliá Rómov rozmiestnené v rámci obce medzi obydliami ostatných obyvateľov, bez akéhokoľvek symbolického, či priestorového odčlenenia týchto obydlí od obydlí ostatných obyvateľov, prípadne bez sústredenia týchto obydlí v rámci konkrétneho priestoru obce.

Etnická identifikácia

Pri uvádzaní odhadu o počte obyvateľov koncentrácií bol počet obyvateľov určený bez ohľadu na ich etnickú sebaidentifikáciu. V súlade s metodikou predošlých Atlasov, príslušnosť k rómskej komunite bola de facto pripísaná všetkým obyvateľom uvedenej koncentrácie. Je nutné si uvedomiť, že pri uvedených počtoch obyvateľov jednotlivých koncentrácií ide o celkové odhadované počty ľudí, ktorí dlhodobo žijú v uvedenej koncentracii, nie o počet ľudí, ktorí sa hlásia k rómskej menšine. Zjednodušene povedané, ide o odhad počtu obyvateľov lokality, ktorá je vnímaná ako „rómska“, bez ohľadu na etnickú sebaidentifikáciu jednotlivých obyvateľov. V porovnaní s predošlým vydaním Atlasu sa pritom zbieralo oveľa menej údajov o samotných obyvateľoch týchto lokalít.

V súlade so zameraním a cieľom predošlých Atlasov je nutné uviesť, že Atlas 2019 ako sociografické mapovanie nie je sčítaním Rómov v Slovenskej republike. V rámci Atlasu sa primárne zisťovali údaje o infraštruktúre obcí a rómskych osídlení, ako aj o občianskej vybavenosti. V tomto ohľade je pre zber údajov pre Atlas 2019 záväzné zameranie Atlasu 2013: „Až následne sa vo vzťahu k týmto [infraštruktúrnym] charakteristikám zaznamenávali aj odhady o početnostiach obyvateľov. Takáto metodológia a výskumný postup je v súlade s normami na ochranu osobných údajov, pretože sa neskúmala etnická identita jednotlivcov a nezbierali sa osobné dáta, ale robil sa iba istý, inventár osídlení. Takto územne definované východisko ku skúmaniu životných podmienok Rómov je založené na predpoklade, že veľká časť rómskej populácie žije v určitých priestorových celkoch – osídleniach – či už vo vnútri obcí, na ich okraji alebo v segregovaných osídleniach, a na základe toho je možné ich „mapovanie“.“⁹ Rovnako je však ale nutné uviesť, že takouto metódou zozbierané údaje sú v súčasnosti najspoľahlivejším zdrojom pre sekundárny odhad celkového počtu Rómov v SR.

9 MUŠINKA et al. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013. 2014, str. 6.

Samotné konštatovanie prítomnosti koncentrácie v obci predstaviteľom samosprávy bolo vyhodnotené terénnymi spolupracovníkmi pri návšteve obce. Autori Atlasu sú si však stále vedomí vysokej miery arbitrárnosti takéhoto konštatovania a existencie mnohých hraničných prípadov, ktoré by na základe miernej úpravy kritérií kvalifikovali ako súčasť Atlasu rómskych komunít. Rovnako sú si vedomí prípadov evidovaných lokalít, ktoré by sa dali vnímať ako zoskupenia obydľí sociálne integrovaných príslušníkov rómskej menšiny. Okrem návštev uvedených lokalít ako pomôcka slúžili aj informácie z predošlých verzií Atlasu o daných lokalitách, odborné názory expertov v pozíciách regionálnych koordinátorov a dôležitú rolu zohrali aj postoje odbornej verejnosti vo verejnom pripomienkovaní. Cieľom bolo nevynechať nijakú lokalitu, ktorá spĺňala nastavené kritériá a zároveň predísť stigmatizácii lokalít obývaných sociálne integrovanými príslušníkmi lokálnych komunít, len z dôvodu pripísanej etnicity.

Zber prvotných dát

Primárny výber obcí pre Atlas 2019 bol realizovaný prostredníctvom skríningu všetkých obcí na Slovensku. V rámci skríningu sme sa pýtali na prítomnosť rómskej komunity alebo komunít žijúcich koncentrovane na území danej samosprávy.¹⁰ Ako faktický popis príkladov koncentrácií boli v inštrukciách pre terénnych spolupracovníkov definované ucelené časti obcí/miest – osídlenia, ako napríklad ulice alebo zoskupenia obydľí, či bytové domy, ktoré obýva minimálne 30 rómskych obyvateľov (približne 5 – 6 domácností), a ktoré sa v miestnom ponímaní môžu označovať aj ako rómska osada, tábor či kolónia.

Obce, ktoré na online dotazník neposkytli odpoveď, boli kontaktované telefonicky. Zostávajúce obce boli do terénneho zberu dát zaradené na základe toho, že prítomnosť rómskej komunity v danej obci bola známa. Obce teda mali niekoľko možností kvalifikovať sa do výberu a nemohlo sa stať, že by sa nekvalifikovali na základe nedôsledne vyplneného skríningu alebo nesprávne uvedenej informácie v ňom. Poskytnuté informácie boli vždy následne preverené. Cieľom bol konzistentný výber obcí s čo najmenšou mierou arbitrárnosti. Na základe dotazníkov a telefonických rozhovorov bol napokon terénny prieskum zacielený na 912 obcí.

10 Otázky zneli: 1. Nachádza sa v katastri Vašej obce či mesta osídlenie, ktoré sa označuje alebo vníma ako rómska osada/rómsky tábor? 2. Nachádza sa vo Vašej obci či meste ucelená časť (napr. ulica, zoskupenie domov, sídlisko alebo jeho časť), kde žije viac ako (približne) päť rómskych domácností?

Vybraných 912 obcí bolo následne oslovených formou špecifického online dotazníka.¹¹ Informácie potrebné pre Atlas 2019 poskytovali zástupcovia miestnych samospráv, ako starostovia či zodpovední pracovníci obecných úradov, zamestnanci sociálnych oddelení miestnych úradov, prípadne obcami poverení terénni sociálni pracovníci. Títo ľudia mali za úlohu identifikovať prítomnosť koncentrácií na území obcí, definovať ich veľkosť a lokalizáciu na základe stanovených kritérií. Následne bolo ich úlohou poskytnúť údaje o infraštruktúre a občianskej vybavenosti za dané lokality a taktiež za zvyšok obce, pričom údaje o rómskych koncentráciách a údaje o zvyšku obce boli uvádzané samostatne. Cieľom bolo získanie kvalifikovaného odhadu pre každú položku dotazníka.

Logika dotazníka bola postavená na porovnaní situácie v koncentracii voči situácii v ostatnej časti obce (tzv. jadro obce), pričom informátori v prípade potreby uvádzali informácie za viaceré koncentrácie v obci zvlášť. To znamená, že v porovnaní s rokom 2013, kde údaje boli zbierané podľa lokalít, tentokrát sa to dialo podľa témy. Zvyšuje to najmä pravdepodobnosť správneho vyjadrenia rozdielov medzi jadrom obce a koncentraciami.

Hlavný zber dát a overovanie údajov v teréne

Výber správnych terénnych spolupracovníkov sa ukázal byť kľúčovým aspektom tvorby Atlasu. Spolupracovníci boli vyberaní v prvom rade na základe osobných referencií kľúčových odborníkov a predchádzajúcich skúsenosti v tomto type výskumu. Bolo prihliadané na to, aby spolupracovníci mali skúsenosti s prácou v marginalizovaných komunitách. Zber dát koordinoval Inštitút pre výskum práce a rodiny (IVPR), ktorému sa podarilo vytvoriť tím skúsených odborníkov, v minulosti pôsobiach napr. v rámci Implementačnej agentúry Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ÚSVRK či Agentury pro sociální začleňování v Prahe. Boli medzi nimi aj vysokoškolskí pedagógovia, sociálni antropológovia a podobne. Celkovo bolo v pozícii výskumných spolupracovníkov zapojených 34 ľudí.

Na implementáciu projektu bola zriadená trojvrstvová štruktúra manažmentu. S obcami v teréne spolupracovali výskumní spolupracovníci, za ktorých prácu zodpovedali traja regionálni koordinátori.

11 Dotazník bol umiestnený v online prostredí prostredníctvom tzv. cloudovej služby. Neexistovala teda fyzická kópia, ktorú by bolo potrebné doručiť výskumníkom, ale údaje boli vyplňané, kontrolované a upravované v centrálnom dokumente dostupnom online pre informátora aj výskumníka.

Títo mali zabezpečiť metodickú a organizačnú pomoc spolupracovníkom a zároveň kontrolovať ich prácu. Nad regionálnymi koordinátormi bola hlavná koordinátorka výskumu a odborný garant projektu.

Terénny spolupracovník mal za úlohu ponúknuť samospráve pri vyplňaní online dotazníka konzultáciu alebo priamo pomoc, a snažiť sa komunikovať priamo s osobou, ktorá dotazník mala vyplniť. Keďže spolupracovníci mali prístup do online prostredia zabezpečený, mohli vidieť stav vyplňania jednotlivých dotazníkov a ak to situácia vyžadovala, mohli intervenovať.

Výskumný spolupracovník bol zároveň podľa metodiky povinný konkrétnu obec navštíviť a urobiť tzv. povinné overenie dát. Mal za úlohu overenie dát získaných v online prieskume, a to vrátane existencie koncentrácie, typu koncentrácie, podielu jednotlivých typov obydľí, inžinierskych sietí a pod. Zmyslom kontroly nemalo byť exaktné overenie uvedených informácií, ale overenie toho, či v dotazníku uvedené informácie nie sú vyslovene chybné. Druhostupňová kontrola bola v réžii regionálnych koordinátorov, ktorí boli podľa metodiky povinní skontrolovať konzistenciu získaných dát.

Overenie dát

Dotazníkový zber dát a ich overovanie v teréne trvali od decembra 2018 do apríla 2019. Následne boli získané údaje predspracované a odovzdané ÚSVRK. V ďalšej fáze dostali koordinátori z regionálnych kancelárií ÚSVRK úlohu skontrolovať jednotlivé údaje o obciach spadajúcich pod ich regióny pôsobnosti. Dôraz bol primárne kladený na doplnenie chýbajúcich údajov, doplnenie údajov o obciach, v ktorých sa terénnym spolupracovníkom nepodarilo nadviazať spoluprácu so samosprávou, ako aj úpravu nekonzistentných, resp. evidentne chybných údajov o jednotlivých obciach a koncentráciách. Zdrojom údajov pre opravy a úpravy boli interné údaje regionálnych kancelárií, ako aj dodatočná komunikácia so zástupcami vybraných samospráv. Obce, v ktorých zozbierané údaje indikovali neprítomnosť rómskych koncentrácií tvorených viac ako 30 ľuďmi, a celkový podiel Rómov na obyvateľstve bol menší ako 30 %, boli v tejto fáze vyradené z Atlasu 2019.

Poslednou časťou finálnej fázy tvorby databázy bolo tzv. verejné pripomienkovanie Atlasu 2019. Prostredníctvom informácií na internetovej stránke ÚSVRK, e-mailov pre samosprávy, zástupcov inštitúcií a verejného sektoru, ako aj prostredníctvom sociálnej siete Facebook, bola v auguste 2019 zverejnená výzva na pripomienkovanie údajov v databáze za jednotlivé obce. Záujemcovia z radov

verejnosti mali možnosť poslať na e-mailovú adresu ÚSVRK žiadosť o dáta za svoj okres a poslať späť dokument s vyznačenými úpravami jednotlivých údajov za dané obce a k nim prislúchajúce rómske koncentrácie. Záujemcovia o pripomienkovanie dostali k dispozícii metodický manuál s vysvetleniami k jednotlivým premenným, zväčša kopírujúci metodické pokyny pre terénnych spolupracovníkov. Pripomienky k údajom v Atlase 2019 poslalo ÚSVRK vyše sto záujemcov. Tieto pripomienky boli priebežne vyhodnocované a zapracovávané do databázy Atlasu zamestnancami ÚSVRK. Pripomienkujúcimi subjektami boli starostovia obcí, zamestnanci sociálnych oddelení na obecných úradoch, zamestnanci projektu terénnej sociálnej práce a komunitných centier v jednotlivých obciach, príslušníci policajného zboru pracujúci v uvedených lokalitách, ako aj lokálni občianski aktivisti venujúci sa problematike sociálnej inklúzie. Súčasťou tejto fázy bola aj e-mailová komunikácia so samosprávami obcí, ktoré v minulosti boli súčasťou Atlasu, ale v súčasnosti nespĺňali podmienky na zaradenie do databázy Atlasu 2019.

Úlohou zamestnancov ÚSVRK bola aj finálna úprava nekonzistentných údajov – tzv. kontextová analýza, zameraná na kontrolu a úpravu získaných dát naprieč jednotlivými premennými za každú obec (napr. úprava percentuálnych podielov tak, aby využívanosť jednotlivých druhov v rámci jednej formy infraštruktúry tvorila dokopy 100 %, resp. úprava počtov obyvateľov jednotlivých typov obydľí tak, aby celkový súčet korešpondoval s uvedeným počtom obyvateľov osídlenia). Konečná úprava sa vykonala opäť v spolupráci s príslušnými samosprávami obcí. Finálny počet obcí v Atlase 2019 (spolu s jednotlivými mestskými časťami Bratislavy a Košíc) bol ustálený na 825.

Publikácia výstupov

Prvá verzia databázy bola zverejnená na webovej stránke ÚSVRK 4. septembra 2019 pod názvom Atlas rómskych komunít 1.01. Následnými úpravami niektorých chybných údajov, doplnením administratívnych dát od partnerských inštitúcií (ÚPSVaR, ISP, ŠÚ SR, MŠŠVaŠ SR, SEP MV SR), doplnením údajov za mestské časti Bratislavy a Košíc (získavaných zamestnancami ÚSVRK v spolupráci s magistrátmi oboch miest rovnakou metodikou ako u ostatných obcí, len v neskoršom termíne), bola online databáza upravovaná. Postupne tak vznikli aktualizované verzie označené a zverejnené ako verzie 1.02, 1.03 atď.

Rómske komunity na Slovensku

Priestorové rozloženie

Atlas rómskych komunít 2019 eviduje vo svojej databáze 825 obcí. V týchto obciach žije odhadom 417 tisíc rómskych obyvateľov, čo predstavuje zhruba 7,6 % celkového obyvateľstva Slovenska. Vo väčšine obcí z Atlasu rómske komunity žijú v koncentráciách, nájdeme medzi nimi však aj 80 takých obcí, ktoré sa dostali do databázy kvôli tomu, že majú podiel integrovane bývajúceho rómskeho obyvateľstva medzi 30 % a 60 %. Predošlé Atlasy z rokov 2004 a 2013 obsahovali väčší počet obcí, tento pokles je však spôsobený metodikou výskumu, nie reálnymi demografickými zmenami.

Ak počet 417 tisíc ľudí žijúcich v rómskych komunitách porovnáme s údajmi z roku 2013 (402 tisíc), nevidíme výrazný posun. Je to ale dané aj odlišnou metodikou prieskumu. Ak sa sústredíme na tých 799 obcí, ktoré boli súčasťou Atlasu 2013 a 2019, tak vidíme prírastok z 350 tisíc v roku 2013 na 395 tisíc v roku 2019 (čo je zvýšenie o 12,8 % za šesť rokov). Medián rastu obyvateľstva rómskych komunít na úrovni obcí je 12,4 %, čo potvrdzuje toto zistenie.

Rómske komunity evidujeme vo všetkých ôsmich krajoch Slovenska. Najväčší počet obcí s rómskymi komunitami máme v Košickom a Prešovskom kraji (po 224), za nimi nasleduje Banskobystrický kraj (210). Naopak, najmenej obcí s rómskymi komunitami nájdeme v Žilinskom kraji (15) a Trenčianskom kraji (21).

Tabuľka 1 — Kraje podľa počtu obcí s rómskymi komunitami

Kraj	Obce s rómskou komunitou
Košický kraj	224
Prešovský kraj	224
Banskobystrický kraj	210
Nitriansky kraj	71
Trnavský kraj	38
Bratislavský kraj	22
Trenčiansky kraj	21
Žilinský kraj	15

Atlas eviduje rómske komunity v 67 zo 72¹² okresov Slovenska. Najviac obcí s rómskymi komunitami máme v okresoch Rimavská Sobota (64), Košice-okolie (51) a Michalovce (47). Naopak, žiadne rómske komunity neevidujeme v okresoch Bytča, Námestovo, Považská Bystrica, Turčianske Teplice a Tvrdošín.

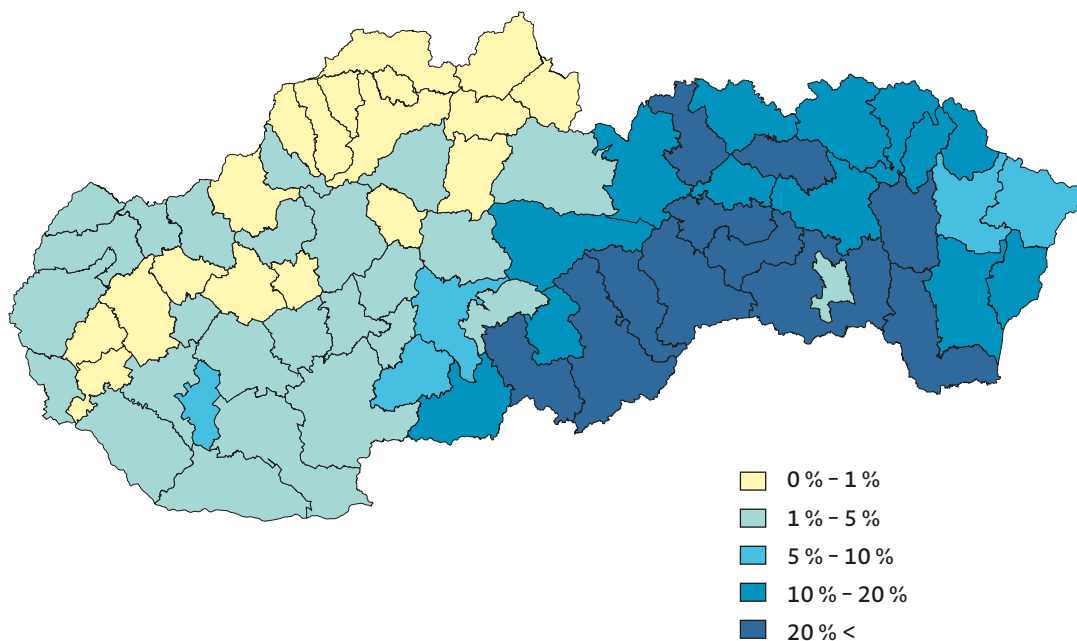
Tabuľka 2 — Okresy s najväčším počtom obcí s rómskymi komunitami

Okres	Obce s rómskou komunitou
Rimavská Sobota	64
Košice-okolie	51
Michalovce	47
Rožňava	36
Trebišov	33
Prešov	32
Vranov nad Topľou	32
Revúca	29
Lučenec	28
Bardejov	24

12 Bratislavu a Košice sme pre účely tejto publikácie rátali ako okresy, ich mestské časti ako obce.

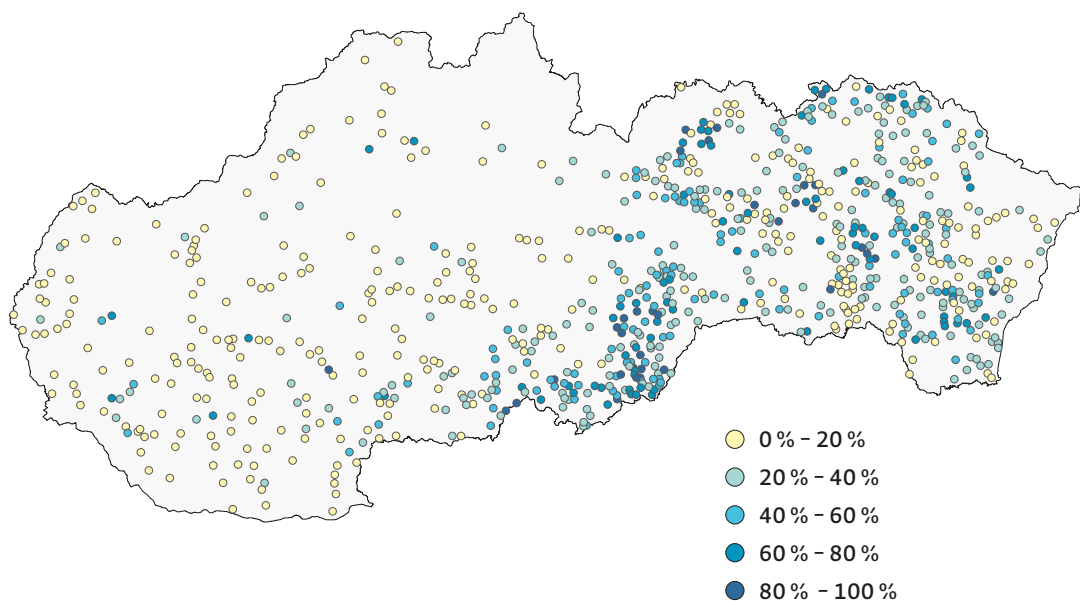
Rómske komunity majú najväčší podiel na celkovom obyvateľstve okresu v okresoch Revúca (33 %), Rimavská Sobota (31 %), Gelnica (30 %), Kežmarok (26 %) a Vranov nad Topľou (po 25 %). Najväčší hrubý počet obyvateľov z rómskych komunít evidujeme v okresoch Košice-okolie (27 tis.), Rimavská Sobota (26 tis.), Spišská Nová Ves (23 tis.), Michalovce (22 tis.) a Trebišov (21 tis.).

Mapa 1 — Podiel rómskych komunít na celkovom obyvateľstve okresov Slovenskej republiky

Rómske komunity nájdeme v obciach aj v mestách. Z evidovaných 1 102 komunít je 274 mestských a 828 vidieckych. V mestských komunitách žije 28 %, vo vidieckych 72 % obyvateľstva rómskych komunít. Početné rómske komunity nájdeme v 100 zo 141 miest Slovenska (71 %), a v 725 z 2 749 vidieckych obcí Slovenska (26 %).

Mapa 2 — Podiel rómskych komunít na celkovom obyvateľstve obcí Atlasu rómskych komunít

Obce a mestá s najvyšším počtom rómskych obyvateľov sú Košice-Luník IX (6 900 obyvateľov), mesto Trebišov (6 700 obyvateľov) a Jarovnice (6 000 obyvateľov). Najvyšší podiel rómskeho obyvateľstva sme zaznamenali na Luníku IX a v obci Lomnička (100 %), ako aj v obciach Blatné Remety, Sútor (99 %), Jurské a Kecerovce (98 %). Na Slovensku máme celkom 171 obcí, kde obyvatelia z rómskych komunít tvoria aspoň 50 % obyvateľstva. Medián veľkosti koncentrácie Atlasu rómskych komunít 2019 je 116 obyvateľov.

Tabuľka 3 — Obce s najväčším počtom obyvateľov z rómskych komunít

Obec	Okres	Počet obyvateľov z rómskych komunít
Luník IX	Košice	6 907
Trebišov	Trebišov	6 685
Jarovnice	Sabinov	6 042
Petržalka	Bratislava	5 150
Rimavská Sobota	Rimavská Sobota	4 040
Fiľakovo	Lučenec	3 536
Kecеровce	Košice-okolie	3 500
Levoča	Levoča	3 483
Prešov	Prešov	3 434
Lučenec	Lučenec	3 371

Tabuľka 4 — Obce s najväčším podielom obyvateľov z rómskych komunít

Obec	Okres	Podiel obyvateľov z rómskych komunít
Luník IX	Košice	100 %
Lomnička	Stará Ľubovňa	100 %
Blatné Remety	Sobrance	99 %
Sútor	Rimavská Sobota	99 %
Jurské	Kežmarok	98 %
Kecеровce	Košice-okolie	98 %
Petrová	Bardejov	97 %
Čakov	Rimavská Sobota	96 %
Barca	Rimavská Sobota	96 %
Šivetice	Revúca	96 %

Typy koncentrácií

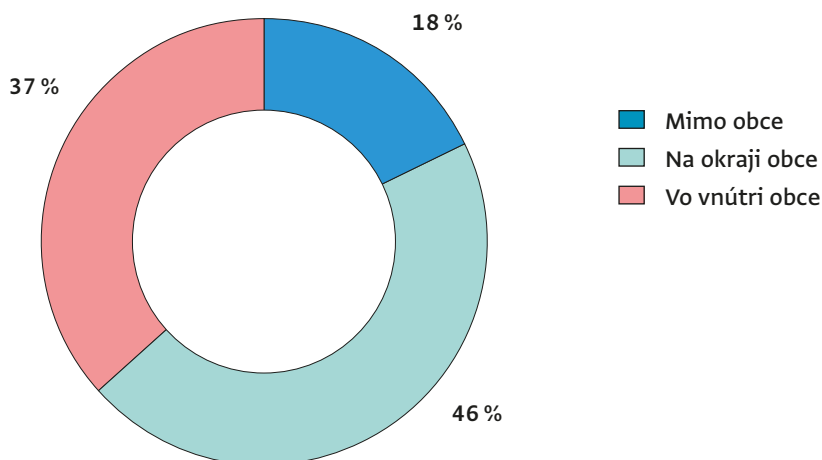
Podľa odhadov Atlasu 2019 žije 72 % Rómov z celkového zaznamenaného počtu Rómov v nejakom type koncentrácie. Týmto typom bývania však na rozdiel od všeobecne rozšírených stereotypov nemusia byť len tzv. rómske osady, rómske bytovky, alebo ulice obývané výlučne Rómami. Koncentráciou je v ponímaní Atlasu akákoľvek zástavba obydľí, v rámci ktorej žije viacero domácností vnímaných prostredníctvom rómskej etnicity. Sú to aj obce s veľkým podielom rómskeho obyvateľstva.

V Atlase evidujeme dokopy 1 102 koncentrácií. Členíme ich do troch kategórií: mimo obce, na okraji obce a vo vnútri obce. Najčastejšie sa stretávame s koncentraciami na okraji obce (46 %), pričom koncentrácie mimo obce tvoria iba 18 %.

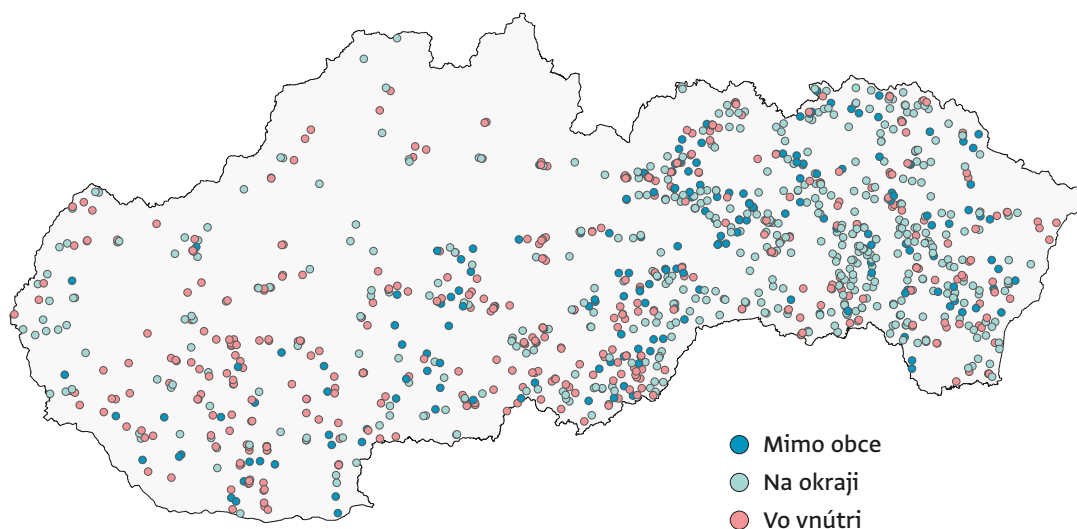
Tabuľka 5 — Počet koncentrácií podľa ich typu

Typ koncentrácie	Počet koncentrácií tohto typu	Podiel typu na celkovom počte koncentrácií	Počet obcí s týmto typom koncentrácie
Mimo obce	194	18 %	179
Na okraji obce	502	46 %	419
Vo vnútri obce	406	37 %	289
Všetky koncentrácie	1 102	100 %	825

Graf 1 — Podiel koncentrácií podľa ich typu

Mapa 3 — Koncentrácie podľa ich typu

V prípade koncentrácií mimo obce sme mapovali aj typy bariér, ktoré ich oddeľujú od súvislej časti obce. Bariérou, ktorá sa vyskytuje najčastejšie, je samotná vzdialenosť, ktorú predstavuje pole či trávnatá plocha (79 %). Inými typmi bariér sú rieka alebo potok (63 %), železnica (30 %) a les (17 %). Fyzické odčlenenie koncentrácie od ostatnej časti obce, ktoré predstavuje múr alebo stena, sme zaznamenali v piatich lokalitách. Medián vzdialenosti koncentrácie mimo obce od jadra obce je 800 metrov.

V koncentráciách Atlasu rómskych komunít žije celkovo vyše 300 tisíc obyvateľov. Ich rozloženie do veľkej miery kopíruje početnosť lokalít v danej kategórii: v koncentráciách na okraji obce žije 151 tisíc ľudí, vo vnútri obce žije 129 tisíc, a zvyšných 56 tisíc ľudí žije v koncentráciách mimo obce.

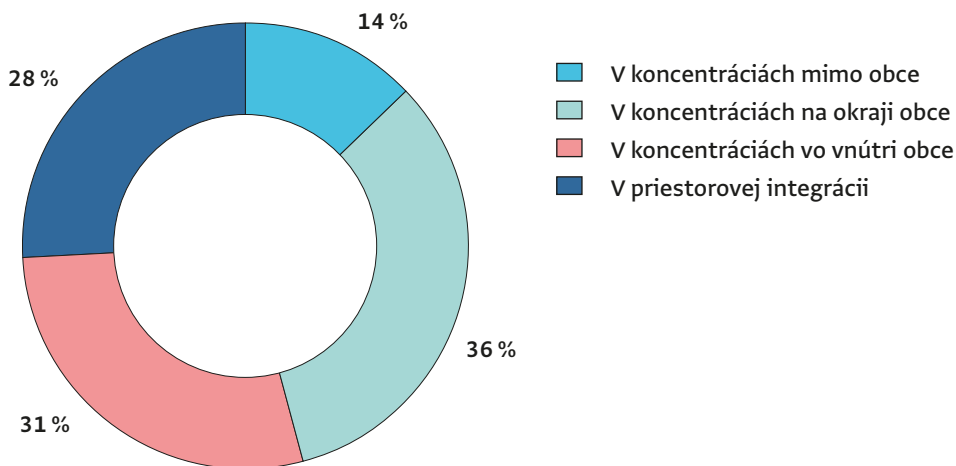
Podľa odhadov v obciach Atlasu žije v priestorovej integrácii spolu s majoritným obyvateľstvom 28 % Rómov. Ide približne o 117 tisíc ľudí. K tomuto počtu môžeme v celoštátnom prepočte prirábať cca 33 tisíc Rómov žijúcich mimo obcí Atlasu rómskych komunít 2019.¹³ Znamená to, že obyvateľstvo z rómskych komunít predstavuje dve tretiny rómskeho obyvateľstva v krajine, pričom integrované býva zvyšná tretina (150 tisíc). Dôležité je spomenúť, že z týchto odhadov mohli pravdepodobne vypadnúť integrované bývajúce rómske domácnosti v lokalitách s vyšším počtom a hustotou obyvateľstva, resp. v mestách s vyššou mierou anonymity.

Tabuľka 6 — Odhad počtu Rómov v obciach Atlasu rómskych komunít

Typ komunity	Početnosť obyvateľov	Podiel na celkovom počte Rómov v Atlase	Podiel na celkovom počte Rómov v SR	Podiel na celkovom obyvateľstve SR
Celkom v obciach Atlasu	417 tis.	100 %	93 %	8 %
- Atlas: žijúcich v koncentráciách	300 tis.	72 %	67 %	6 %
-- Z toho: v koncentráciách mimo obce	56 tis.	14 %	12 %	1 %
-- Z toho: v koncentráciách na okraji obce	151 tis.	36 %	34 %	3 %
-- Z toho: v koncentráciách vo vnútri obce	129 tis.	31 %	29 %	2 %
- Atlas: žijúcich v priestorovej integrácii	117 tis.	28 %	26 %	2 %
Priestorová integrácia mimo Atlasu	33 tis.	-	7 %	1 %
Spolu	450 tis.	-	100 %	8 %

13 Pri hrubom odhade o celkovom počte Rómov v Slovenskej republike sme využili okrem údajov v databáze Atlasu 2019 aj údaje z našej internej databázy. Tá bola doplnená o údaje o obciach, ktoré boli vyzbierané v rámci zisťovania Atlasu, ale neboli zverejnené v databáze vzhľadom na malú početnosť obyvateľov koncentrácií alebo nízky podiel Rómov na celkovom obyvateľstve obce, ako aj o iné verejne dostupné zdroje.

Graf 2 — Podiel na celkovom počte Rómov v Atlase rómskych komunít 2019 podľa typu koncentrácie

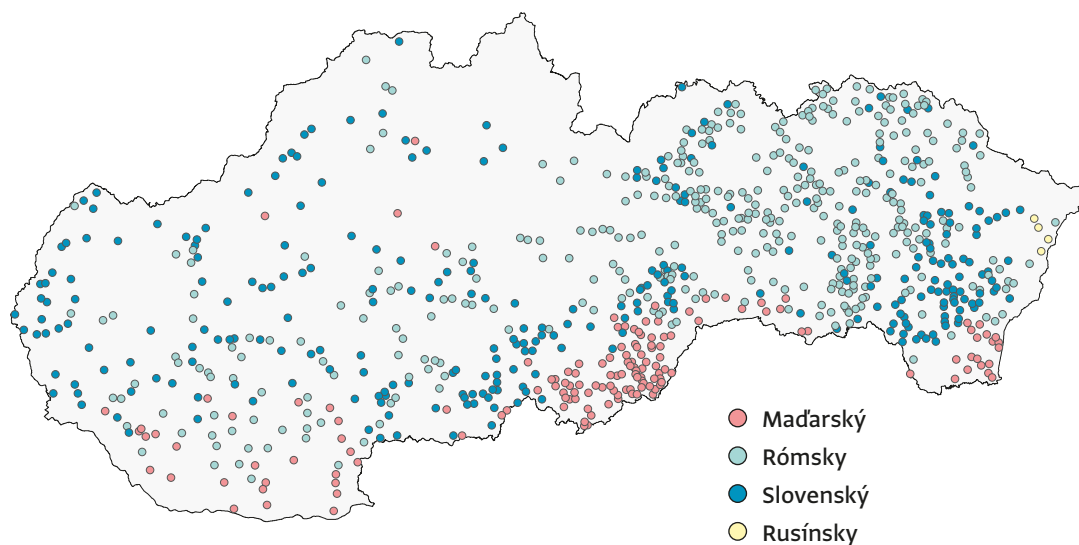

Jazyk

Jednou zo zisťovaných premenných v Atlase rómskych komunít 2019 je aj jazyk danej komunity. Osoba vyplňujúca dotazník za lokalitu sa teda vyjadrovala k „preferovanému jazyku rómskych komunít“. Nadväzovalo to na prácu Atlasu 2013, ako aj na jazykovú mapu vytvorenú na ÚSVRK v roku 2017.¹⁴ Takto sme chceli zistiť prevažne používaný jazyk v komunite, pričom informátori (obce) mohli označiť jeden jazyk. Vo výsledku sme zistili, že rómčina je najviac preferovaným jazykom komunikácie v 47 % rómskych komunít, prevažne na strednom a východnom Slovensku. Rómčina má dominantné postavenie na Spiši, v oblasti Šariša a v okolí Košíc. V 35 % obcí je preferovaným jazykom slovenčina, najmä na západe krajiny, ale aj vo veľkej časti Zemplína. V 18 % komunít je preferovaná maďarčina, prevažne na juhu krajiny. V komunitách niektorých obcí na krajnom východe sa ako preferovaný jazyk objavila aj rusínčina. Stred Slovenska je z jazykového hľadiska veľmi zmiešaný, keďže je to kontaktná zóna viacerých jazykov. Potvrdilo sa, že rómske komunity veľmi často používajú jazyk miestnej väčšiny.

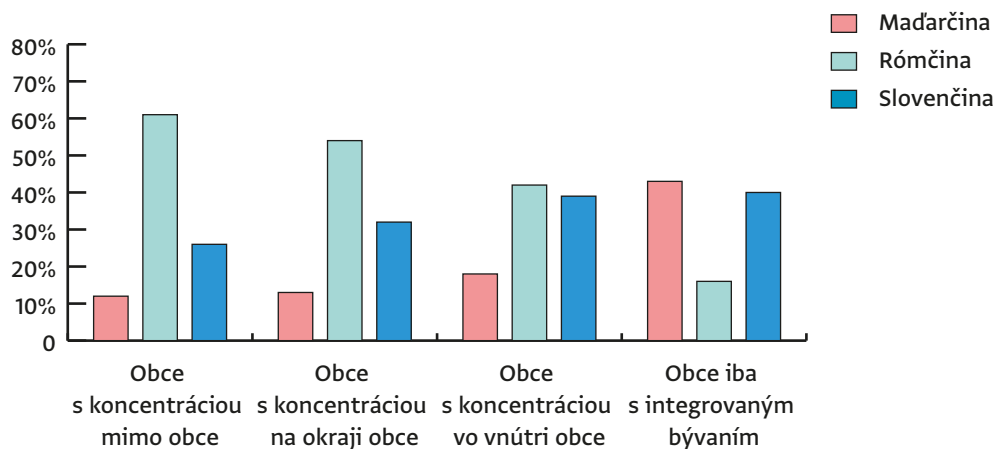
14 ÚSVRK. Jazyková mapa rómskych komunít na Slovensku. 2017.

Mapa 4 — Obce podľa prevažne používaného jazyka rómskej komunity

Jazyková asimilácia rómskych komunít veľmi silne závisí od blízkosti k majorite, či už sa to týka fyzickej vzdialenosti, alebo sociálnej vzdialenosti. Preto sa dá očakávať, že rómsky hovoriace komunity nájdeme vo väčšom počte medzi tými koncentraciami, ktoré sú vzdialenejšie od jadra obce. Údaje Atlasu túto tézu potvrdzujú: kým pre vyše 60 % koncentrácií mimo obce je ako preferovaný jazyk komunity označená rómčina, v prípade komunít vo vnútri obce je to iba 42 %, a v prípade obcí, ktoré majú iba integrované bývajúcich Rómov, 16 %. V prípade slovenčiny a maďarčiny je to opačne: sú najsilnejšie práve v posledných dvoch kategóriách, sú teda hlavným komunikačným jazykom Rómov žijúcich priestorovo integrované a v koncentraciách vo vnútri obce.

Graf 3 — Jazyk rómskych komunít podľa typu koncentrácie

Základná infraštruktúra

Bývanie

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 vníma úroveň bývania ako primárny predpoklad na zlepšenie možnosti zamestnanosti a vzdelávania a priamu súvislosť so zlepšením zdravotného stavu členov rómskych komunít. Neštandardné obydliá postavené na nevysporiadaných pozemkoch bez pripojenia k inžinierskym sieťam a preľudnenosť takýchto obydlií v Slovenskej republike uvádza Stratégia ako javy, ktoré sú špecifické pre rómske osady, a ktorých riešenie si vyžaduje špecifický prístup rešpektujúci kontext jednotlivých lokalít.¹⁵

V oblasti bývania a jeho infraštruktúrnych aspektov v rómskych komunitách využíva Atlas 2019 rovnaké premenné ako Atlas 2013. Sleduje formu obydliá (byt, rodinný dom, drevenica, chatrč, unimobunka), počet obyvateľov v jednotlivých formách obydliá a legálnosť danej stavby (skolaudované a neformálne stavby).¹⁶

Keďže v obciach, ktoré sa dostali do Atlasu ako celok (obce ako koncentrácie), nebolo možné získať údaje o obydliach a pozemkových pomeroch – nakoľko by sa museli mapovať celé obce a nie iba koncentrované obydliá –, v nasledujúcich dvoch kapitolách (bývanie, pozemky) údaje pre koncentrácie „vo vnútri“ obce nezahŕňajú tieto obce.¹⁷ Vo všetkých ostatných kapitolách sú rómske komunity týchto obcí klasifikované ako koncentrácie „vo vnútri“ obce.

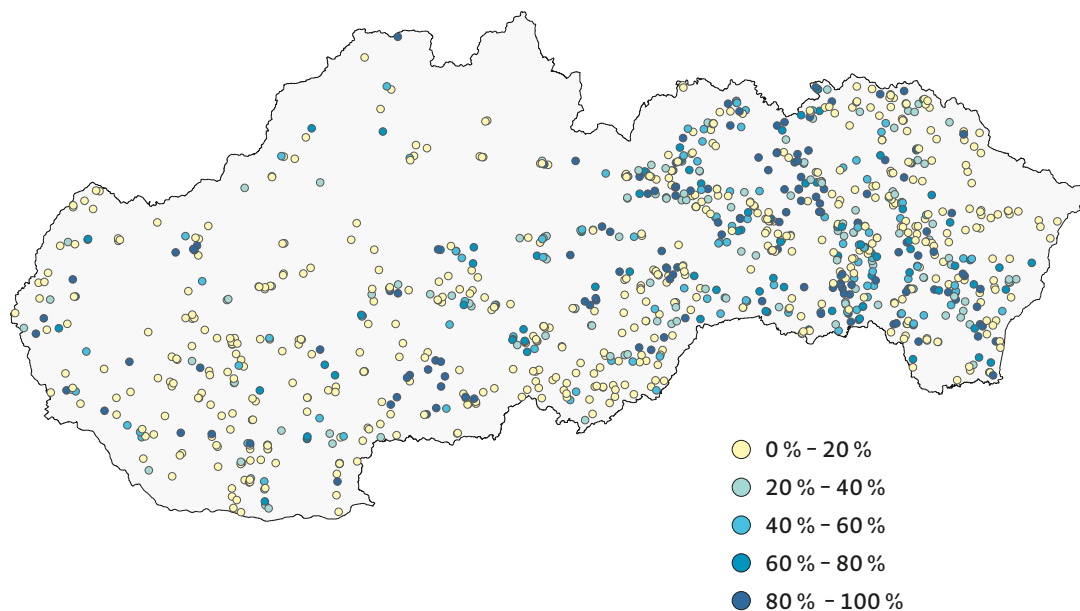
Atlas 2019 zaznamenal v koncentráciách celkovo 37 955 obydlií. Dve tretiny z nich sú legálne a skolaudované, v bytovkách (33 %) alebo v rodinných domoch (32 %). Ostatnú tretinu tvoria rôzne formy neskolaudovaných, neformálnych obydlií: najčastejšie ide o neskolaudované murované domy (16 %) a chatrče (13 %), a v oveľa menšej miere o drevenice (3 %), unimobunky (2 %) a iné formy bývania (maringotky, pivničné priestory a podobne).

15 Úrad vlády SR. Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. 2012.

16 Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 sledoval oproti Atlasu 2019 ešte jednu kategóriu – domy v štádiu stavby. T.j. legálne stavby, ktoré však ešte nie sú skolaudované, ale majú stavebné povolenie. Takýchto obydlií bolo takmer 1000 a predstavovali cca 3,3 % zo všetkých obydlií Atlasu.

17 V týchto prípadoch je predmet tabuľky označený hviezdíčkou.

Mapa 5 — Koncentrácie podľa podielu subštandardných (neskolaudovaných) obydlií

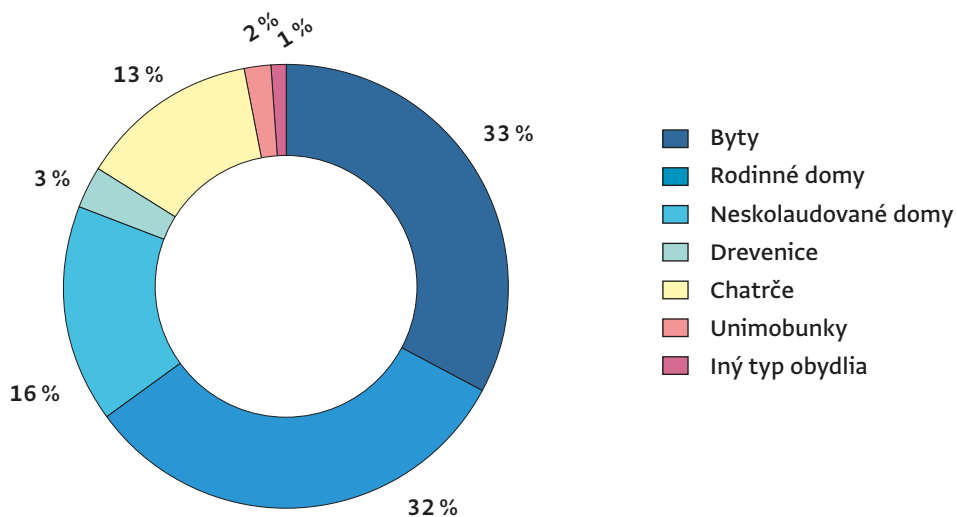

Čo sa týka počtu obyvateľov v jednotlivých formách bývania, všeobecné trendy sú napriek miernej variácii podobné. Dve tretiny ľudí z rómskych komunít bývajú v legálnych obydliach, z hľadiska typu ide skôr o rodinné domy (38 %) ako o byty v bytových domoch (28 %). Ostatná tretina žije v neformálnych obydliach, z nich najmä v murovaných, ale neskolaudovaných domoch (17 %) a v chatrčiach (13 %). Ide o takmer 90 tisíc ľudí.

Tabuľka 7 — Typy obydľí v koncentráciách

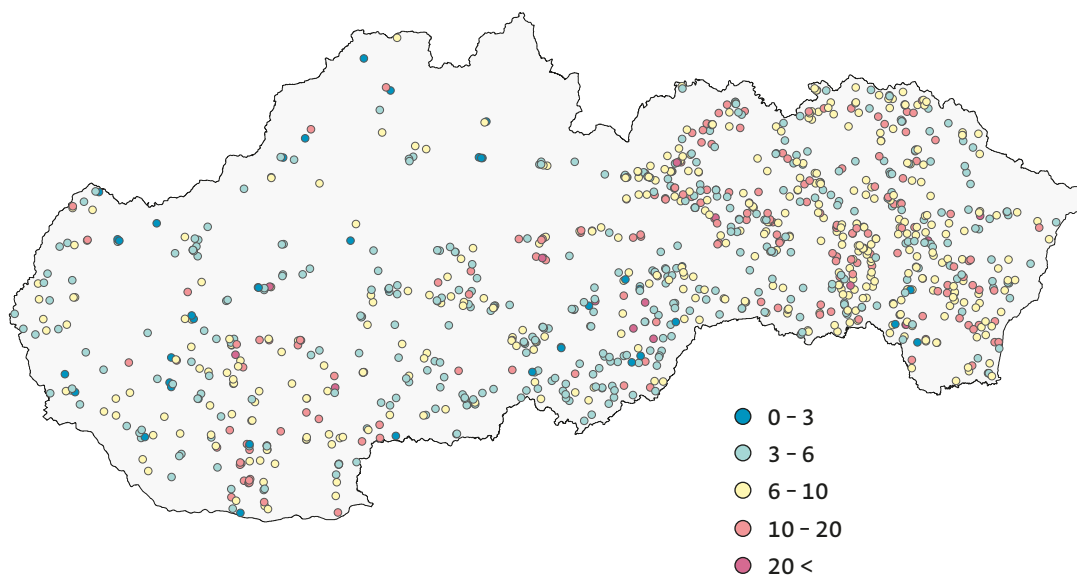
Typy obydľí v koncentráciách*	Počet obydľí	Podiel	Počet obyvateľov v obydľiach	Podiel	Počet obyvateľov na jedno obydľie
Byty	12 627	33 %	72 906	28 %	5,8
Rodinné domy	12 088	32 %	99 023	38 %	8,2
Neskolaudované domy	5 920	16 %	43 220	17 %	7,3
Drevenice	1 029	3 %	5 283	2 %	5,1
Chatrče	5 088	13 %	34 735	13 %	6,8
Unimobunky	858	2 %	4 868	2 %	5,7
Iný typ obydľia	345	1 %	1 807	1 %	5,2
Spolu	37 955	100 %	261 842	100 %	6,9

Graf 4 — Podiel jednotlivých typov obydľí v koncentráciách

Priemerná hustota počtu obyvateľov v jednom obydľí je 6,9, čo viac než dvojnásobne prevyšuje celoslovenský priemer 2,9.¹⁸ Najvyššiu hustotu vidíme v murovaných rodinných domoch, skolaudovaných (8,2 obyvateľa) aj neskolaudovaných (7,3 obyvateľa). To znamená, že hustota obyvateľstva nemusí byť priamym ukazovateľom kvality bývania. Murované domy určite majú v priemere väčšiu obytnú plochu ako chatrče a zmestí sa do nich viac ľudí.

Mapa 6 — Koncentrácie podľa priemerného počtu ľudí na jedno obydľie

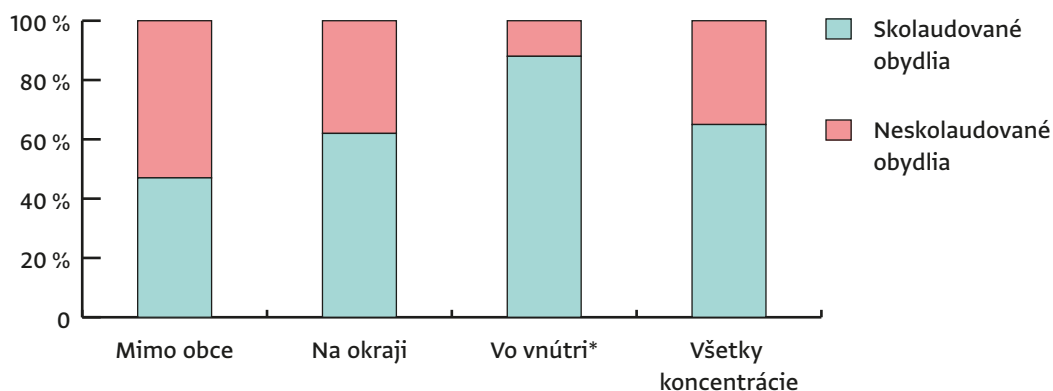
Koncentrácie s najväčším počtom obydľí sú v obciach Jarovnice (589), Rakúsy (397), Trebišov (393), Veľká Lomnica (393), Luník IX (386) a Chminianske Jakubovany (384). Atlas 2019 nezbieral dáta ohľadom bývania v obciach, ktoré majú vyše 60 % obyvateľov z rómskych komunít, ale po prepočítaní existujúcich administratívnych údajov vieme odhadnúť, že rómske komunity bývajú v najväčšom počte obydľí v obciach Pavlovce nad Uhom (657), Selice (597), Zlaté Klasy (547), Rimavská Seč (440), Luník IX (429) a Markušovce (400).¹⁹ Medián počtu obydľí v koncentráciách Atlasu rómskych komunít 2019 je 19.

18 Habitat Worldmap. 2019.

19 Tieto prepočty vznikli vynásobením počtu bytov v týchto obciach podľa sčítania v roku 2011 podielom obyvateľov z rómskych komunít v jadre obce. Majú byť vnímané iba ako hrubé odhady pre porovnanie.

S rastúcou vzdialenosťou koncentrácie od obce narastá podiel obyvateľov žijúcich v neformálnych obydliach. Kým v koncentráciách vo vnútri obce žije v neformálnych obydliach 13 % obyvateľov, v koncentráciách na okraji je to už 38 %, a v koncentráciách mimo obce žije v neformálnych obydliach nadpolovičná väčšina obyvateľov (53 %). Najväčší rozdiel v štruktúre obydlí medzi koncentraciami je v prípade chatrčí, ktorých podiel je 26 % v koncentráciách mimo obce, ale iba 4 % vo vnútri obce, a v prípade bytov v bytových domoch, ktorých podiel je 25 % mimo obce, ale až 52 % vo vnútri. Tento poznatok potvrdzuje predpoklad o narastajúcej miere deprivácie vzhľadom na zväčšujúcu sa vzdialenosť koncentrácií od pomyselných jadier obcí.

Graf 5 — Podiel skolaudovaných obydlí podľa typu koncentrácie

Tabuľka 8 — Typy obydlí v koncentráciách podľa typu koncentrácie

Obydlia v jednotlivých typoch koncentrácií*	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri*	Spolu
Byty	25 %	28 %	52 %	33 %
Rodinné domy	22 %	34 %	36 %	32 %
Neskolaudované domy	17 %	19 %	7 %	16 %
Drevenice	6 %	2 %	1 %	3 %
Chatrče	26 %	13 %	4 %	13 %

Unimobunky	3 %	3 %	1 %	2 %
Iný typ obydli	1 %	1 %	0 %	1 %
Celkový počet obydli	8 030	20 665	9 260	37 955

Hustota obyvateľstva sa líši aj podľa typu koncentrácie. Výrazný rozdiel vidíme najmä v komunitách vo vnútri obce (5,8 obyvateľa na obydlie) a ostatnými kategóriami koncentrácií (7,0 a 7,3). Rozdiel zapríčiňujú najmä bytové domy, ktoré nájdeme v najväčšom podiele práve v koncentráciách vo vnútri obce (52 %).

Tabuľka 9 — Počet obyvateľov a ich hustota obývania podľa typu koncentrácie

Počet obyvateľov koncentrácií podľa typu obydli*	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri*	Spolu
Počet obyvateľov	56 365	151 410	54 067	261 842
Počet obydli	8 030	20 665	9 260	37 955
Počet obyvateľov na jedno obydlie	7,0	7,3	5,8	6,9

Štruktúra obydli je výrazne ovplyvnená aj mestským alebo vidieckym charakterom komunity. Kým v koncentráciách v mestách alebo pri mestách prevládajú obydli v bytovkách (65 %) a skolaudované rodinné domy (19 %), v dedinských komunitách vidíme oveľa menší podiel bytoviek a vyšší podiel neformálneho bývania. Navyše vo vidieckych komunitách vidíme oveľa väčšiu preľudnenosť, v priemere ide o 8,6 obyvateľa na jedno obydlie, kým v mestách je to priemerne 6,3 obyvateľa na obydlie.

Tabuľka 10 — Typy obydľí v mestách a obciach

Obydlia v jednotlivých typoch koncentrácií*	Mestské komunity	Vidiecke komunity	Spolu
Byty	65 %	16 %	33 %
Rodinné domy	19 %	38 %	32 %
Neskolaudované domy	3 %	22 %	16 %
Drevenice	0 %	4 %	3 %
Chatrče	3 %	2 %	13 %
Unimobunky	8 %	16 %	2 %
Iný typ obydľia	1 %	1 %	1 %
Celkový počet obydľí	13 799	24 707	37 955
Počet obyvateľov	87 030	213 140	300 170
Počet obyvateľov na jedno obydlie	6,3	8,6	7,9

Špecifickou kategóriou sú nájomné byty v rámci koncentrácií, na ktoré sa Atlas 2019 sústredil aj špecifickou otázkou. Podľa našich zistení vyše 20 % obyvateľov z rómskych komunit, viac ako 50 tisíc ľudí, býva v nejakej forme nájomného bývania v rámci koncentrácie. K preľudnenosti týchto bytov dochádza najmä v koncentráciách na okraji obce a mimo obce, kde v jednom byte žijú v priemere takmer siedmi obyvatelia.

Tabuľka 11 — Nájomné byty v koncentráciách

Nájomné byty v koncentráciách*	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri*	Spolu
Počet nájomných bytov	1 596	4 204	2 534	8 334
Podiel nájomných bytov na celkovom počte obydľí	20 %	20 %	27 %	22 %
Počet obyvateľov nájomných bytov	11 039	28 249	11 474	50 762
Počet obyvateľov na jeden nájomný byt	6,9	6,7	4,5	6,1

35 % ľudí z rómskych komunít (mimo obcí, ktoré sú samé koncentráciou) podľa Atlasu 2019 žije vo formálne nevyhovujúcich obydliach. Spadajú sem všetky typy neskolaudovaných domov, chatrčí, unimobuniiek, či iných typov provizória slúžiaceho ako stále bývanie. V absolútnych číslach do tejto kategórie spadá 86 000 ľudí. Tento počet nezahŕňa ľudí žijúcich v skolaudovaných legálnych obydliach, ktoré však napriek svojej legalite nespĺňajú niektorú z elementárnych podmienok štandardného bývania (preplnenosť obydlí, absencia infraštruktúry, opotrebovanosť, havarijný stav).

Ako už bolo vyššie uvedené, podmienky bývania sa síce líšia vzhľadom na polohu osídlenia, avšak vo všetkých typoch koncentrácií sa dá hovoriť o preľudnenosti, ktorá má negatívny dopad na kvalitu bývania. Zatiaľ čo v koncentráciách mimo a na okraji obce býva v jednom obydli – byte, rodinnom dome či chatrči – v priemere 7 ľudí, v obydli vo vnútri obce je to menej ako 6 (5,8). V celoslovenskom priemere pritom pripadajú na jedno obydlie menej ako 3 ľudia (2,9).²⁰

Pozemky

Problémy spojené s nevysporiadanými majetkovo-právnymi vzťahmi k pozemkom v lokalitách obývaných rómskymi komunitami sú ďalším z kľúčových štruktúrnych problémov spojených s inklúziou rómskych komunít v SR. Legálne skolaudované obydliá môžu existovať a vznikať len na majetkovo-právne vysporiadaných pozemkoch.

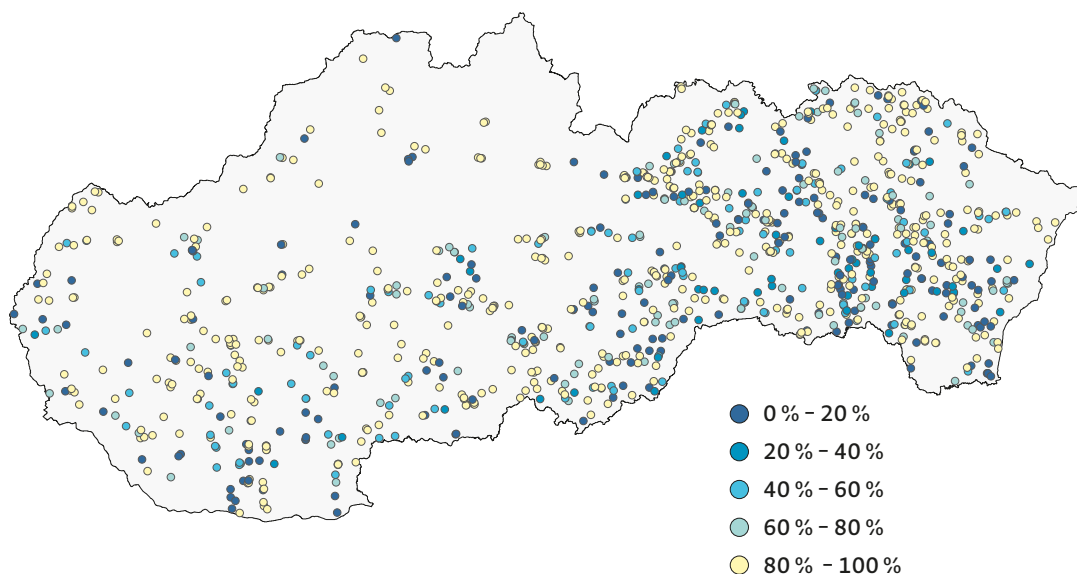
Cieľom mapovania Atlasu 2019 v tejto oblasti nebolo popísať vlastníctvo pozemkov v lokalite s presnosťou „na meter“, ale skôr zaznamenať všetky typy vlastníkov daných pozemkov a približné percentuálne podiely pozemkov v ich vlastníctve. Tak ako v prípade bývania, aj tu platí, že absentujú dáta za obce, v ktorých nebolo možné určiť demarkáciu koncentrácie od tzv. jadra obce.

Za vysporiadané pozemky môžeme spravidla považovať tie parcely, ktoré sú vo vlastníctve obyvateľov koncentrácie alebo obce. Naopak, za koncentrácie s majetkovo-právne nevysporiadanými pozemkami považujú autori Atlasu 2019 lokality s časťami pozemkov vo vlastníctve súkromných vlastníkov (iných ako samotných obyvateľov koncentrácií), vo vlastníctve štátu (najmä v správe Slovenského pozemkového fondu), patriace pozemkovým spoločenstvám, cirkvi, železniciam, armáde, štátnym lesom a iným entitám.

20 Habitat Worldmap. 2019.

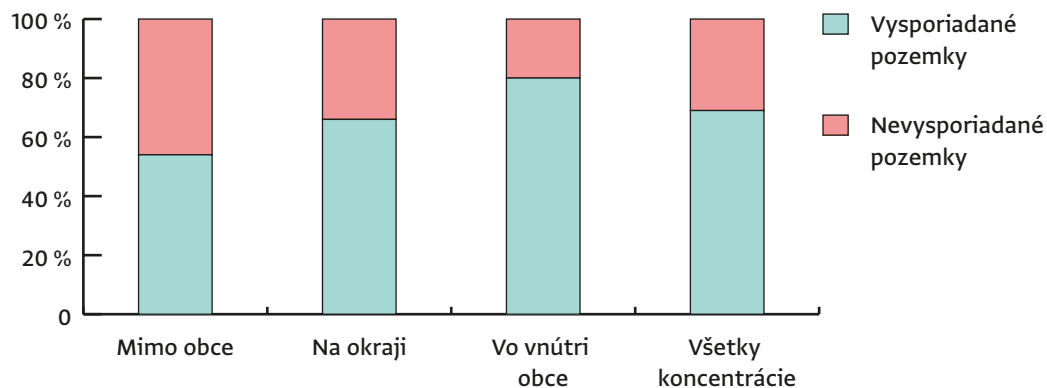
Podľa tejto kategorizácie sa dá povedať, že vyše dve tretiny pozemkov obývaných rómskymi komunitami sú vysporiadané – vo vlastníctve miestnych obyvateľov (41 %) alebo obce (28 %). Najčastejšími vlastníkmi nevysporiadaných pozemkov sú iní súkromníci (16 %).

Mapa 7 — Koncentrácie podľa podielu vysporiadaných pozemkov

Keď sa pozrieme na jednotlivé typy komunít, najväčšiu vysporiadanosť vidíme v koncentráciách vo vnútri obce (80 %), naopak, najnižšiu mimo obce (54 %). Mestské komunity sú na tom výrazne lepšie (77 %) ako vidiecke (66 %).

Graf 6 — Podiel vysporiadaných pozemkov podľa typu koncentrácie

Tabuľka 12 — Priemerná vysporiadanosť pozemkov podľa typu koncentrácie

Priemerná vysporiadanosť pozemkov podľa typu koncentrácie*	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri*	Mestské komunity	Vidiecke komunity	Spolu
Obyvatelia	24 %	38 %	54 %	30 %	45 %	41 %
Obec	30 %	28 %	26 %	47 %	21 %	28 %
Súkromní vlastníci	22 %	18 %	11 %	14 %	17 %	16 %
Slovenský pozemkový fond	12 %	6 %	3 %	3 %	7 %	6 %
Pozemkové spoločenstvá	5 %	5 %	2 %	0 %	5 %	4 %
Iné	7 %	5 %	4 %	5 %	4 %	5 %

Ak sa pozrieme na úroveň vysporiadanosti v jednotlivých koncentráciách, vo vyše 43 % z nich je 100 % pozemkov vo vlastníctve obce alebo obyvateľov koncentrácie. 73 % všetkých koncentrácií má úroveň vysporiadanosti nad 50 %, a existuje iba 14 % takých koncentrácií, kde obec alebo obyvatelia nevlastnia ani 10 % pozemkov.

Tabuľka 13 — Počet koncentrácií s daným podielom vysporiadanosti pozemkov

Podiel vysporiadaných pozemkov*	Počet koncentrácií	Podiel koncentrácií	Kumulatívny podiel koncentrácií
100 %	455	43 %	43 %
90 % - 99 %	87	9 %	52 %
80 % - 89 %	61	5 %	57 %
70 % - 79 %	59	6 %	63 %
60 % - 69 %	50	5 %	68 %
50 % - 59 %	57	5 %	73 %
40 % - 49 %	30	3 %	76 %
30 % - 39 %	41	4 %	80 %
20 % - 29 %	31	3 %	83 %
10 % - 19 %	32	3 %	86 %
0 % - 9 %	149	14 %	100 %

Pitná voda

Akčný plán stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 spomína dostupnosť pitnej vody ako základné ľudské právo.²¹ Životný štandard rómskych domácností je často vnímaný práve prostredníctvom dostupnosti pitnej vody. Dostupnosť kľúčového zdroja, akým je pitná voda, je zdôrazňovaná pri posudzovaní základných životných potrieb, úrovne zdravia, ako aj štandardov bývania.

Údaje o podieloch ľudí využívajúcich jeden zo zdrojov vody (vodovod, vlastná studňa, verejná studňa, neštandardný zdroj) boli získavané v dotazníkoch ako odhad podielu jednotlivcov v rámci jednotlivých obydľí s uvedeným využívaným zdrojom vody. Ako zdroj informácií o pokrytí obce a jednotlivých koncentrácií vodovodom mohli zástupcom samospráv slúžiť obecné územné plány, ale rovnako mohli byť tieto informácie uvádzané na základe osobnej skúsenosti, či sprostredkovanej znalosti. Išlo primárne o zachytenie približných podielov jednotlivých využívaných typov zdrojov vody v rámci jednotlivých koncentrácií. V prípade vodovodu sme sa pýtali nielen na dostupnosť verejného vodovodu, ale aj na jeho reálne využívanie – rodinám nepomôže, ak by teoreticky mohli mať prístup k vode z vodovodu, ale nemajú prípojku do domácnosti, prípadne vodovodné potrubie končí na hranici osídlenia.

Tak isto, ako je to štandardom v Atlasoch 2004 a 2013, aj v Atlase 2019 je sledované pokrytie jednotlivých koncentrácií vodovodom v kontexte ich referenčných obcí. Inými slovami, informácia o dostupnosti vody v rómskych koncentráciách naberá na relevancii najmä v porovnaní s dostupnosťou vody v jadre obcí v Atlase 2019.

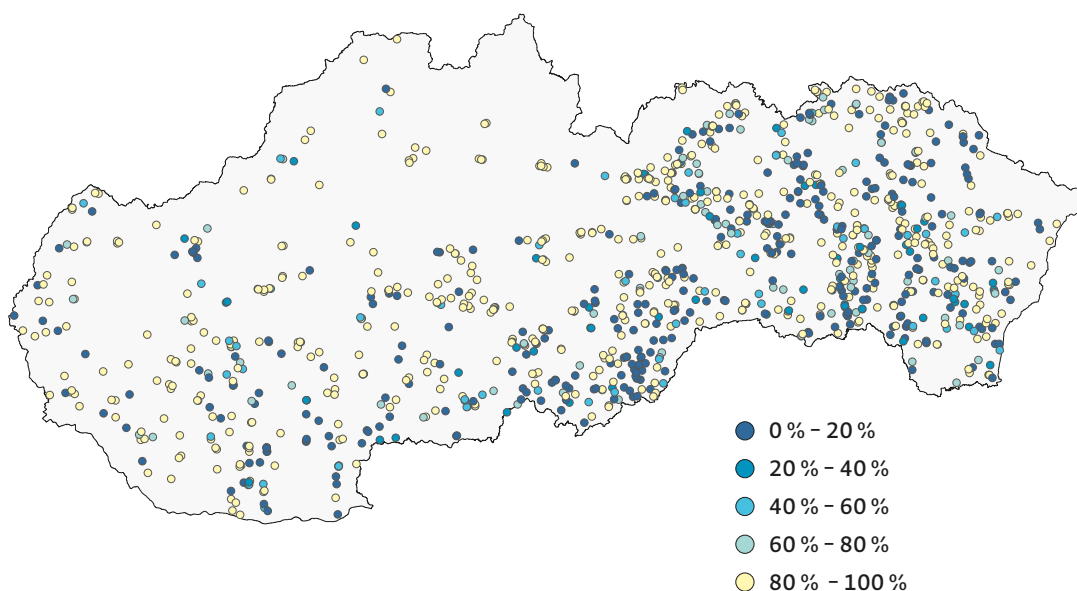
V prípade porovnaní medzi rómskymi komunitami a ostatnými obyvateľmi obce sú ako súčasť údajov o rómskych komunitách zarátané percentuálne podiely pokrytia všetkých koncentrácií, podľa veľkosti obyvateľstva jednotlivých koncentrácií. Tieto údaje sú potom porovnané s ostatnými obyvateľmi daných obcí vrátane Rómov, ktorí žijú integrované.

Podľa Atlasu 2019 má vodovod dostupný 79 % ľudí v rómskych komunitách obcí Atlasu. V prípade majority je to v tých istých obciach až 97 % ľudí. Čo sa týka reálneho pripojenia (a teda aj využívania) vodovodných pripojení, u rómskych komunit je zaznamenaná miera využívania 64 %. Existuje tak značná časť obyvateľstva, ktorá má dostupný vodovod, no nevie sa k nemu pripojiť. V prípade blízkej majority je miera reálneho využívania vodovodu 93 %.

21 Úrad vlády SR. Stratégia pre integráciu Rómov do roku 2020. 2012.

Z neštandardného zdroja čerpá vodu 8 % obyvateľov z rómskych komunít, teda približne 24 tisíc ľudí. Okrem týchto osôb, ktoré využívajú neštandardné zdroje vody (napríklad vodu z potoka alebo zo studničky), je tu ďalších 14 % ľudí z rómskych komunít využívajúcich tzv. verejnú studňu, teda studňu, ktorá sa nachádza vo verejnom priestore a je spoločne využívaná. Ide o ďalších 42 tisíc ľudí. Dá sa teda povedať, že 22 % ľudí z rómskych komunít, približne 66 tisíc ľudí, nemá prístup k pitnej vode priamo vo svojich obydlíach. V prípade majority je fenomén absencie pitnej tečúcej vody v domácnosti takmer neexistujúci (1%).

Mapa 8 — Koncentrácie podľa miery využívania vodovodu

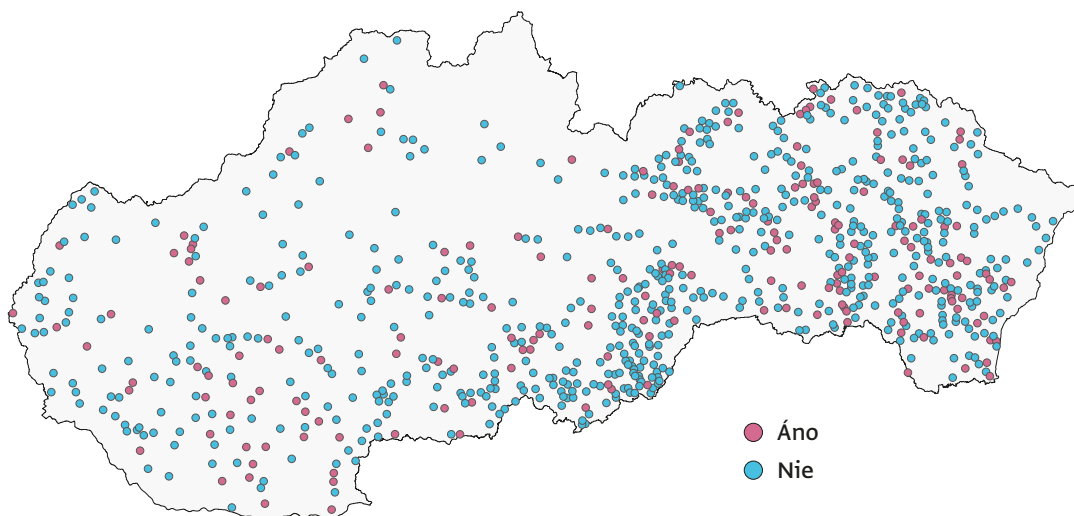
Tabuľka 14 — Podiel obyvateľov s prístupom k vodovodu

Podiel obyvateľov s prístupom k vodovodu	Rómske komunity	Ostatní obyvatelia obcí Atlasu
Dostupný vodovod	79 %	97 %
Využíva vodovod	63 %	93 %
Studňa	16 %	6 %
Verejná studňa	14 %	1 %
Neštandardný zdroj	8 %	0 %

Tieto rozdiely vieme ďalej analyzovať priamym porovnaním v rámci jednotlivých obcí, t.j. zistením, koľko je takých obcí, kde rómska komunita nemá prístup k vode, pričom blízko žijúca majorita má. Takéto porovnanie je dôležité už aj z toho dôvodu, aby sme vedeli správne rozlíšiť obce, kde naozaj dochádza k sťaženému prístupu rómskej komunity k základnej infraštruktúre, od tých obcí, kde vodovod nemá k dispozícii ani majorita.

Vytvorili sme dve analytické kategórie: pod *výrazným rozdielom* sa rozumie, ak rozdiel v pokrytí infraštruktúry medzi rómskou komunitou a miestnou majoritou je viac ako 50 percentuálnych bodov. Pod pojmom *absolútny rozdiel* sa rozumie 0 % v rómskej komunite a 100 % medzi blízko žijúcou majoritou. Výrazný rozdiel v reálnom využívaní vodovodu bol zistený až v 191 obciach, pričom v 38 obciach je tento rozdiel absolútny (vodovod má každý obyvateľ jadra obce, ale nikto z rómskej komunity). Tieto lokality by mali byť primárnym cieľom intervencií v prospech vyrovnania rozdielov.

Mapa 9 — Obce s výraznými rozdielmi v dostupnosti vodovodu medzi RK a ostatnými obyvateľmi

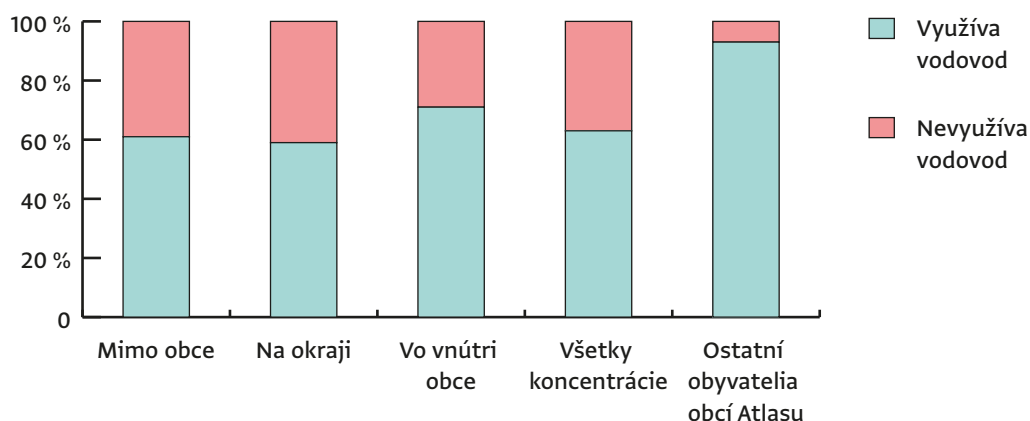
Tabuľka 15 — Výrazné a absolútne rozdiely v pokrytí vodovodom
v obciach Atlasu rómskych komunít 2019

Rozdiely v pokrytí vodovodom v obciach Atlasu rómskych komunít 2019	Dostupnosť	Reálne využívanie
Výrazný rozdiel (50 a viac percentuálnych bodov)	124	191
Absolútny rozdiel (100 percentuálnych bodov)	63	38

Pri všetkých typoch inžinierskych sietí je badateľný problém ich nevyužívania obyvateľmi koncentrácií aj v prípade, že sú dostupné. Táto skutočnosť môže súvisieť s depriváciou daných komunít, ktorých obyvatelia nedisponujú prostriedkami na to, aby si pripojenie k existujúcej infraštruktúre dokázali zabezpečiť,²² ako aj postojmi jednotlivých samospráv k tomuto problému.²³

Ak sa pozrieme na rozdelenie koncentrácií podľa vzdialenosti od obce, Atlas 2019 zaznamenáva mierne rozdiely v pokrytí verejnou vodovodnou sieťou. Rozdiel vidíme medzi komunitami mimo obcí a na okraji obcí (pokrytie má približne 60 % osídlenia) a medzi koncentraciami vo vnútri obce (približne 70 %). Približne 25 % ľudí v koncentraciách mimo obce a na okraji obce nemá prístup k pitnej vode priamo v domácnosti, kým z rómskych komunít vo vnútri obcí nemá prístup k pitnej vode priamo v obydli 14 % ľudí.

Graf 7 — Podiel obyvateľov využívajúcich verejný vodovod podľa typu koncentrácie

22 GRAUZELOVÁ, T., MARKOVIČ, F. Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách : Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018. 2020.

23 FILČÁK et al. No water for the poor: the Roma ethnic minority and local governance in Slovakia. 2018.

Tabuľka 16 — Podiel obyvateľov s prístupom k vodovodu podľa typu koncentrácie

Prístup k vodovodu podľa typu koncentrácie	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri obce
Dostupný vodovod	75 %	77 %	84 %
Využívajú vodovod	61 %	59 %	71 %
Studňa	14 %	17 %	16 %
Verejná studňa	18 %	14 %	10 %
Neštandardný zdroj	7 %	10 %	4 %

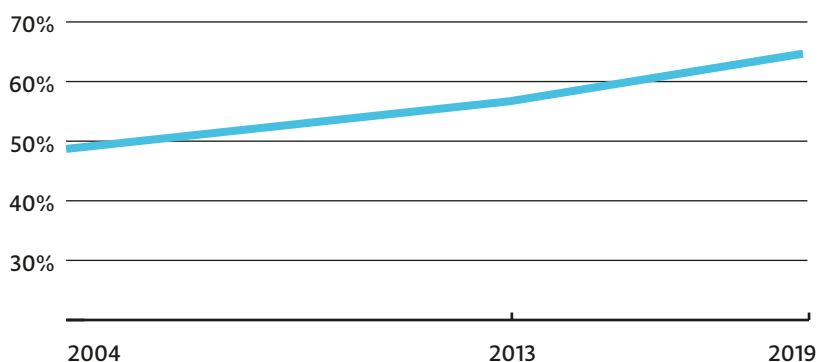
V snahe zaznamenať trend týkajúci sa vývoja stavu pripojenosti k verejnému vodovodu v rómskych komunitách, porovnávame situáciu v 639 obciach, ktoré sa nachádzajú vo všetkých troch Atlasoch.

Zatiaľ čo v Atlase 2004 využívalo len 49 % obyvateľov z rómskych komunít pripojenie na verejný vodovod, v prípade Atlasu 2013 to bolo už 57 % týchto obyvateľov. Súčasný Atlas 2019 eviduje už 64 % podiel týchto obyvateľov v rovnakých lokalitách. Tempo napájania sa ďalších ľudí z rómskych komunít k vodovodu sa mierne zvýšilo.

Tabuľka 17 — Podiel ľudí z rómskych komunít reálne využívajúcich verejný vodovod

Podiel ľudí z rómskych komunít reálne využívajúcich verejný vodovod	2004	2013	2019
Podiel	49 %	57 %	64 %
Medziročný rast	–	0,9 %	1,2 %

Graf 8 — Časový trend podielu ľudí z rómskych komunít reálne využívajúcich verejný vodovod

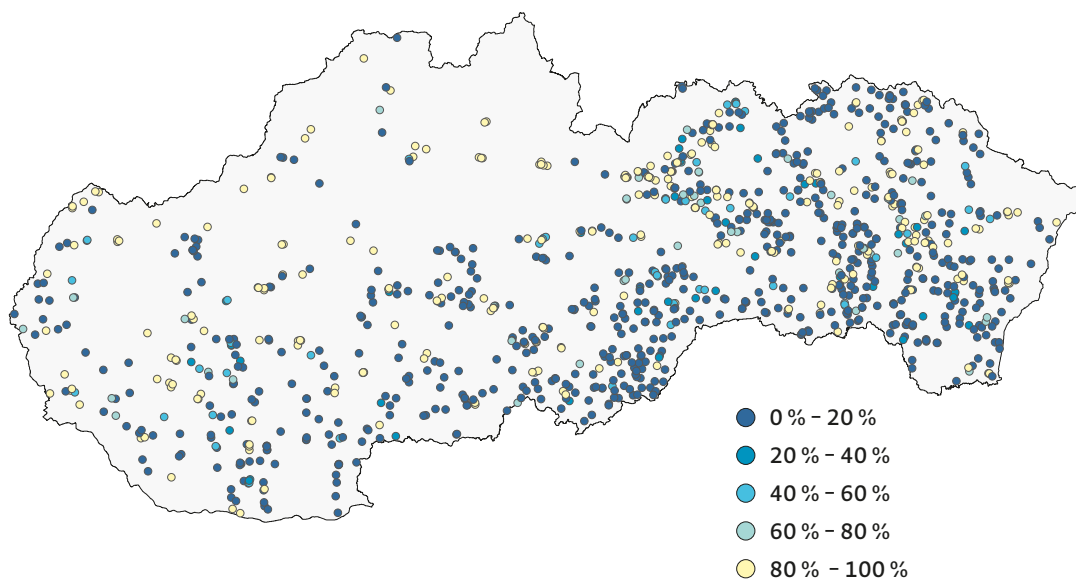
Kanalizácia

Dostupnosť kanalizácie má podľa autorov Atlasu podobne významné dopady na kvalitu života rómskych komunít ako dostupnosť vodovodu v domácnostiach. Preto sme prístup ku kanalizácii zaradili do rozsahu otázok aj v prípade Atlasu 2019.

Okrem verejnej kanalizácie eviduje Atlas 2019 niekoľko alternatívnych spôsobov odvodu odpadových vôd z obydľí obyvateľov. Sú nimi žumpy a čistiarene odpadových vôd. Ako nevyhovujúci stav je vyhodnotená úplná absencia odvodu odpadových vôd – teda ak domácnosť nemá ani jednu z vyššie uvedených alternatív.

Verejná kanalizácia je prvok infraštruktúry v niektorých slovenských obciach všeobecne absentujúci, takže neprítomnosť odvodu odpadových vôd evidujeme aj u časti majority v obciach evidovaných v Atlase 2019. Skutočné počty týkajúce sa absencie odvodu odpadových vôd môžu byť reálne vyššie, nakoľko sme sa pýtali na stav obydľí, ktoré často nespĺňajú zákonné normy. Mohla teda nastať situácia, v ktorej obce neuvádzali reálny stav využívania niektorého spôsobu odvodu odpadových vôd z jednotlivých obydľí.

Mapa 10 — Koncentrácie podľa miery využívania kanalizácie

Podiel osôb z rómskych komunít využívajúcich verejnú kanalizáciu je na úrovni 40 %. Ďalších 21 % využíva alternatívne formy ako žumpy a domovú čistiareň.

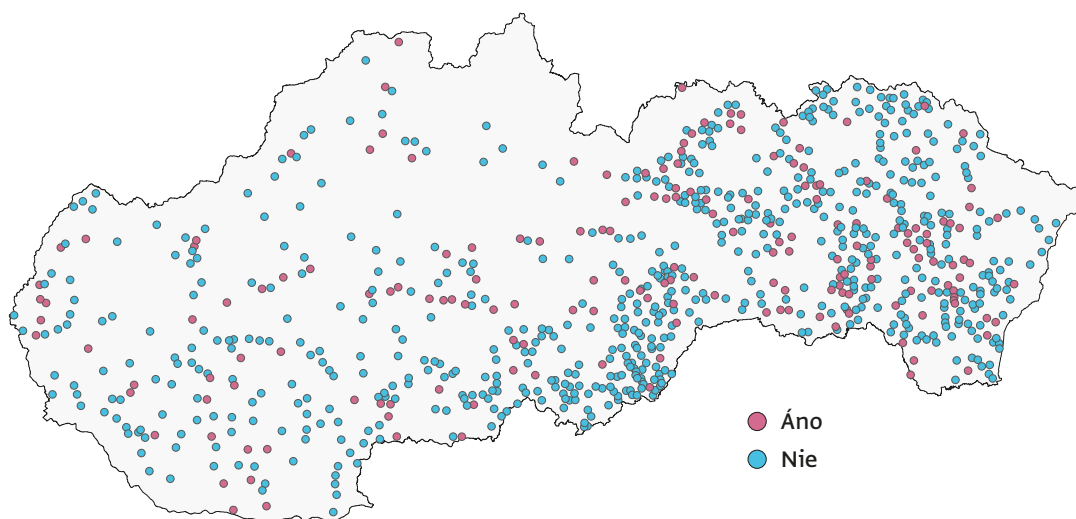
39 % obyvateľov z rómskych komunít nevyužíva žiadnu z vyššie uvedených foriem, čo môžeme považovať za aspekt nedostatočnej kvality bývania. Ide o vyše 150 tisíc ľudí. V prípade ostatných obyvateľov obcí Atlasu bez akéhokoľvek odvodu odpadových vôd sú 2 % obyvateľov a prevažuje využívanie verejnej kanalizácie (83 % ostatných obyvateľov).

Tabuľka 17 — Podiel obyvateľov s prístupom ku kanalizácii

Podiel obyvateľov s prístupom ku kanalizácii	Rómske komunity	Ostatní obyvatelia obcí Atlasu
Dostupná verejná kanalizácia	54 %	86 %
Reálne využíva verejnú kanalizáciu	40 %	83 %
Využíva vlastnú žumpu	20 %	15 %
Využíva domovú čistiareň	1 %	1 %
Nevyužíva žiadnu čistiareň	39 %	2 %

Podobne ako pri pitnej vode, ak sa pozrieme na výrazné a absolútne rozdiely v pokrytí kanalizáciou medzi rómskymi komunitami a blízko žijúcou majoritou, zistíme, že výrazné rozdiely v reálnom využívaní máme až v 180 obciach a absolútne rozdiely v 28 obciach. Opäť, tieto obce by mali byť primárnym cieľom vyrovnávacích opatrení.

Mapa 11 — Obce s výraznými rozdielmi v dostupnosti kanalizácie medzi RK a ostatnými obyvateľmi

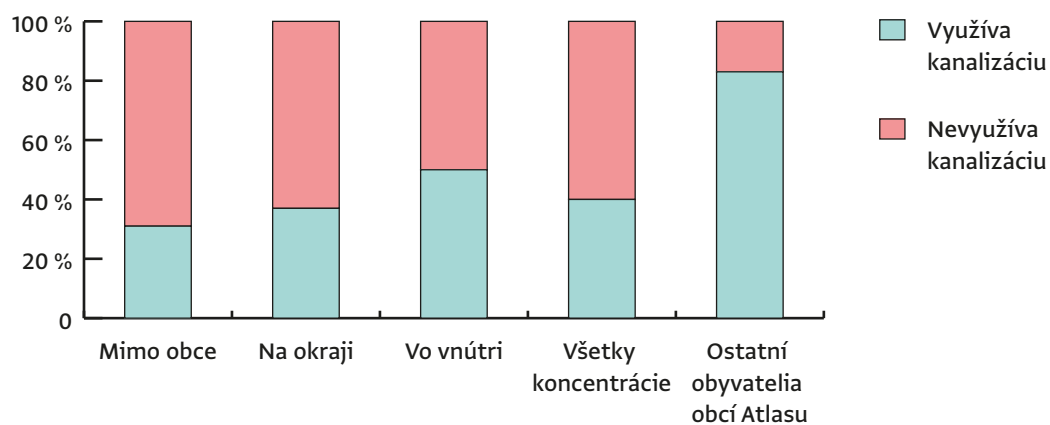

Tabuľka 18 — Výrazné a absolútne rozdiely v pokrytí kanalizáciou
v obciach Atlasu rómskych komunít 2019

Rozdiely v pokrytí kanalizáciou v obciach Atlasu rómskych komunít 2019	Dostupnosť	Reálne využívanie
Výrazný rozdiel (50 a viac percentuálnych bodov)	141	180
Absolútny rozdiel (100 percentuálnych bodov)	49	28

Aj v prípade kanalizácie vidíme výrazné rozdiely medzi komunitami vo vnútri obce a ostatnými koncentraciami. Kým v koncentráciách vo vnútri obce je „iba“ 23 % ľudí, ktorí nemajú žiadnu čistiareň, v koncentráciách na okraji a mimo obcí je to takmer polovica ľudí.

Graf 9 — Podiel obyvateľov využívajúcich verejnú kanalizáciu podľa typu koncentrácie

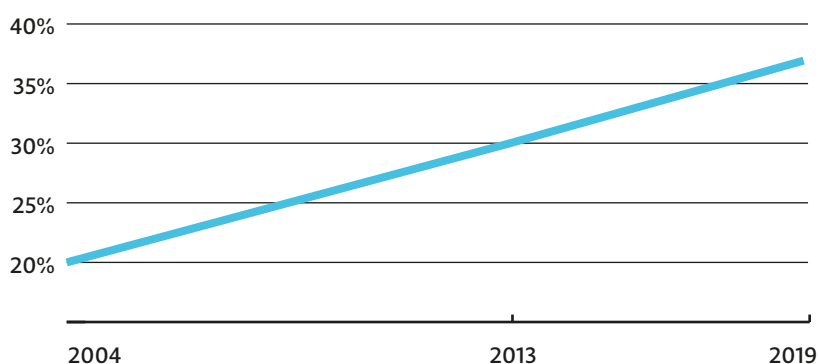
Tabuľka 19 — Podiel obyvateľov s prístupom ku kanalizácii podľa typu koncentrácie

Podiel obyvateľov s prístupom ku kanalizácii podľa typu koncentrácie	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri
Dostupná verejná kanalizácia	48 %	53 %	59 %
Reálne využíva verejnú kanalizáciu	31 %	37 %	50 %
Využíva vlastnú žumpu	18 %	17 %	27 %
Využíva domovú čistiareň	1 %	1 %	0 %
Nevyužíva žiadnu čistiareň	49 %	46 %	23 %

V snahe zaznamenať trend týkajúci sa vývoja stavu pripojenosti k verejnej kanalizácii v rómskych komunitách porovnáваме situáciu v 639 obciach, ktoré sú v každom Atlase.

Zatiaľ čo podľa Atlasu 2004 využívalo pripojenie na verejnú kanalizáciu len alarmujúcich 20 % obyvateľov z rómskych komunít, mapovanie Atlasu 2013 zaznamenalo 30 % obyvateľov s pripojením na verejnú kanalizáciu a Atlas 2019 eviduje 37 % podiel týchto obyvateľov v rovnakých lokalitách. Aj v tomto prípade vidíme zvyšujúce sa tempo medziročného zapojenia domácností na kanalizáciu.

Graf 10 — Časový trend podielu ľudí z rómskych komunít reálne využívajúcich verejnú kanalizáciu

Tabuľka 20 — Podiel ľudí z rómskych komunít reálne využívajúcich verejnú kanalizáciu

Podiel ľudí z rómskych komunít reálne využívajúcich verejnú kanalizáciu	2004	2013	2019
Podiel	20 %	30 %	37 %
Medziročný rast	–	1,1 %	1,2 %

Elektrina a verejné osvetlenie

Ako uvádzajú už aj Atlas 2013, Slovensko je ako krajina plne elektrifikované. Rovnako ani v roku 2019 nie je v Atlase zaznamenaná obec s absenciou dostupnosti elektrickej energie. Toto je síce možné do veľkej miery konštatovať aj o dostupnosti elektrickej energie v rómskych koncentráciách, no napriek tomu

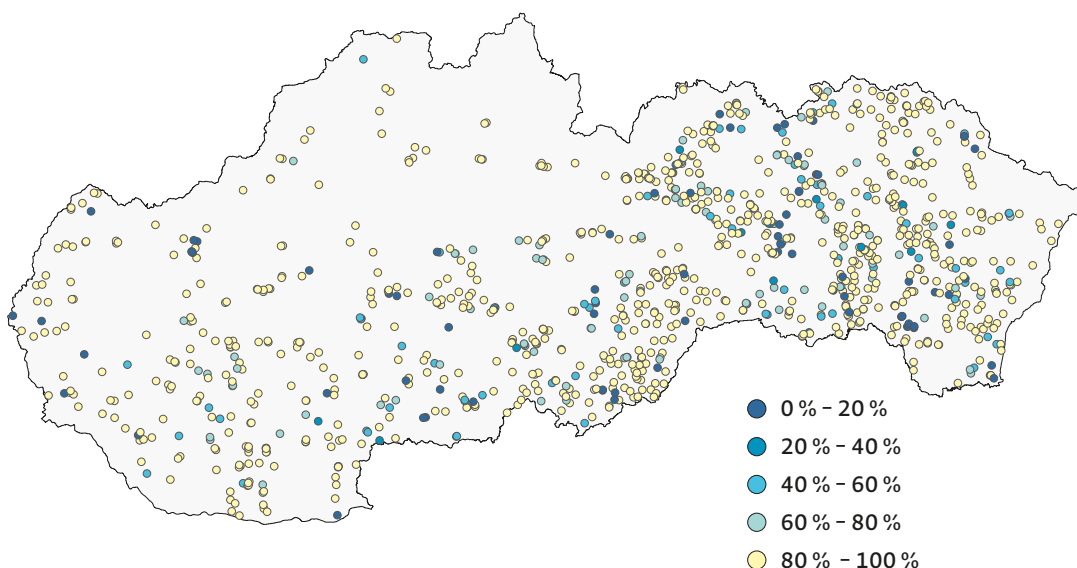
ako Atlas 2013, tak Atlas 2019 stále evidujú niekoľko osídlení s absentujúcou možnosťou pripojenia na rozvody elektrickej energie. Rovnako stále nemôžeme s určitosťou potvrdiť reálnu pripojenosť všetkých domácností s dostupnými elektrickými rozvodmi k týmto sieťam, ani tam, kde je prítomnosť pripojenia uvedená.

Mapovať reálnu pripojenosť k elektrickým rozvodom v obciach, ako aj k nim prislúchajúcich koncentráciách, prináša problém v kategorizovaní toho, čo je možné považovať za reálne pripojenie. V ponímaní obce môže ísť o legálnosť týchto pripojení, kde by rozdiely medzi obyvateľmi koncentrácií a príslušnou majoritou mohli byť významnejšie. Metodika výskumu však nemala ambíciu mapovať oficiálny status akýchkoľvek pripojení či inžinierskych sietí, a z toho dôvodu ani ich legalitu. Cieľom bolo zisťovať faktickú pripojenosť na elektrinu a možnosť ju využívať, bez ohľadu na technické parametre a legalitu pripojenia.

V dostupnosti pripojenia na elektrickú sieť neboli zaznamenané výrazné rozdiely medzi rómskymi komunitami a príslušnou majoritou. Iná je však situácia s reálnym pripojením na elektrickú sieť. 14 % ľudí v rámci rómskych komunít síce má elektrinu pri svojich obydliach dostupnú, ale nie sú k nej pripojení. Ide približne o 54 tisíc ľudí z rómskych komunít.

Pri pokrytí lokalít verejným osvetlením je rozdiel medzi rómskymi komunitami a majoritou veľmi podobný ako v prípade elektriny. Odhadovane 2 % ľudí z majority v obciach Atlasu 2019 nemá v blízkosti svojich obydlií verejné osvetlenie. V prípade Rómov je to približne 15 %.

Mapa 12 — Koncentrácie podľa miery pripojenia na elektrickú sieť

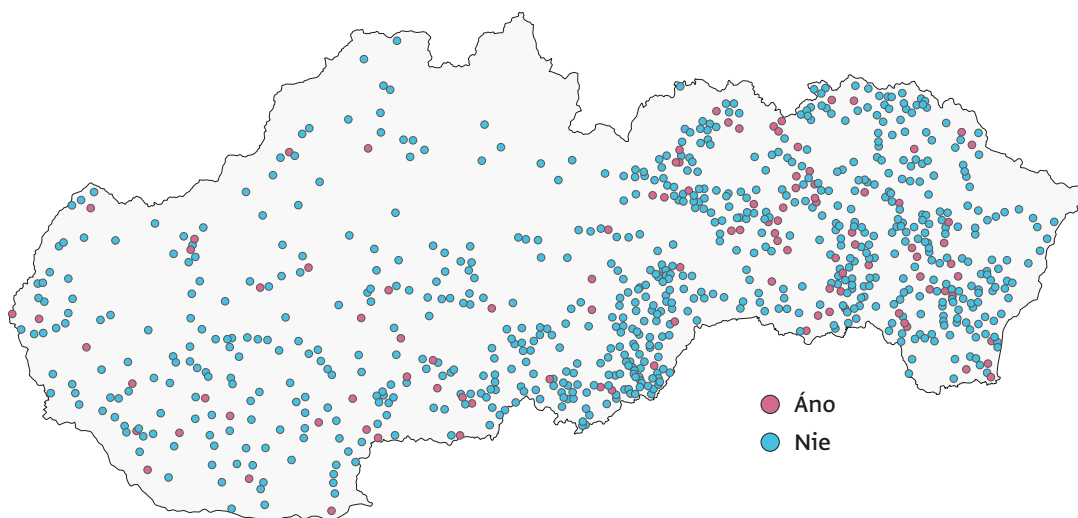

Tabuľka 21 — Podiel obyvateľov s prístupom k elektrine

Podiel obyvateľov s prístupom k elektrine	Rómske komunity	Ostatní obyvatelia obcí Atlasu
Dostupná elektrická sieť	98 %	100 %
Reálne pripojenie na elektrickú sieť	84 %	99 %
Pokrytie verejným osvetlením	85 %	98 %

Ak sa pozrieme na rozdiely v reálnej dostupnosti elektriny medzi rómskymi komunitami a blízko bývajúcou majoritou v rámci obcí, v 105 obciach nájdeme výrazný rozdiel a v 29 obciach absolútny rozdiel. Ide o lokality, kde v jadre obce je dobré pokrytie elektrinou, no v koncentráciách to už majú výrazne horšie. Vo väčšine z týchto lokalít existuje teoretická dostupnosť pripojiť sa k elektrine, no k reálnemu využívaniu nedochádza.

Mapa 13 — Obce s výraznými rozdielmi v miere pripojenia na elektrickú sieť medzi RK a ostatnými obyvateľmi

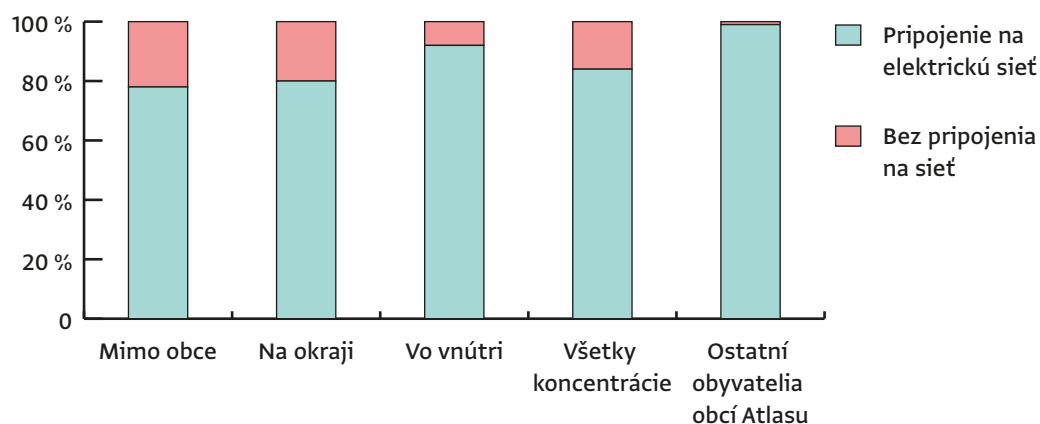

Tabuľka 22 — Výrazné a absolútne rozdiely v pokrytí elektrinou v obciach Atlasu rómskych komunít 2019

Rozdiely v pokrytí elektrinou v obciach Atlasu rómskych komunít 2019	Dostupnosť	Reálne využívanie
Výrazný rozdiel (50 a viac percentuálnych bodov)	26	105
Absolútny rozdiel (100 percentuálnych bodov)	17	29

Pri vzájomnom porovnaní jednotlivých typov koncentrácií sa ukazuje veľký rozdiel v reálnom pripojení na elektrinu medzi koncentraciami vo vnútri obce a v tých na okraji či mimo obce. Zatiaľ čo spomedzi koncentrácií vo vnútri obcí nie je k elektrickým rozvodom pripojených 6 % ľudí, v prípade koncentrácií na okraji obcí je to 20 % ľudí a v koncentraciách mimo obcí je to až 22 % ľudí.

Graf 11 — Podiel obyvateľov pripojených na elektrickú sieť podľa typu koncentrácie

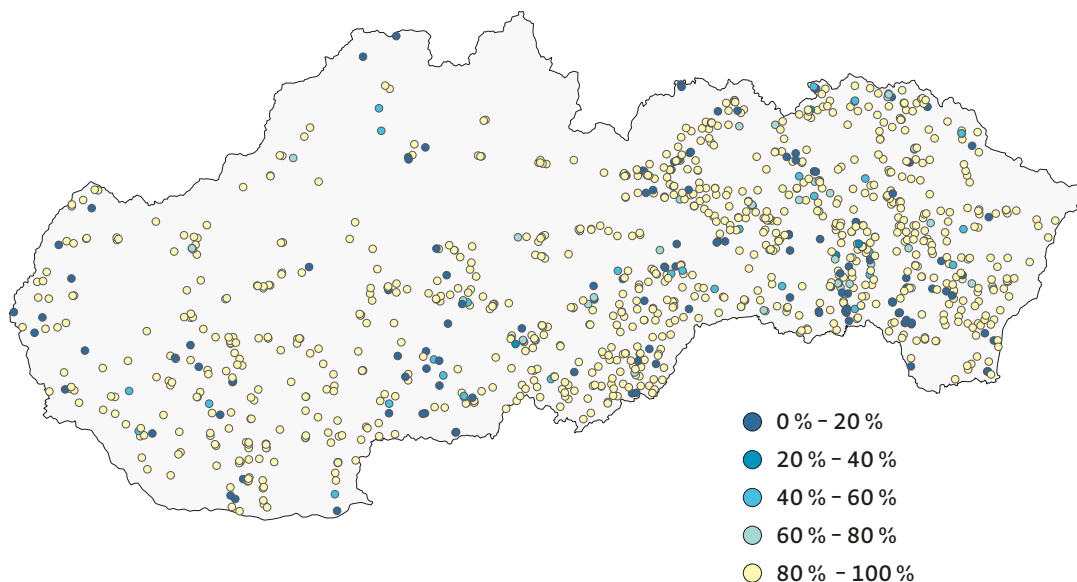

Tabuľka 23 — Podiel obyvateľov s prístupom k elektrine podľa typu koncentrácie

Podiel obyvateľov s prístupom k elektrine podľa koncentrácie	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri
Dostupná elektrická sieť	98 %	97 %	100 %
Reálne pripojenie na elektrickú sieť	78 %	80 %	92 %

Veľmi podobné trendy vidíme aj v prípade pokrytia verejným osvetlením, kde najväčšie pokrytie je v koncentráciách vo vnútri obce (93 %) a najnižšie v tých mimo obce (71 %).

Mapa 14 — Koncentrácie podľa miery pokrytia verejným osvetlením

Tabuľka 24 — Pokrytie koncentrácií verejným osvetlením podľa ich typu

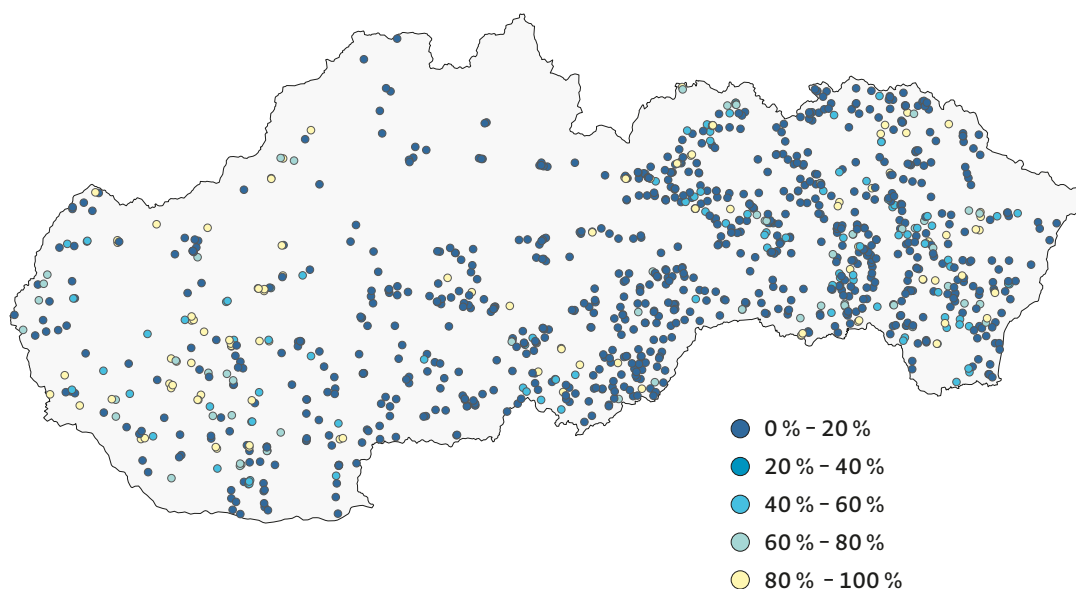
Pokrytie koncentrácií verejným osvetlením podľa ich typu	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri
Verejné osvetlenie	71 %	85 %	93 %

Plynofikácia

Nízkú pripojenosť k dostupným rozvodom plynu v domácnostiach rómskych komunít konštatuje už Atlas 2013. Dostupnosť plynu v domácnostiach bola v zisťovaní Atlasu 2019 v obciach mapovaná v dvoch úrovniach. V dotazníku sa zisťovalo, koľko ľudí vo svojich domácnostiach je pripojených na rozvody plynu a následne koľko ľudí vo svojich domácnostiach plyn využíva na kúrenie.

Okrem samotného nevyužívania plynu v domácnostiach, t.j. nízkej pripojenosti, zisťovanie Atlasu 2019 zaznamenalo aj vysokú mieru nedostupnosti rozvodov plynu v rómskych koncentráciách. Reálne má plyn vo svojej domácnosti iba 17 % ľudí z rómskych komunít, ale 82 % ostatných obyvateľov obcí Atlasu. Znamená to, že okolo 250 tisíc ľudí z rómskych komunít nemá vo svojej domácnosti pripojenie na plyn.

Mapa 15 — Koncentrácie podľa miery využívania plynu

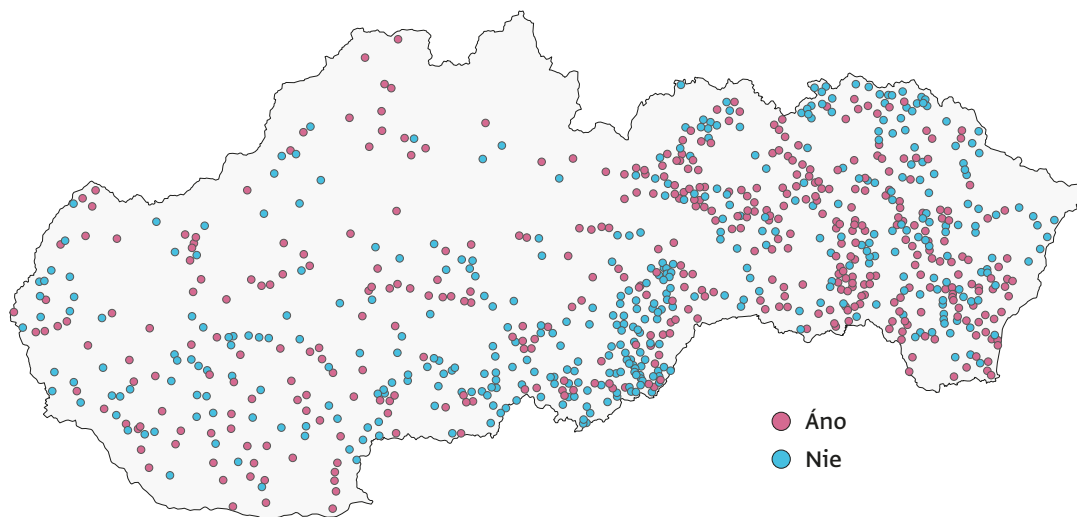

Tabuľka 25 — Podiel obyvateľov s prístupom k plynu

Podiel obyvateľov s prístupom k plynu	Rómske komunity	Ostatní obyvatelia obcí Atlasu
Dostupný rozvod plynu	45 %	93 %
Reálne pripojenie na plyn	17 %	82 %

Rozdiely medzi jadrom obce a obyvateľmi koncentrácií v dostupnosti a využívaní plynu v domácnosti sú najvýraznejšie spomedzi skúmaných inžinierskych sietí. Až v 423 obciach vidíme výrazné rozdiely v pripojení na rozvody plynu. Absolútne rozdiely v pripojení na rozvody plynu sú v 77 obciach.

Mapa 16 — Obce s výraznými rozdielmi v dostupnosti plynu medzi RK a ostatnými obyvateľmi

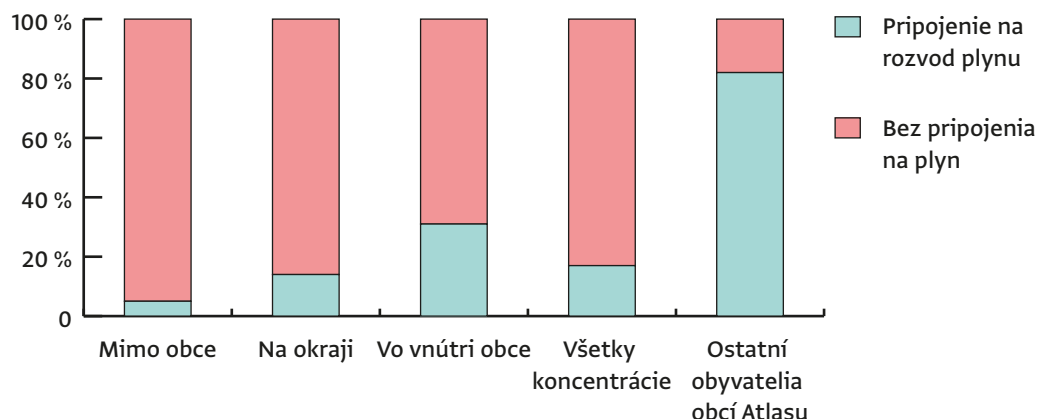

Tabuľka 26 — Výrazné a absolútne rozdiely v pokrytí plynu v obciach Atlasu rómskych komunít 2019

Rozdiely v pokrytí plynu v obciach Atlasu rómskych komunít 2019	Dostupnosť	Reálne využívanie
Výrazný rozdiel (50 a viac percentuálnych bodov)	289	423
Absolútny rozdiel (100 percentuálnych bodov)	160	77

Opäť vidíme aj značné rozdiely medzi rôznymi typmi koncentrácií. Najväčšiu mieru reálnej pripojenosti majú opäť komunity vo vnútri obce (31 %) a najmenšiu komunity mimo obce, iba 5 %.

Graf 12 — Podiel obyvateľov pripojených na rozvod plynu podľa typu koncentrácie

Tabuľka 27 — Podiel obyvateľov s prístupom k plynu podľa typu koncentrácie

Podiel obyvateľov s prístupom k plynu podľa koncentrácie	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri
Dostupný rozvod plynu	23 %	41 %	65 %
Reálne pripojenie na plyn	5 %	14 %	31 %

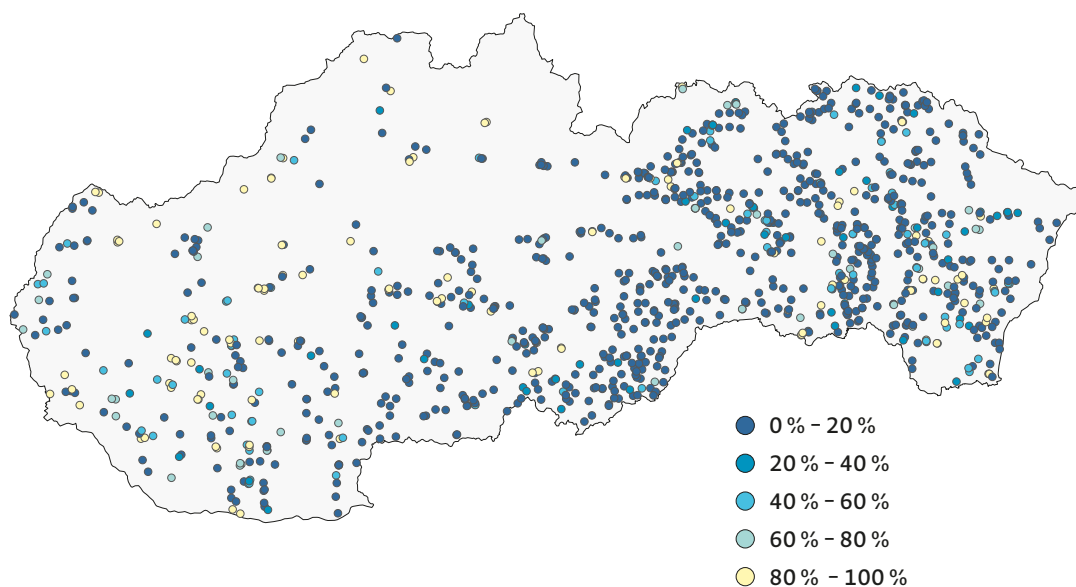
Vykurovanie

Spôsob vykurovania ako aspekt životnej úrovne priamo súvisí s dostupnosťou plynu v referenčných lokalitách. Atlas 2019 zaznamenával tri typy vykurovania v domácnostiach: centralizované vykurovanie – ktoré je špecifické najmä pre bytové domy –, vykurovanie elektrinou alebo plynom a kúrenie tuhými palivami. Do tretej kategórie môžu spadať aj neštandardné typy kuriva s vysokým rizikom požiaru a kontaminácie ovzdušia. Dotazník ale kvalitatívne neodlišoval rôzne typy tuhého paliva.

Treba podotknúť, že údaje o vykurovaní do veľkej miery podliehajú subjektívite hodnotenia informátora vyplňajúceho dotazník za tú-ktorú lokalitu. Nakoľko tento aspekt infraštruktúry nie je evidovaný obcou, potenciálne dynamicky podlieha zmenám v čase a rôzne formy vykurovania môžu byť využité aj komplementárne, je najmä vo väčších samosprávach tento údaj iba ťažko odhadnuteľný. Odhady sa dajú preto považovať len za hrubé, v každom prípade môžu odzrkadľovať isté rozdiely medzi skupinami obyvateľstva.

Podľa zistení Atlasu 2019 drvivá väčšina ľudí z rómskych komunít kúri tuhým palivom (80 %), kým v prípade blízko bývajúcej majority prevažuje centrálné zásobovanie tepla a kúrenie plynom alebo elektrinou (41 %).

Mapa 17 — Koncentrácie podľa miery vykurovania centrálnym zásobovaním tepla, plynom alebo elektrinou

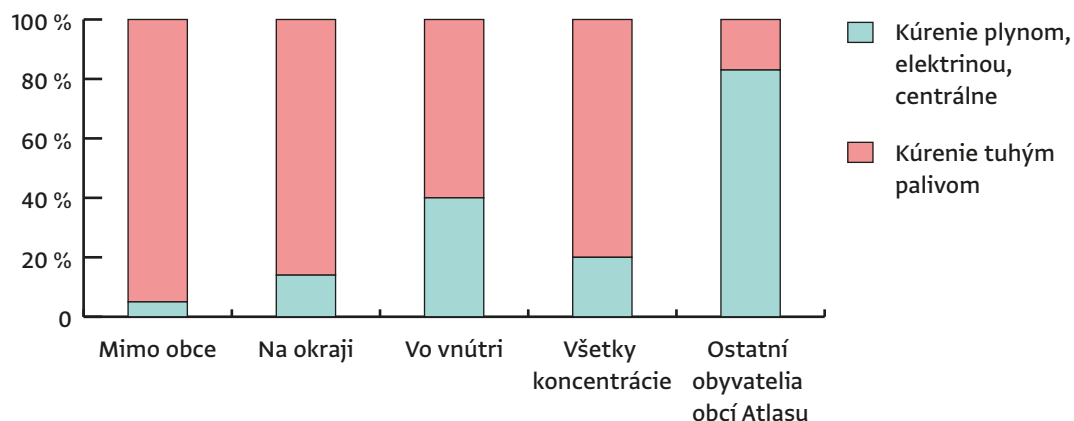

Tabuľka 28 — Podiel obyvateľov podľa spôsobu vykurovania

Podiel obyvateľov podľa spôsobu vykurovania	Rómske komunity	Ostatní obyvatelia obcí Atlasu
Centrálné zásobované teplo	5 %	41 %
Kúrenie plynom, elektrinou	16 %	41 %
Kúrenie tuhým palivom	80 %	17 %

Rozdelenie komunít podľa typu koncentrácie ukazuje, že čím bližšie k jadrú obce sa domácnosti nachádzajú, tým väčší podiel z nich využíva centrálne zásobovanie teplom, či kúrenie plynom alebo elektrinou. Používanie tuhého paliva v lokalitách blízkyh jadrú obce klesá.

Graf 13 — Podiel obyvateľov podľa spôsobu vykurovania a typu koncentrácie

Tabuľka 29 — Podiel obyvateľov podľa spôsobu vykurovania a typu koncentrácie

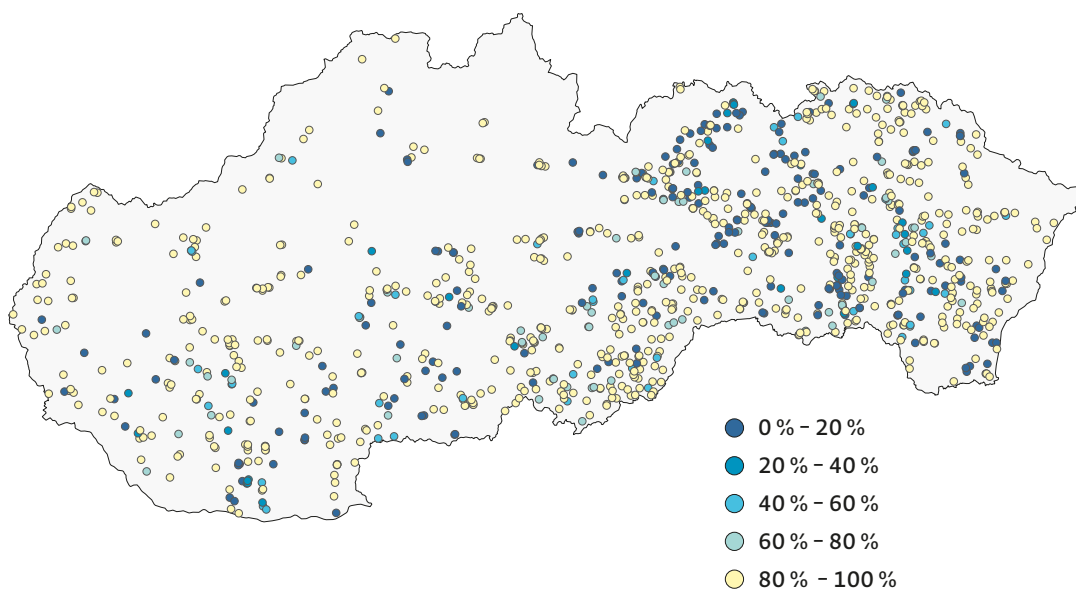
Podiel obyvateľov podľa spôsobu vykurovania a typu koncentrácie	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri
Centrálne zásobované teplo	1 %	2 %	11 %
Kúrenie plynom, elektrinou	4 %	11 %	30 %
Kúrenie tuhým palivom	95 %	86 %	60 %

Odpadové hospodárstvo

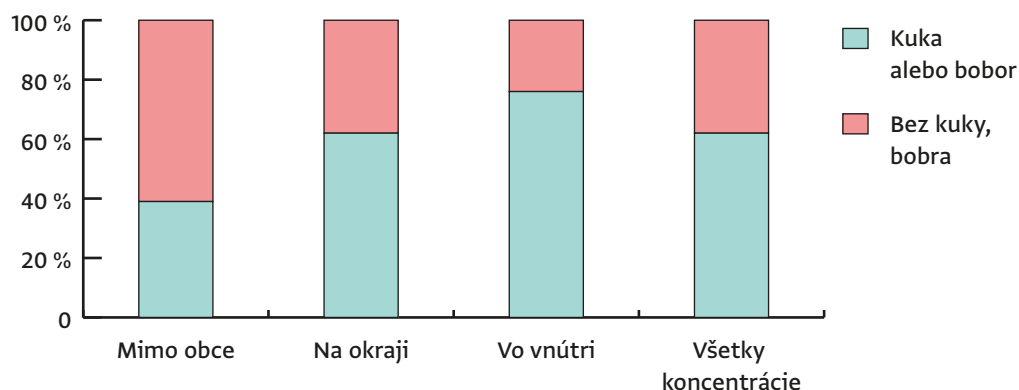
Ďalším aspektom infraštruktúry s významným environmentálnym dopadom je aj spôsob zberu a odvozu odpadu z lokality. Prevažná väčšina miest a obcí na Slovensku má zavedený systém zberu a odvozu odpadu prostredníctvom individuálnych nádob na odpad pre jednotlivé rodinné domy (*kuka*), zdieľaných kontajnerov pre celé bytové domy (*bobor*) a zdieľaných nádob na *separovaný odpad*. Ďalším typom sú pravidelne pristavované veľkokapacitné kontajnery na veľkorozmerný a stavebný odpad pre jednotlivé územia. Tie sa prevažne využívajú ako núdzové riešenie v lokalitách, kde individualizovaný zber nie je možný.

Atlas rómskych komunít mapoval dostupnosť vyššie uvedených foriem odpadového hospodárstva v rómskych komunitách. Individualizovanú formu zberu (*kuka* alebo *bobor*) využíva 62 % obyvateľov z rómskych komunít, s veľkými rozdielmi medzi komunitami vo vnútri obce a komunitami mimo nej, kde väčšina obyvateľov (61 %) nemá prístup k takýmto nádobám.

Mapa 18 — Koncentrácie podľa miery pokrytia kuka alebo bobor nádobami

Graf 14 — Podiel obyvateľov využívajúcich kuka alebo bobor nádobu podľa typu koncentrácie

Tabuľka 30 — Podiel obyvateľov využívajúcich kuka alebo bobor nádobu podľa typu koncentrácie

Podiel obyvateľov využívajúcich kuka alebo bobor	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri	Spolu
Kuka alebo bobor	39 %	62 %	76 %	62 %

V prípade veľkokapacitných kontajnerov je trend opačný. Tie sa využívajú v 63 % rómskych komunit, no viac sa vyskytujú v komunitách mimo obce (69 %) a na jej okraji (66 %) ako v komunitách v rámci obce (55 %).

Tabuľka 31 — Podiel koncentrácií využívajúcich veľkokapacitný kontajner

Podiel koncentrácií využívajúcich veľkokapacitný kontajner	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri	Spolu
Veľkokapacitný kontajner	69 %	66 %	55 %	63 %

Približne 100 tisíc ľudí z rómskych komunít nemá zabezpečenú nádobu na odpad prislúchajúcu k ich vlastnému obydlu. Veľká časť z týchto ľudí využíva ako alternatívu veľkokapacitné kontajnery, čo však nie je ekvivalentným riešením odvozu

odpadu z domácností. Problémom veľkokapacitných kontajnerov je často nedoriešená kapacita, ako aj nízka intenzita vyvážania.

Je nutné podotknúť, že údaje o využívaní určitého typu kontajnera sa nedajú vnímať výlučne. V mnohých obciach sa prítomnosť veľkokapacitného kontajnera na zbavenie sa veľkorozmerného odpadu aspoň raz ročne vníma ako štandard. Dlhodobá prítomnosť takéhoto kontajneru v niektorých koncentráciách však naznačuje nutnosť provizórneho riešenia odpadovej situácie spôsobenej aj nedostatkami v oblasti iných prvkov infraštruktúry.

Environmentálne zaťaženie

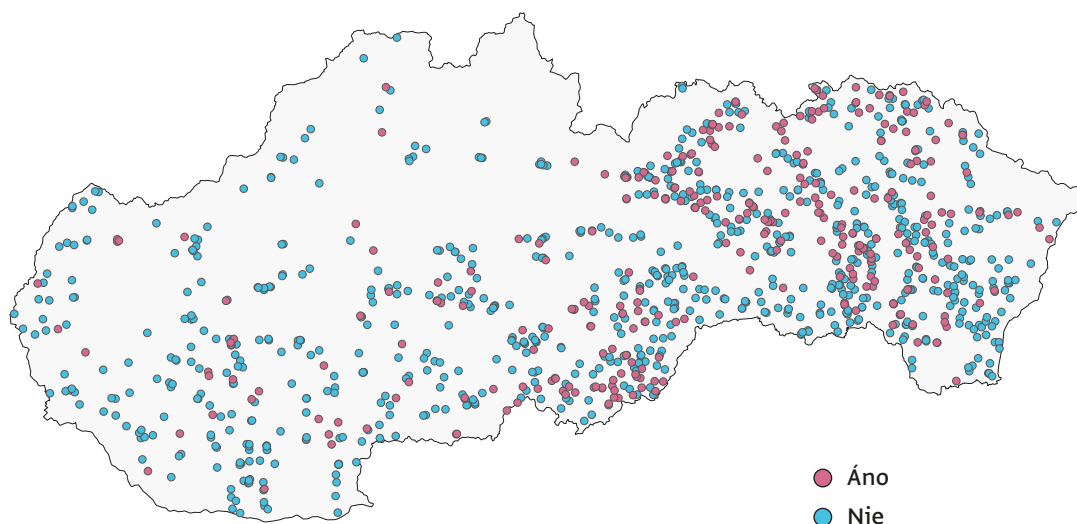
Otázky o environmentálnom zaťažení obcí a ku nim spadajúcich koncentrácií sa v dotazníku pre Atlas 2019 objavili historicky po prvýkrát. Obce dostali otázky týkajúce sa skládok tuhého komunálneho odpadu, prítomnosti starých priemyselných areálov, zhoršenej kvality ovzdušia a výskytu záplav v posledných 20 rokoch. Skládku tuhého komunálneho odpadu sme identifikovali v 37 % koncentrácií. Sú najčastejšie v koncentráciách na okraji obce (46 %) a mimo nej (43 %), a menej časté pri koncentráciách vo vnútri obce (24 %).

Výskyt záplav bol evidovaný v 27 % rómskych komunit. Zaujímavým zistením je menej častý výskyt záplav v koncentráciách ako v ostatných častiach obce (45 %). Výsledky môžu vyplývať aj z toho, že kým koncentrácie sú – ako vyplýva z mena kategórie – koncentrované, ostatné územia obce môžu byť viac rozsiahle. Treba tiež poznamenať, že povodeň môže znamenať úplne inú mieru ohrozenia životov v preľudnenej rómskej komunite ako napríklad na inom, zriedkavo obývanom okraji obce.

Tabuľka 33 — Environmentálne záťaž v koncentráciách

Environmentálna záťaž	Koncentrácie	Obce
Skládka tuhého komunálneho odpadu	37 %	29 %
Staré priemyselné areály	5 %	10 %
Zhoršená kvalita ovzdušia	10 %	10 %
Záplavy	27 %	45 %

Mapa 19 — Koncentrácie podľa výskytu záplav v posledných 20 rokoch

Cesty a komunikácie

Prítomnosť spevnenej prístupovej cesty do všetkých lokalít nie je kľúčovou záležitosťou len pre každodenné fungovanie a pohyb obyvateľov týchto lokalít, ale aj pre elementárne služby ako zabezpečenie odvozu odpadu, prístupu pre rýchlu zdravotnú pomoc, hasičov a políciu, či plynulú a bezpečnú prepravu detí do školských a predškolských zariadení.

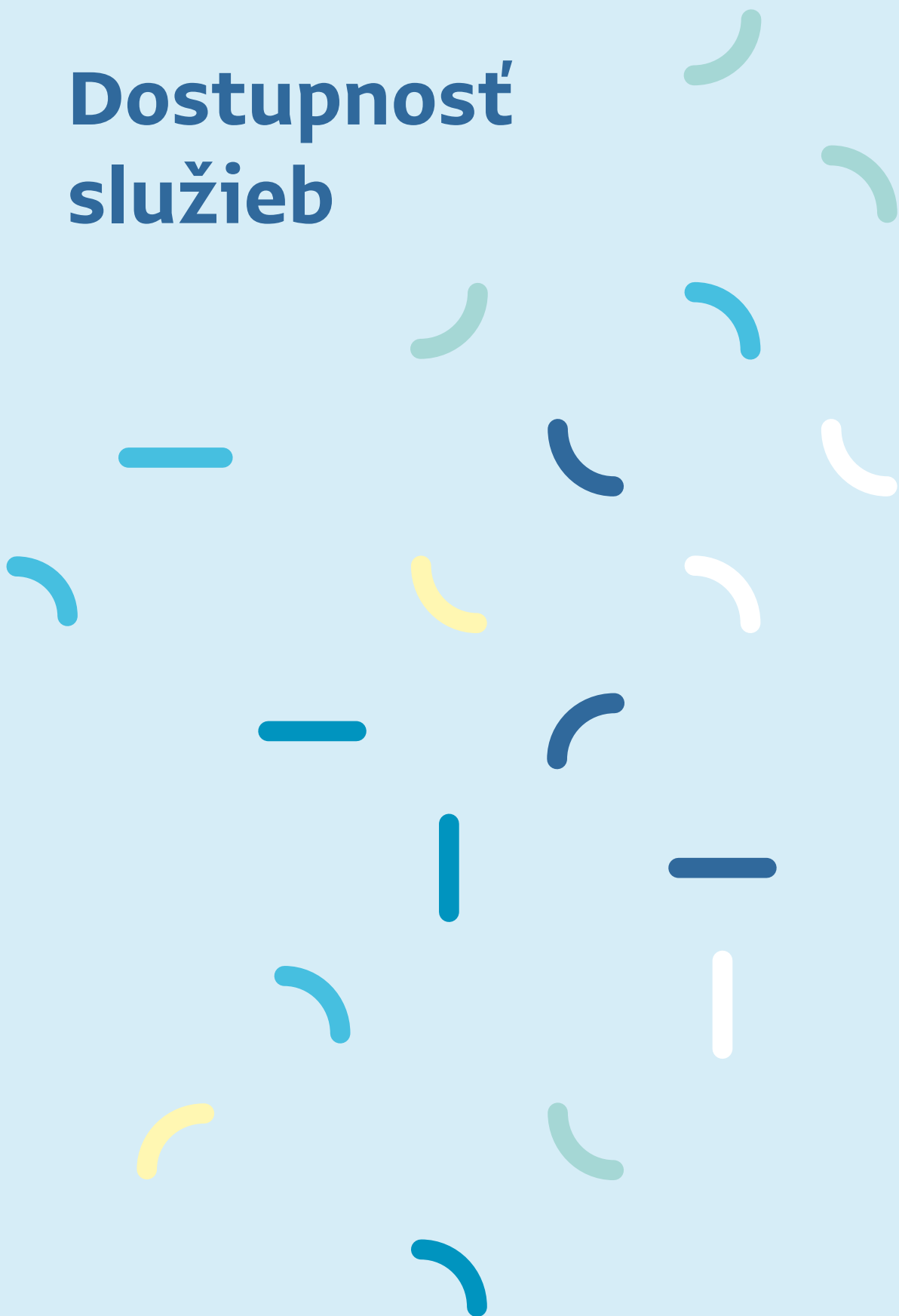
Otázky Atlasu rómskych komunít 2019 smerovali aj na zistenie existencie spevnených prístupových ciest smerujúcich k jednotlivým koncentráciám. Sem môžu spadať tak betónové a asfaltové cesty, ako aj cesty vysypané štrkom a kamenné cesty. Vzhľadom na skúsenosti z predošlých zisťovaní nebolo cieľom zdokumentovať využité spevňujúce materiály, ani kvalitu spevnenej komunikácie, ale zdokumentovať lokality, kde nie je spevnená prístupová cesta do koncentrácií vôbec prítomná.

Podľa našich zistení 96 % koncentrácií disponuje spevnenou prístupovou cestou do lokality, pričom v 4 % zo všetkých koncentrácií nie je spevnená prístupová cesta do koncentrácií vôbec prítomná. Najväčšia časť z týchto koncentrácií sa nachádza mimo obcí. Boli však zaznamenané aj prípady lokalít na okraji, kam už spevnená cesta z obce ďalej nepokračovala, ako aj lokality vo vnútri obce nedisponujúce cestnou komunikáciou.

Tabuľka 34 — Koncentrácie so spevnenou prístupovou cestou

Koncentrácie so spevnenou prístupovou cestou	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri	Spolu
Spevnená cesta	90 %	96 %	98 %	96 %

Dostupnosť služieb

Dopravné spojenie

Adekvátna dostupnosť kľúčových inštitúcií a služieb je jeden z kľúčových ukazovateľov inklúzie rómskych komunít do lokálneho spoločenstva. Ako konštatuje už Atlas 2013, limitácia aktivít lokálnych rómskych komunít môže byť často práve dôsledkom nízkej dostupnosti základných služieb, dôležitých pre skupiny s nízkym sociálnym a ekonomickým statusom. Kľúčovým príkladom pre túto kapitolu je vysoká vzdialenosť zastávok verejnej dopravy ako limitujúci faktor v prípade príslušníkov komunít nedisponujúcich osobnými automobilmi. To môže mať následne vplyv na využívanie iných služieb z oblasti zdravotníctva, sociálnej starostlivosti, vzdelávania či zabezpečenia základných potrieb.²⁴

Dotazník pre Atlas 2019 zisťoval približnú vzdialenosť vybraných služieb od okraja obce a okraja jednotlivých koncentrácií v kilometroch. Pri hodnotení odpovedí na tieto otázky sme sa rozhodli sústrediť na to, ktoré lokality majú danú infraštruktúru v ich bezprostrednej blízkosti, pričom bezprostrednú blízkosť sme definovali ako menej než 2 km.

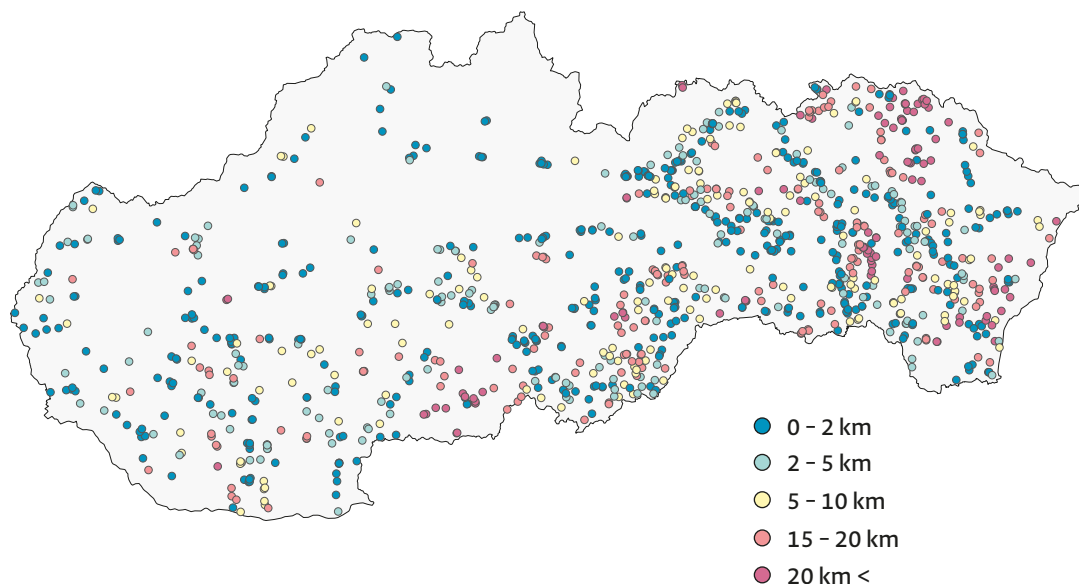
Na základe tejto metodiky sme zistili mierne rozdiely vo vybavenosti jednotlivých typov koncentrácií v ich napojenosti na sieť verejnej dopravy. Najlepší prístup k doprave majú neprekvapujúco koncentrácie vo vnútri obcí a najhoršie na tom sú koncentrácie mimo obce.

Tabuľka 35 — Podiel koncentrácií so zastávkou dopravy do vzdialenosti 2 km

Podiel koncentrácií so zastávkou dopravy do vzdialenosti 2 km	Mimo obce	Na okraji obce	Vo vnútri obce	Spolu
Zastávka autobusu	95 %	95 %	99 %	97 %
Zastávka železnice	37 %	41 %	48 %	43 %

24 MUŠINKA et al. Atlas rómskych komunít na Slovensku. 2014, str. 55.

Mapa 20 — Vzdialenosť koncentrácií k najbližšej zastávke železnice

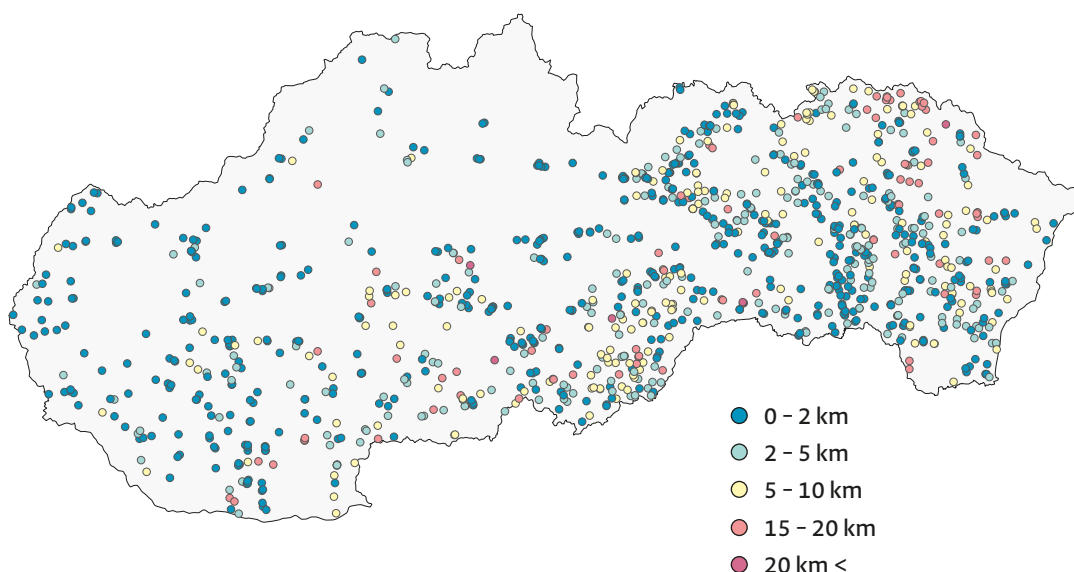

Dostupnosť a využívanie verejnej dopravy sú na základe zistení z Atlasu 2019 sťažené v prípadoch konkrétnych koncentrácií, nie je to však pravidlom pre rómske komunity ako také. Preferovaným typom dopravy je vo väčšine lokalít autobusová preprava, ktorá pokrýva všetky obce a mestá a vznik nových zastávok je jednou z flexibilnejších možností zabezpečenia dopravy, zatiaľ čo železnice sú alternatívou v lokalitách ležiacich na už existujúcich železničných trasách.

Zdravotná starostlivosť

V rámci zisťovania dostupnosti zdravotnej starostlivosti boli v dotazníku otázky týkajúce sa vzdialenosti najbližšej ambulancie všeobecného lekára, pediatra a gynekológa z obce a zároveň z jednotlivých koncentrácií. Rozdiely medzi vzdialenosťou z jadra a jednotlivých koncentrácií sa mohli stierať v prípade, že spádová ambulancia sa nachádza v inej obci, v priemere sa však naďalej stretávame s rozdielmi medzi jednotlivými koncentraciami a jadrom obce.

Mapa 21 — Vzdialenosť koncentrácií k najbližšej ambulancii všeobecného lekára

Tabuľka 36 — Podiel koncentrácií so základnou zdravotnou starostlivosťou do vzdialenosti 2 km

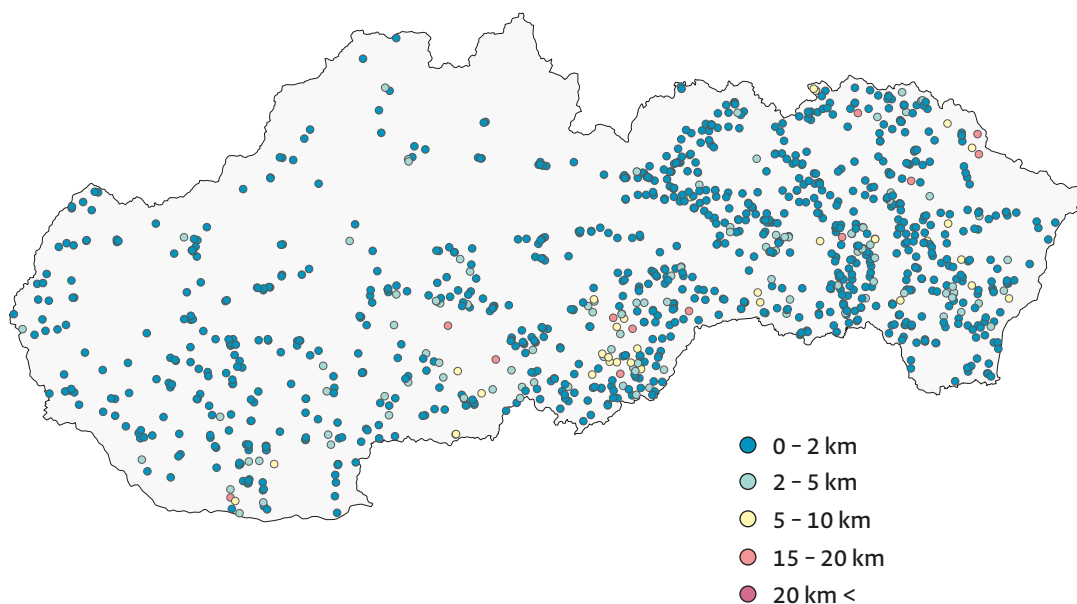
Podiel koncentrácií so základnou zdravotnou starostlivosťou do vzdialenosti 2 km	Mimo obce	Na okraji obce	Vo vnútri obce	Spolu
Všeobecný lekár	30 %	49 %	69 %	53 %
Pediatr	25 %	41 %	58 %	44 %

Školstvo

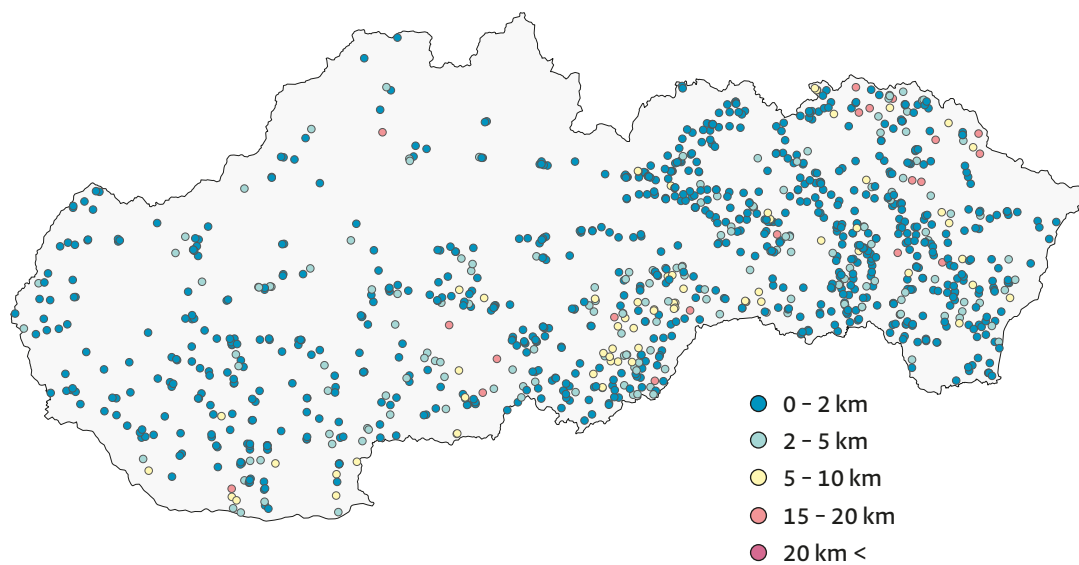
Aj keď Atlas rómskych komúní nie je prieskum prvotne zameraný na vzdelávací systém, zbierali sa v rámci neho aj údaje na komunitnej úrovni. Zistovala sa najmä dostupnosť a vzdialenosť školských zariadení, presnejšie, do ktorých škôl chodia deti z jednotlivých koncentrácií a v akej vzdialenosti je škola, ktorú navštevujú deti ako spádovú pre danú koncentráciu.

Ďalšia otázka sa týkala vzdialenosti jednotlivých školských zariadení od koncentrácií. Zistili sme, že kým materská škola je dobre dostupná v 85 % koncentrácií, so základnými školami prvého stupňa je to o niečo horšie (77 %) a s druhým stupňom výrazne horšie (57 %). Najhoršie sú na tom koncentrácie mimo obce, z ktorých má dobre dostupný druhý stupeň základnej školy iba niečo menej ako 39 % koncentrácií.

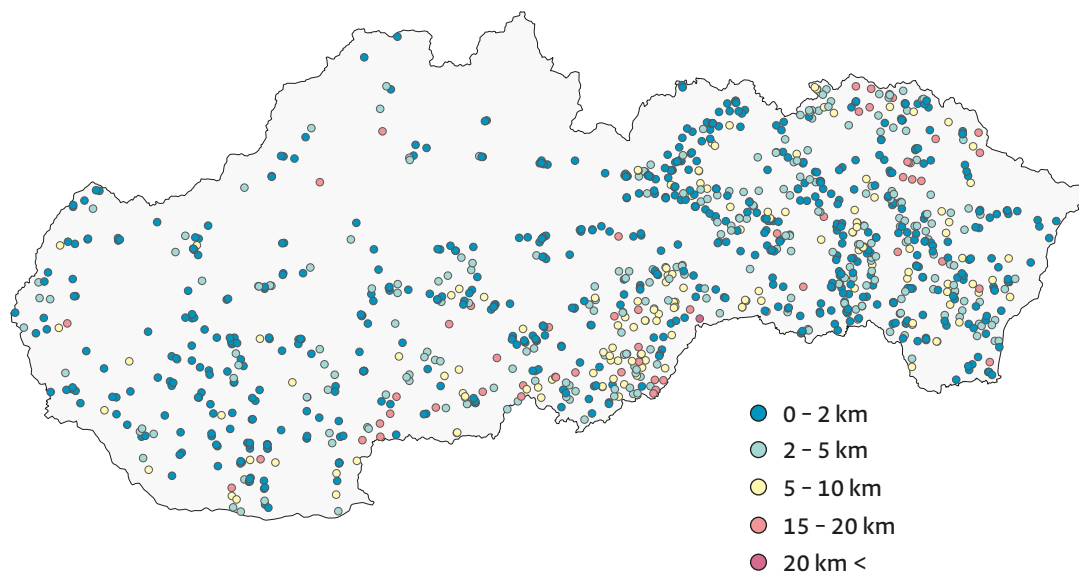
Mapa 22 — Vzdialenosť koncentrácií k najbližšej navštevovanej materskej škole

Mapa 23 — Vzdialenosť koncentrácií k najbližšej navštevovanej základnej škole 1-4

Mapa 24 — Vzdialenosť koncentrácií k najbližšej navštevovanej základnej škole 1-9

Tabuľka 37 — Podiel koncentrácií s jednotlivými školskými zariadeniami do vzdialenosti 2 km

Podiel koncentrácií s materskou školou do vzdialenosti 2 km	Mimo obce	Na okraji	Vo vnútri	Spolu
Podiel koncentrácií s blízkou MŠ	72 %	85 %	92 %	85 %
Podiel koncentrácií s blízkou ZŠ 1-4	62 %	74 %	87 %	77 %
Podiel koncentrácií s blízkou ZŠ 1-9	39 %	53 %	71 %	57 %

Špeciálne školy a stredné školy majú obmedzenú dostupnosť pre niektoré rómske komunity. Väčšia priemerná vzdialenosť je daná tým, že spádové školy tohto typu pokrývajú niekoľkokrát väčšie územia, než je tomu v prípade základných a materských škôl. Vo väčšine prípadov tieto zariadenia sídlia v mestách a obciach, ktoré poskytujú služby menším obciam v mikroregióne, čiže zabezpečenie dopravy platí pre celú obec, nielen pre koncentrácie ako také.

Vcelku niečo viac než každá tretia (34 %) koncentrácia Atlasu rómskych komunít má vo svojej blízkosti do 2 km dostupnú špeciálnu školu, resp. špeciálnu triedu základnej školy. Rozdiely medzi rôznymi typmi komunít sú z tohto hľadiska pomerne malé. Treba tiež povedať, že kým v prípade materských škôl je väčšia dostupnosť, resp. bližšia lokácia k rómskej komunite určite želaná, v prípade špeciálnych škôl a špeciálnych tried už interpretácia nie je až taká jednoznačná.

Čo sa týka stredných škôl, iba každá piata (20 %) koncentrácia skúmaná v Atlase rómskych komunít má vo svojej blízkosti dostupnú strednú školu. Z odpovedí je jasné, že ak je stredná škola dostupná, ide prevažne o stredné odborné školy a ich elokované pracoviská. Najviac koncentrácií s blízkosťou takéhoto zariadenia evidujeme v kategórii vo vnútri obce (24 %) a najmenej v kategórii mimo obce (9 %). Aj v prípade tejto kategórie treba povedať, že je ťažké interpretovať dáta mechanicky, t.j. nie za každých okolností platí, že bližšie je lepšie.

Práca s rómskymi komunitami

Sociálne služby

Atlas 2019 monitoroval aj prítomnosť sociálnych služieb v obciach s rómskymi komunitami. Údaj sa zbieral na úrovni obcí. Pýtali sme sa na široké spektrum zariadení, ktoré môžu zohrávať dôležitú úlohu pri práci s rómskymi komunitami.

Najčastejším zariadením sociálnych služieb v obciach Atlasu rómskych komunít sú komunitné centrá, ktoré nájdeme v 20 % týchto obcí. Ubytovňu vidíme v 8 % obcí, stredisko osobnej hygieny a pracovne v 6 % obcí.

Pokrytie týmito zariadeniami ukazuje výrazné regionálne disparity. Komunitné centrá sú najviac zastúpené v obciach Prešovského kraja, v tomto kraji sú prítomné v 25 % obcí Atlasu rómskych komunít. Ubytovne, nocľahárne a útulky, naopak, skôr majú „ostatné kraje“, pod ktorými sa rozumie Západné Slovensko a Žilinský kraj. Je to dané aj väčším podielom miest, a špecificky okresných a krajských miest, spomedzi lokalít, ktoré sú vedené v databáze Atlasu.

Tabuľka 38 — Prítomnosť zariadení sociálnych služieb v obciach Atlasu rómskych komunít podľa krajov

Prítomnosť zariadení sociálnych služieb v krajoch	Bansko-bystrický kraj	Košický kraj	Prešovský kraj	Ostatné kraje	Spolu
Komunitné centrum	17 %	20 %	25 %	18 %	20 %
Ubytovňa	6 %	6 %	3 %	22 %	8 %
Stredisko osobnej hygieny	7 %	5 %	4 %	8 %	6 %
Práčovňa	6 %	6 %	3 %	8 %	6 %
Nocľaháreň	3 %	2 %	3 %	14 %	5 %
Nízkoprahové denné centrum	3 %	0 %	3 %	11 %	4 %
Útulok	2 %	1 %	3 %	11 %	4 %
Zariadenie núdzového bývania	2 %	1 %	3 %	7 %	3 %
Domov „na pol ceste“	0 %	0 %	3 %	2 %	1 %
Integračné centrum	1 %	0 %	0 %	2 %	1 %

Ak sa pozrieme na štatistiky podľa veľkosti rómskej komunity v obci, najvyššie čísla pokrytia zistíme v prípade najpočetnejších rómskych komunít. Je to dobrá správa vzhľadom na fakt, že väčšie komunity majú často širšie spektrum potrieb. Vyše polovica komunít nad 1000 obyvateľov má prístup ku komunitnému centru a vyše pätina k ubytovni, nocľahárni a stredisku osobnej hygieny. Na druhej strane, rómske komunity s počtom obyvateľov 200 a menej majú priamy prístup k týmto zariadeniam len veľmi zriedkavo.

*Tabuľka 39 — Prítomnosť zariadení sociálnych služieb v obciach
Atlasu rómskych komunít podľa veľkosti komunity*

Prítomnosť zariadení sociálnych služieb podľa veľkosti rómskej komunity	1000 + obyvateľov z rómskych komunít	500 – 1000 obyvateľov z rómskych komunít	200 – 500 obyvateľov z rómskych komunít	200 a menej obyvateľov z rómskych komunít	Spolu
Komunitné centrum	57 %	34 %	15 %	7 %	20 %
Ubytovňa	21 %	9 %	7 %	5 %	8 %
Stredisko osobnej hygieny	20 %	9 %	5 %	1 %	6 %
Práčovňa	17 %	10 %	4 %	2 %	6 %
Nocľaháreň	22 %	6 %	3 %	0 %	5 %
Nízkoprahové denné centrum	14 %	4 %	4 %	1 %	4 %
Útulok	18 %	6 %	2 %	0 %	4 %
Zariadenie núdzového bývania	8 %	5 %	2 %	2 %	3 %
Domov „na polceste“	5 %	3 %	1 %	0 %	1 %
Integračné centrum	2 %	1 %	1 %	0 %	1 %

Pomáhajúce profesie

Databáza Atlasu rómskych komunít 2019 neobsahuje iba dáta priamo zozbierané v rámci tohto výskumu, ale aj ďalšie dáta ohľadom obcí, ktoré sú v databáze. Ide o administratívne dáta rôznych ministerstiev, ktoré pomáhajú v kontextualizácii údajov a ktoré boli pozbierané z oficiálnych zdrojov tímom Atlasu rómskych komunít 2019.

Jednou z týchto databáz je kombinovaný zoznam pokrytia obcí Atlasu rómskych komunít 2019 tzv. pomáhajúcimi profesiami. Ide o terénne služby, ktoré pracujú priamo s klientmi v rómskych komunitách. Databáza bola pozbieraná z výkazov troch ministerstiev (MV SR, MPSVaR, MZ SR) a je aktuálna k začiatku zberu dát – decembru 2018.

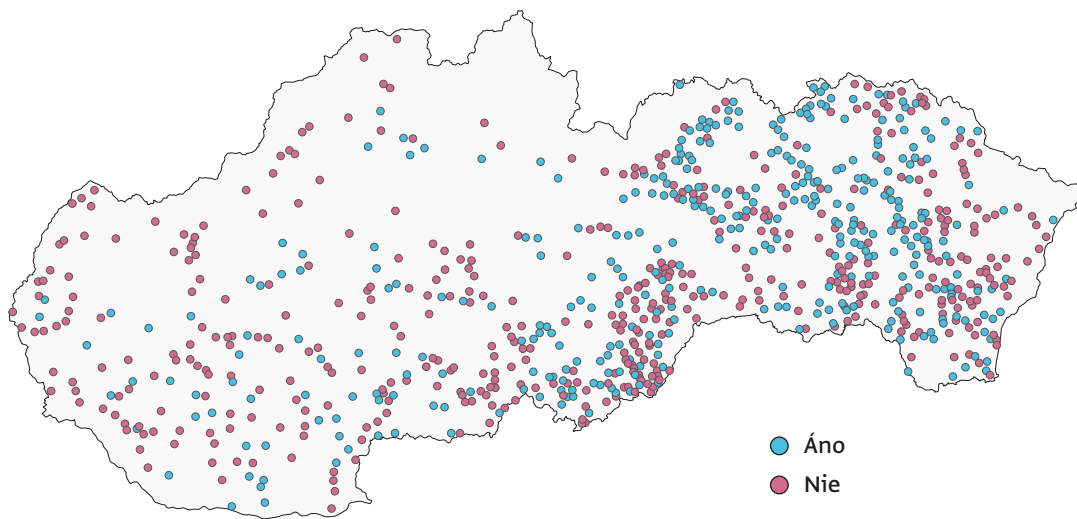
Na základe tejto administratívnej databázy vieme povedať, že najväčšie pokrytie v rómskych komunitách mala terénna sociálna práca (TSP), ktorá bola prítomná v takmer polovici (44 %) obcí Atlasu 2019. Ide o paralelné projekty MV SR a MPSVaR. Asistenti osvetly zdravia pôsobiaci v rámci projektu Zdravé komunity (ZK) boli prítomní v takmer tretine obci (32 %). Miestne občianske poriadkové služby (MOPS) fungovali v 28 % obcí a najnižšie pokrytie mali komunitné centrá (KC – 16 %).

V regionálnom rozdelení má vo všetkých kategóriách najlepšie čísla Prešovský kraj, kde terénna sociálna práca fungovala takmer v dvoch tretinách obcí Atlasu, Zdravé komunity takmer v polovici a MOPS vo vyše 40 %. Poradie je rovnaké v každej kategórii: po Prešovskom nasleduje Košický kraj, Banskobystrický kraj a potom ostatné kraje Slovenska.

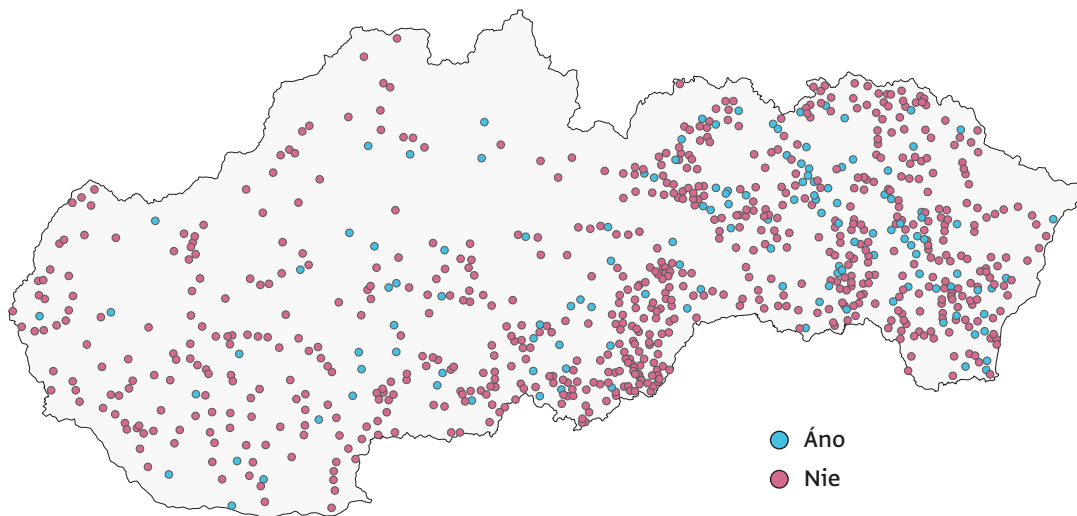
*Tabuľka 40 — Prítomnosť pomocných profesií v obciach
Atlasu rómskych komunít podľa krajov*

Pomocné profesie v obciach Atlasu podľa krajov	Bansko- bystrický kraj	Košický kraj	Prešovský kraj	Ostatné kraje	Spolu
TSP	39 %	41 %	64 %	28 %	44 %
ZK	27 %	38 %	48 %	8 %	32 %
MOPS	23 %	33 %	41 %	9 %	28 %
KC	12 %	16 %	23 %	11 %	16 %

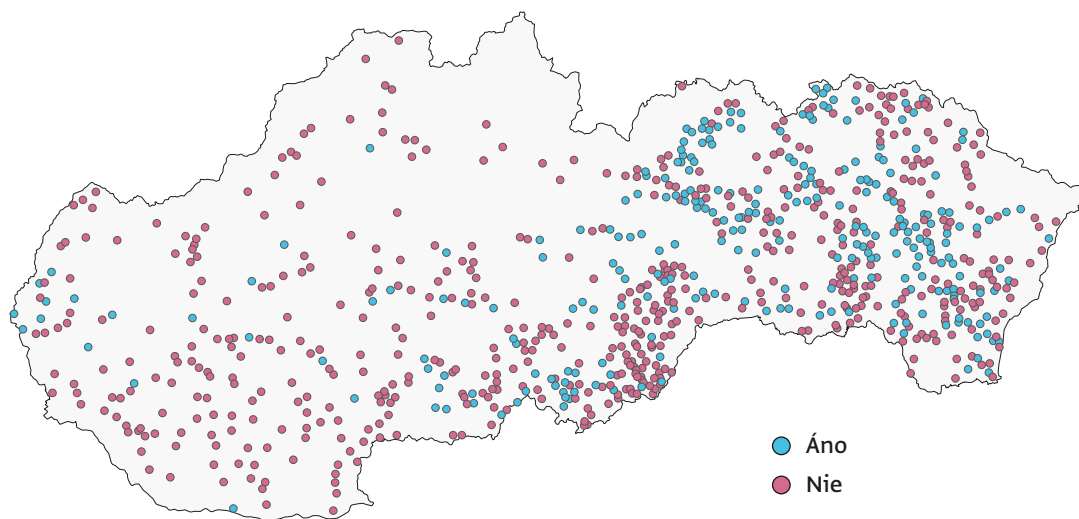
Mapa 25 — Obce s prítomnosťou terénnej sociálnej práce

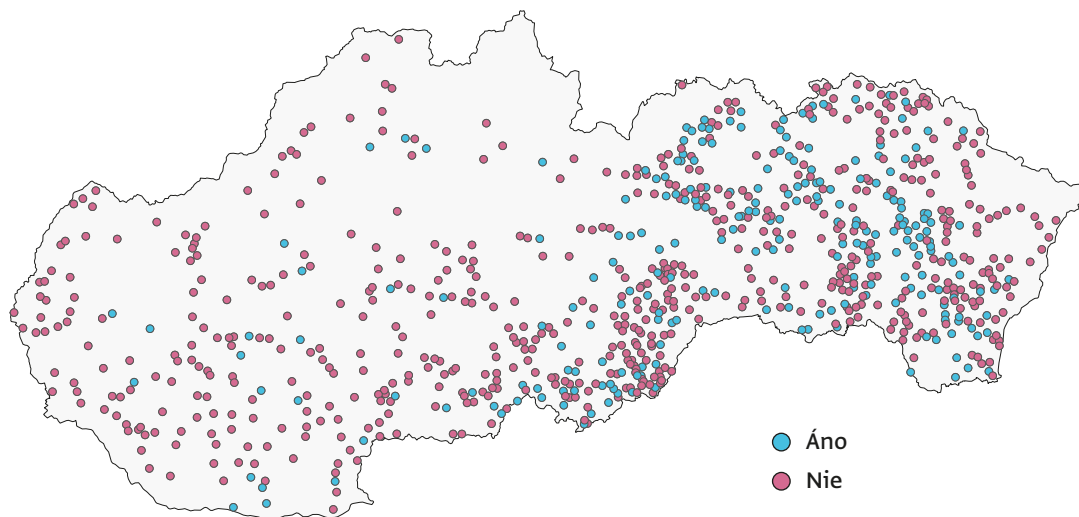
Mapa 26 — Obce s prítomnosťou komunitného centra

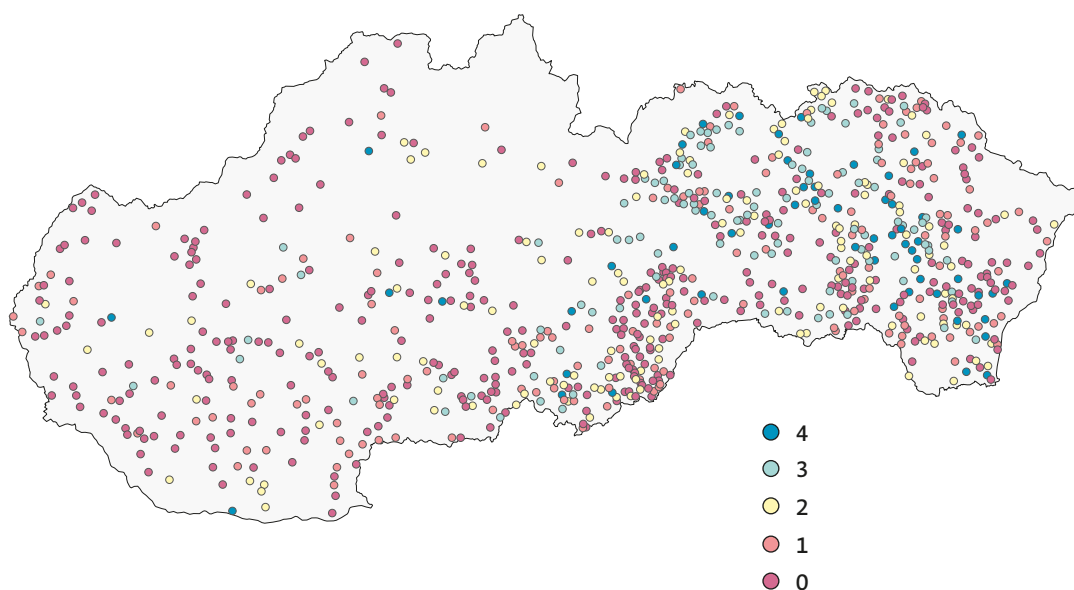
Mapa 27 — Obce s prítomnosťou asistentov osvedy zdravia

Mapa 28 — Obce s prítomnosťou miestnej občianskej poriadkovej služby

Mapa 29 — Obce podľa miery prítomnosti pomocných profesií

V prípade triedenia obcí podľa veľkosti rómskych komunít sa opakuje trend najvyššieho pokrytia v najväčších komunitách. Obce s vyše 1000-člennou rómskou komunitou majú v nadpolovičnej väčšine všetky štyri zo skúmaných služieb a v prípade TSP a ZK vidíme pokrytie na úrovni vyše 80 %. Najhoršie na tom sú opäť najmenšie komunity.

Tabuľka 41 — Prítomnosť pomocných profesií v obciach Atlasu rómskych komunít podľa veľkosti komunity

Pomocné profesie v obciach Atlasu podľa veľkosti komunity	1000 + obyvateľov z rómskych komunít	500 – 1000 obyvateľov z rómskych komunít	200 – 500 obyvateľov z rómskych komunít	200 a menej obyvateľov z rómskych komunít	Spolu
TSP	89 %	68 %	51 %	16 %	44 %
ZK	83 %	53 %	32 %	7 %	32 %
MOPS	65 %	46 %	31 %	6 %	28 %
KC	50 %	23 %	13 %	4 %	16 %

Vidíme menšiu disparitu medzi zistenou existenciou komunitného centra ako sociálneho zariadenia na úrovni 20 % (pozri predošlá kapitola) a fungovania komunitného centra ako služby na úrovni 16 %. Tento rozdiel vzniká kvôli tomu, že nie všetky komunitné centrá, ktoré fyzicky existujú ako priestory, zároveň aj aktívne fungovali v čase zberu dát. Na druhej strane, administratívna databáza obsahuje iba komunitné centrá, ktoré fungujú zo štátnej podpory, pričom môže existovať malý objem komunitných centier, ktoré fungujú bez nej.

Všetky hore uvedené pomáhajúce profesie sú financované z európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF), čo spôsobuje obrovské výkyvy v ich pokrytí a pretrvávaní. Atlas 2019 mapuje stav pri vytvorení databázy, pričom čísla sú iné už v čase písania tohto dokumentu. Je to fakt, ktorý treba brať do úvahy pri práci s touto časťou databázy.

Politická participácia

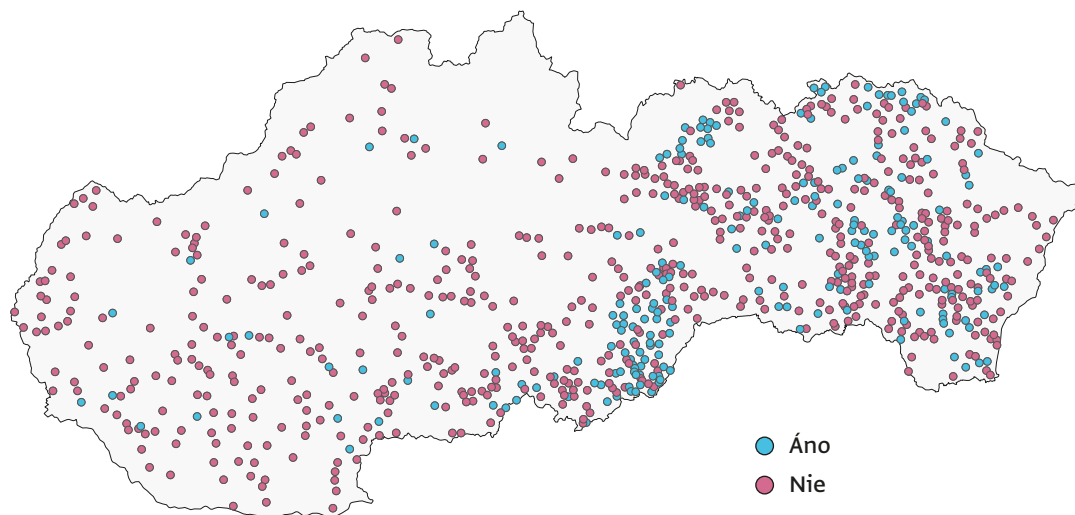
Súčasťou zisťovania pre Atlas 2019 boli aj údaje o politickej participácii Rómov na úrovni samospráv. Cieľom zisťovania participácie bolo zaznamenať údaje o tom, či obce s rómskym obyvateľstvom majú vôbec nejaké zastúpenie členov tejto populácie v rozhodovaní o fungovaní obce a poskytnúť tak základné východiskové údaje pre detailnejšie skúmanie politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni.

Podľa internej databázy ÚSVRK v čase zberu dát pre Atlas 2019 pracovalo na Slovensku 43 starostov rómskej národnosti. Na tento údaj, vzhľadom na jeho senzitivitu, sme sa v Atlase priamo nepýtali a ani nie je súčasťou databázy.

Dotazník Atlasu sa pýtal na to, či obce majú v rámci svojho miestneho zastupiteľstva poslancov, ktorí sa hlásia k rómskej národnosti. 202 z obcí Atlasu (24 %) uviedlo, že takého poslanca alebo poslancov majú.

Takmer všetky obce s najväčším podielom obyvateľstva z rómskej komunity majú minimálne jedného rómskeho poslanca. Obec s najväčším podielom obyvateľstva rómskej komunity a zároveň bez rómskeho poslanca je Bôrka, kde však v predošlom volebnom období rómski poslanci pôsobili. Väčšina obcí, kde rómske komunity tvoria aspoň 50 %, majú zastúpenie tejto menšiny v zastupiteľstvách. Obce, ktoré síce majú rómske komunity, no tie nepredstavujú väčší podiel v rámci obyvateľstva, majú rómskych poslancov iba zriedkavo.

Mapa 30 — Obce s rómskymi poslancami miestneho zastupiteľstva

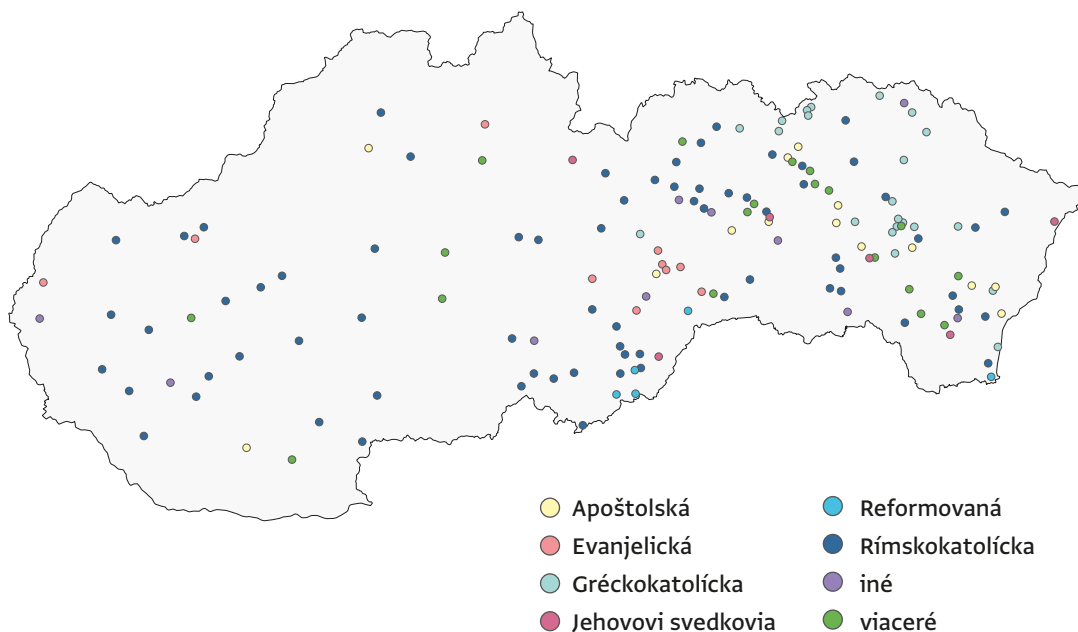
Tabuľka 42 — Podiel obcí s rómskymi poslancami miestneho zastupiteľstva podľa veľkosti komunity

Podiel obcí s rómskym poslancom	75 % - 100 % rómskych komunít	50 % - 75 % rómskych komunít	25 % - 50 % rómskych komunít	0 % - 25 % rómskych komunít	Spolu
Rómski poslanci	98 %	64 %	22 %	4 %	24 %

Pastoračná činnosť

Atlas rómskych komunít 2019 nie je výskum zameraný na rolu náboženstva v rómskych komunitách.²⁵ Do dotazníku sme však zaradili otázku ohľadom aktivít cirkví v rómskych komunitách. Podľa našich zistení je 154 takých komunít, kde cirkevné organizácie vyvíjajú pastoračné aktivity. Treba však povedať, že pri tejto otázke bol objem odpovedí „neviem“ neštandardne veľký (62 obcí – 8 %).

Mapa 31 — Obce s pastoračnou činnosťou v RK podľa cirkví

Najviac aktívna cirkev je rímskokatolícka – pôsobí v 85 obciach, po nej nasledujú gréckokatolícka cirkev pôsobiaca v 25 obciach a apoštolská cirkev na Slovensku v 24 obciach. Niektoré cirkvi majú jasný regionálny rozmer: gréckokatolícka cirkev má drvivú väčšinu svojich aktivít v Prešovskom kraji, apoštolská cirkev v Košickom a Prešovskom kraji a reformovaná kresťanská cirkev v obciach južného Slovenska.

²⁵ Výskum na túto tému je obsahom publikácie Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou.

Tabuľka 43 — Obce s pastoračnou činnosťou v rómskych komunitách podľa cirkví

Obce s pastoračnou činnosťou	Bansko-bystrický kraj	Košický kraj	Prešovský kraj	Ostatné kraje	Spolu
Rímskokatolícka	20	20	22	23	85
Gréckokatolícka	1	4	20	0	25
Apoštolská	1	11	10	2	24
Evanjelická AV	3	7	1	3	14
Svedkovia Jehovovi	1	5	2	1	9
Reformovaná	4	4	0	1	9
Ostatné	4	7	2	3	16

Lokálna zamestnanosť

V prieskume Atlasu 2019 sme položili obmedzený počet otázok ohľadom zamestnanosti miestnych rómskych komunít. Ide o otázky týkajúce sa sociálnej ekonomiky a aktivačnej činnosti. Ako súčasť databázy Atlasu 2019 prezentujeme aj administratívne dáta z Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR), ktoré slúžia na kontextualizáciu ostatných dát.

Aktivačnú prácu využíva takmer každá jedna obec našej databázy (96 %). Väčšina využíva v tejto činnosti aj rómskych pracovníkov (90 %). Medián počtu ľudí zamestnaných na tejto forme práce je 16 pracovníkov za obec. Celkový počet priemerne evidovaných aktivačných pracovníkov obcí Atlasu je takmer 26 tisíc. Priemer vyše sto aktivačných pracovníkov vykazuje 49 obcí, najviac z nich Rimavská Seč (500), Trebišov (400) a Lomnička (340).

V čase zberu dát Atlasu rómskych komunít 2019 sa práve rozbiehali prvé sociálne podniky na Slovensku vďaka novému zákonu o sociálnej ekonomike z roku 2018. V dotazníku sme sa pýtali na prítomnosť týchto podnikov v obciach. Pozitívne reagovalo 43 obcí. Rómskych pracovníkov z nich zamestnalo 32. Medián počtu ľudí zamestnaných v sociálnych podnikoch Atlasu bol 5.

Záver

Atlas rómskych komunít je unikátny projekt s ambíciou poskytnúť spoľahlivé údaje o základných štrukturálnych podmienkach rómskych komunít. V čase vydania tejto publikácie je už 15 rokov súčasťou slovenskej verejnej politiky, vedeckého diskurzu, ako aj celospoločenskej diskusie o integračných politikách.

Na začiatku tohto úsilia boli v roku 2004 výskumníci, ktorí sa snažili samosprávam vysvetliť požiadavku na základné údaje a osobne priamo v teréne lokalizovať konkrétne koncentrácie. V určitej miere sa na niektorom z doterajších vydání Atlasu podieľala väčšina expertov a expertiek, aktuálne pôsobiach v oblasti inklúzie Rómov.

Veríme, že v tejto publikácii je vidno snahu autorov stavať práve na poznatkoch nazhromaždených, diskutovaných a revidovaných počas uplynulého obdobia. Cieľom projektu Atlas rómskych komunít 2019 bolo v maximálnej možnej miere aplikovať doteraz využité metodické postupy, no urobiť to v aktuálnom kontexte Operačného programu ľudské zdroje, štandardizácie zberu dát EU SILC MRK v spolupráci ÚSVRK a Štatistického úradu SR, ako aj rezortov snažiacich sa oprieť inkluzívne politiky o dáta.

Autori sú silne presvedčení o potrebe naďalej pravidelne mapovať štrukturálne podmienky koncentrovane žijúcich rómskych komunít a pri tom sa opierať o aktuálne štandardy zberu dát, ako aj ich ľudskoprávne a etické aspekty. Súčasnú vydanie Atlasu preto bolo pripravené s úmyslom štandardizácie procesov v prospech ľahšej reprodukcie v budúcich vydaniach.

Podkladom pre tento dokument je databáza Atlas rómskych komunít 2019 – 2.09, ktorá je dostupná na webovej adrese www.atlasrk.sk.

Použitá literatúra a zdroje

FILČÁK, R. et al. No water for the poor : the Roma ethnic minority and local governance in Slovakia. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 41. No. 7 [online]. 2018. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/314118080_No_water_for_the_poor_the_Roma_ethnic_minority_and_local_governance_in_Slovakia

GRAUZELOVÁ, T., MARKOVIČ, F. Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách : Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018 [online]. ÚSVRK, MV SR 2020. Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/atlas_romskych_komunit_2019/EU%20SILC_MRK_web.pdf. ISBN 978-80-969971-9-0

HABITAT WORLDMAP [online]. 2019. Dostupné na: <https://habitat-worldmap.org/en/pays/europe/slovakia/>

MPSVaR SR. Operačný program Ľudské zdroje 2014-2020 [online]. 2014. Dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/esf/op-ludske-zdroje/oplz_final.pdf

MUŠINKA, A. et al. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP. 2014. ISBN 978-80-89263-18-9

PODOLINSKÁ, T., HRUSTIČ, T. Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou. Bratislava: FSR a ÚEt SAV. 2010. ISBN 978-80-89027-34-7

RADA EURÓPSKEJ ÚNIE. Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 : Závery rady [online]. 2011. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:258:0006:0009:SK:PDF>

RADIČOVÁ, I. et al. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. 2004. ISBN 978-80-88991-27-4

Úrad vlády SR. Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 [online]. 2012. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?romske-komunity-uvod&subor=160449>

ÚSVRK. Jazyková mapa rómskych komunít na Slovensku [online]. 2017. Dostupné na: <https://drive.google.com/file/d/1v6Tyt9IZxhYU181EjewoeDYDkIBv2IB6/view?usp=sharing>

ÚSVRK. Metodický výklad k používaniu etnických kategórií pri nastavení štátnych integračných politík [online]. 2018. Dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/Metodicky%20vyklad%20k%20pouzivaniu%20etnickych%20kategorii%20pri%20nastavovani%20statnych%20integracnych%20politik.pdf

VAŠEČKA, Michal (ed.). *Čačipen pal o roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. 2002. ISBN 80-88935-41-5

WORLD BANK. Diagnostics and policy advice on the integration of Roma in the Slovak Republic [online]. Washington DC. 2012. Dostupné na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/570461468303056342/Main-report>

